

HENNALAN VARUSKUNTA-ALUE

Kulttuuriympäristöselvitys

Senaatti

Euroopan unioni
Euroopan aluekehitysrahasto
Euroopan sosiaalirahasto

Vipuvoimaa
EU:lta
2007-2013

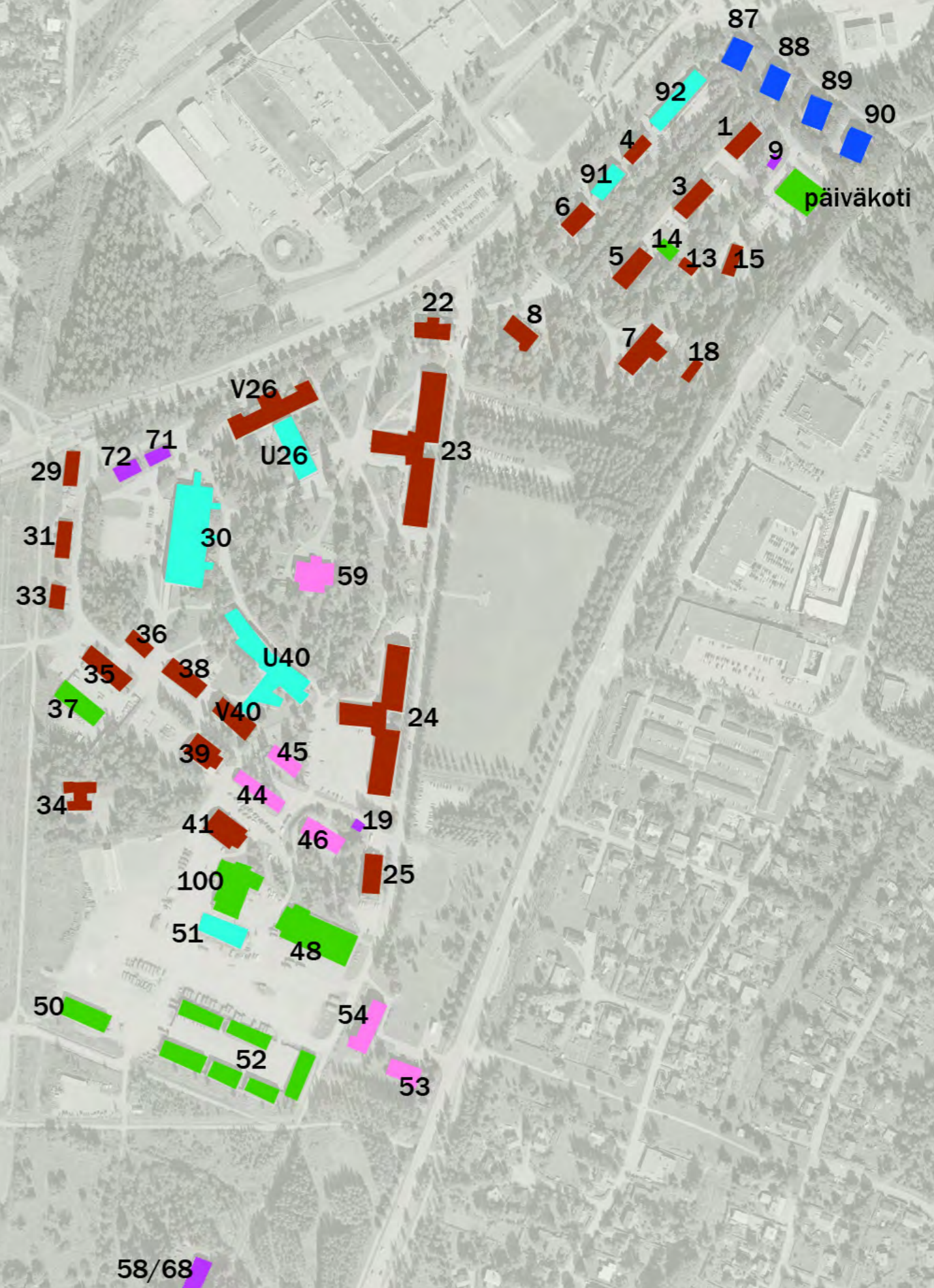
LIVADY
O S A K E Y H T I Ö

Hennalan rakennusten sijainti- ja ajoituskartta

Rakennuksista on käytetty alueella vakiintunutta numerointia. Siinä tapauksessa, että uudisosasta on käytetty samaa rakennusnumeroa kuin vanhasta osasta, ne on merkitty U- ja V-kirjaimilla, esimerkiksi sairaalan vanha osa (V26) ja uusi osa (U26). Eri-ikäisten rakennusten valmistusajankohta on ilmaistu eri väreillä:

- venäläisten aika – noin 1912–1913
- 1920-luku – (1910-luvulla aloitetut rakennukset)
- 1930–1940-luvut
- 1950-luku
- 1960–1970-luvut
- 1980-luvun jälkeinen aika

Ortokuva: Lahden kaupunki.
Kuvankäsittely: Livady.

Hennalan varuskunta-alue. Kulttuuriympäristöselvitys

ISBN 978-952-7062-30-2 (painettu julkaisu)

ISBN 978-952-7062-31-9 (pdf)

Tilajat Senaatti-kiinteistöt ja Lahden kaupunki

Tekijät Arkkitehtitoimisto Livady Oy:
Netta Böök, Pasi Kolhonen, Panu Lehtovuori, Mikko Mälkki, Mathias Wahlberg

Valmistunut 28.2.2015

Julkaisupaikka Helsinki

Painos xxxxxxxx

Paino Grano Oy

Kuvat Livady Oy, ellei toisin mainittu.

Kannen kuva Hennalan päävartio (22) tammikuussa 2015.

Sisältö

I Johdanto	7	3 Kasarmialueen arkkitehtuurista	35
1.1 Selvityksen tavoitteista	7	3.1 Venäläisen kasarmisuunnittelun taustat ja tavoitteet	35
1.2 Hennalan kasarmin valtakunnallisesta ja maakunnallisesta arvosta (MARY ja RKY 2009)	8	3.1.1 Rakennusten sijoittelu ja sen periaatteet	37
1.3 Nykyinen kaavatilanne	8	3.1.2 Hygienenisyyden tarpeet	38
1.4 Lähteistä	9	3.1.3 Hierarkioiden ilmentämisen tarpeet	38
1.5 Ohjeita selvityksen lukemiseen	9	3.1.4 Tiili ja tyyli	39
2 Hennalan rakentumisen vaiheet	II	3.1.5 Hygienia ja hierarkia pohjakaavoissa	40
2.1 Venäläisten aika (vuoteen 1917)	II	3.1.6 Kasarmin kirkon arkkitehtuurista	43
2.1.1 Hennalan kasarmin syntymiseen johtaneita syitä	11	3.2. Suomalaistamispyrkimyksiä	43
2.1.2 Ensimmäinen rakennusvaihe 1912–1913	12	3.3 Vaaleat 1950-luvun asuintalot	44
2.1.3 Hennalan tyhjeneminen vuonna 1917 ja kesken jääneet rakennukset	13	3.4 Modernismia punatiilestä ja betonista	44
2.1.4 Venäläisten ajalta säilyneet piirteet Hennalassa	13	3.5 Käyttörakentamista 1980-luvulta 2000-luvulle	45
2.2 Tampereen Rykmentin aika (1918–1939)	14	3.6 Hennalan arkkitehtuurista lyhyesti	47
2.2.1 Suomen sisällissota ja Hennala vankileirinä 1918–1919	14	3.7 Kasarmialueen sisätiloista	49
2.2.2 Kasarmi venäläisenä keskitysleirinä – Tampereen Rykmentti asettuu Hennalaan 1919–1920	16	Upseerikerho (7)	50
2.2.3 Toinen rakennusvaihe – mittavia korjaustöitä 1920–1939	17	Komentajan talo (8)	52
2.2.4 Tampereen Rykmentin ajalta säilyneet piirteet Hennalassa	20	Päävartio (22)	53
2.3 Toinen maailmansota ja sen jälkeinen aika (1939–1978)	22	Miehistökasarmit (23, 24)	56
2.3.1 Hennala toisen maailmansodan aikaan 1939–1945	22	Sairaalan vanha osa (V26)	58
2.3.2 Peruskorjauksia ja uusia asuinrakennuksia 1945–1959	23	Sairaalan uusi osa (U26)	60
2.3.3 Sairaalan laajennusosa, muonituskeskus sekä koulutus- ja kurssikeskus 1960–1978	24	Muonituskeskus (40)	61
2.3.4 Toisen maailmansodan jälkeiseltä ajalta säilyneet piirteet Hennalassa	27	Esikuntarakennus (V40)	63
2.4 Hämeen Rykmentin ja korjausrakentamisen aika (1979–2014)	28	Koulutus- ja kurssikeskus (U40)	64
2.4.1 Perusparannuksia ja muutoksia 1979–2006	28	Toimiupseerikerho (46)	66
2.4.2 Hämeen Rykmentti ja Huoltokoulu 1986–2014	29	Sotilasmusiikkimuseo (53)	66
2.4.3 Ajoneuvorakennuksia ja päiväkotit 1982–1997	29	Sotalääketieteen museo (54)	67
2.4.4 Hämeen Rykmentin ajalta näkyvät piirteet Hennalassa	30	Sotilaskoti (59)	68
2.5 Kasarmialueen kehittämisestä lyhyesti	31		
2.6 Aikajana	31		

4 Hennalan asemasta kulttuurihistoriallisena ympäristönä

71

4.1 Hennala alueellisissa ja valtakunnallisissa selvityksissä	71
4.2 Museoviraston muistio vuodelta 2002	71
4.3 Rakennuksia koskevat selvitykset	72
4.4 Maisemaselvitykset	74
4.5 Luonto- ja kasvillisuusselvitykset puutarha- ja puistotaiteen kannalta	76
4.6 Yhteenveto tehdyistä selvityksistä	77
4.6.1 Arvokas kokonaisuus ja sen osa-alueet	78
4.6.2 Asemakaavallinen ratkaisu	78
4.6.3 Hierarkia ja toiminnot	78
4.6.4 Yhtenäinen punatiilinen (sotilas)arkkitehtuuri	79
4.6.5 Onnistunut täydennysrakentaminen	80
4.6.6 Rakennusten säilyneisyys ja suojelusuositukset	80
4.6.7 Puisto- ja puutarhakulttuuri	80
4.6.8 Historiallinen merkitys	81

5 Hennalan piirteitä osa-alueittain

82

5.1 Kasarmialueen keskeinen osa	83
5.1.1 Sotilaskodin mäki	84
5.1.2 Venäläisaikaisten rakennusten kolmio	86
5.1.3 Museorakennusten alue	88
5.1.4 Lippukenttä ja sen ympäristö	90
5.1.5 1960–1970-luvuilla valmistuneiden rakennusten vyöhyke	92
5.2 Koillinen asuntoalue	93
5.2.1 Upseerikerhon ja komentajan talon ympäristö	94
5.2.2 Lehmuskujan ympäristö	96
5.2.3 1950-luvun asuinrakennusten ja päiväkodin alue	98
5.3 Varikkoalue	99
5.4 Avoimet alueet ja metsiköt	100
5.4.1 Itsenäisyyden puisto ja varuskunta-alueen eteläinen osa	100
5.4.2 Harjoituskenttä	101
5.4.3 Läntinen metsäalue ja Halkomäki	101

6 Hennalan varuskunta-alue rakennettuna kulttuuriympäristönä

6.1 Hennalan varuskunta-alueen asema Lahden kaupunkirakenteessa	102
6.2 Vaalimisen ja kehittämisen kysymyksistä selvitysalueella	102
6.3 Hennalan varuskunta-alueen kulttuuriympäristöarvojen vaalimista koskevia suosituksia	103
6.4 Karttaesitys selvitysalueen muutoksensietokyvystä kulttuuriympäristön arvojen näkökulmasta	105
6.4.1 Kartan tulkitsemisen saatteeksi	105
6.4.2 Karttaesitys ja siihen liittyvien värien selitykset	106

7 Lähteet

108

Lyhenteitä	111
Selvityksessä käytettyjen käsitteiden määrittelyjä	111
Hennalan rakennusten sijainti- ja ajoituskartta	113

*Hennalan kasarmien sisäänkäyntinäkyä tammikuussa 2015.
Vasemmalla lippukenttä, oikealla miehistökasarmi (23).*

I Johdanto

Hennalan varuskunta-alue käsittää Lahden Hennalassa sijaitsevan historiallisen kasarmialueen sekä siihen liittyvää harjoitusaluetta, johon sisältyy sekä metsäistä että avointa maastoa. Hennalan kasarmialuetta, joka sijoittuu varuskunta-alueen itäosaan, pidetään rakennus- ja kulttuurihistorian näkökulmista valtakunnallisesti merkittävänä. Vuonna 2009 vahvistetussa valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen listauksessa (RKY 2009) aluetta kuvaillaan seuraavasti: ”Hennalan kasarmialue on merkittävimpiä ja parhaiten säilyneitä 1910-luvulla syntyneitä kasarmialueitamme, jonka nykyilmettä leimaa historiallisen ja uudemman rakennuskannan rinnakkainelo.

Hennalan kasarmialue sijaitsee Lahden kaupungin keskustan eteläpuolella Helsinkiin johtavan maantien varressa. Alueen keskeinen rakennuskanta muodostuu 1910-luvulla rakennetuista kolmikerroksista venäläisikaisista punatiilikasarmeista ja niihin liittyvistä talousrakennuksista. Rakennuksiin liittyvässä puistomaisessa ympäristössä on nurmikenttiä, puuistutuksia ja puistokäytäviä. 1910-luvun kasarnit ovat samaa venäläistä rautateiden varsille rakennettua kasarmiarkkitehtuuria kuin Riihimäen kasarnit, Dragsvikin kasarnit Raaseporissa ja Linnan kasarnit Hämeenlinnassa. Hennalan kasarmialueen asemakaavallinen jäsentely poikkeaa vastaavien kasarnien tyyppillisestä ruutukaavaperinteestä.

Kokonaisuuteen kuuluu mm. kaksi suurta miehistömajoitusrakennusta, upseeriston ja aliupseeriston

asuinalue, laaja kirjo varasto- ja työhuonerakennuksia, sairaala, ruokala, upseerikerho ja aluetta hallitsevalle mäelle kasarnin kruunuksi sovitettu entinen sotilaskirkko, joka on muutettu itsenäisyyden aikana sotilaskodiksi. Lisärakentamisesta huolimatta venäläisikainen puhtaaksimuurattu tiiliarkkitehtuuri hallitsee kasarmialueen näkymiä.

Venäjän ja Suomen varuskuntana toimimisen lisäksi Hennalan kasarnilla on historiallista merkittävyyttä yhtenä vuoden 1918 sisällissodan punavankileirinä.” (Museovirasto 2009 a.)

Arkkitehtitoimisto Livady sai joulukuussa 2014 tehtäväkseen laatia kulttuuriympäristöselvityksen Hennalan varuskunta-alueesta. Työn tilasivat Senaatti-kiinteistöt ja Lahden kaupunki osana EAKR-projektia ”Rakennemuutos ja Hennalan varuskunta-alueen uusi tulevaisuus”. Työn aloituskokous pidettiin 2.12.2014 Museovirastossa, ja siihen osallistuivat Arkkitehtitoimisto Livadyn edustajien lisäksi tilaajien edustajina Lahden kaupungin kaavoitusarkkitehti Armi Patrikainen ja projektipäällikkö Pirkko-Leena Jakonen sekä Olli Kantanen Senaatti-kiinteistöistä. Suojeluviranomaisina kokouksiin ottivat osaa Jarkko Sinisalo ja Kaija Kiiveri-Hakkarainen Museovirastosta sekä Riitta Niskanen Lahden kaupungin museosta. Välivaiheena Livady esitteli selvityksen laatimisen periaatteita ja työn etenemistä ohjausryhmälle Lahdessa 2.2.2015.

1.1 Selvityksen tavoitteista

Selvityksen tavoitteeksi asetettiin kulttuurihistoriallisiin arvoihin liittyvän tiedon tuottaminen Hennalan varuskunta- ja harjoitusaluetta koskevan kaavoituksen ja päätöksenteon tueksi sekä tietolähteeksi.

Käsillä olevassa selvityksessä valotetaan Hennalan varuskunta-alueen ja harjoitusalueen rakentumisen ja kehittymisen vaiheita sekä esitetään tulkinta siitä, millaisia reunaehtoja sen tulevalle kehitymiselle voitaisiin asettaa valtakunnallisesti merkittävän kulttuuriympäristön näkökulmasta. Selvityksessä on keskitytty alueen historiaan, ominaispiirteisiin ja arvoihin. Selvityksen työohjelmaan ei ole sisältänyt yksittäisiin rakennuksiin liittyviä tarkempia selvityksiä eikä esimerkiksi yksityiskohtaisia kasvillisuusinventointeja. Työn aloituksen yhteydessä on sovittu, että selvitystyön tekijät esittävät näkemyksensä tarkempien tutkimusten tarpeesta.

Hennalan kasarmialueesta on tehty useita selvityksiä, joista tuorein nyt käsillä olevaa selvitystä ennen on Ramboll Oy:n tekemä *Hennalan varuskunta-alueen maisemaselvitys* syksyiltä 2014. Livadyn laadittavaksi annetun kulttuuriympäristöselvityksen tavoitteeksi määriteltiin, että sen tulisi sisältää aiemmin laadittuja selvityksiä synteettisempi ja ”täyteläisempi” sanallinen ja kuvallinen näkemys alueen rakennuksista ja maisemasta alueen jatkokehittämisen ja suojelutarpeiden määrittelyn tueksi.

Selvityksen tuli myös alustavalla tasolla ottaa kantaa siihen, miten kaavoituksessa tulisi suhtautua niihin sisätiloihin, jotka tarkemman tutkimuksen valossa todetaan rakennus- tai kulttuurihistoriallisesti arvokkaiksi. Kattava sisätilojen läpikäyminen ei aikataulusyistä kuitenkaan ollut tämän työn yhteydessä mahdollinen. Tavoitteeksi nyt tehdyssä selvityksessä asetettiin kirjata yleispiirteisellä tasolla huomioita valikoiduista sisätiloista ja esittää suosituksia mahdollisista jatkotutkimuksista. Sisätiloja koskevien kenttätöiden osalta päädyttiin siihen, että ne tehtiin rajatussa muodossa yhdessä museoviranomaisten kanssa. Tämä toteutui siten, että selvityksen tekijät kävivät 22.1.2015 yhdessä Riitta Niskasén ja Jarkko Sinisalón kanssa Hennalassa läpi valittujen kohteiden sisätiloja ja keskustelivat alueen ja sen rakennusten suojele-, kehittämis- ja rhs-kysymyksistä. Selvitystyöhön liittyneet, ulkotiloja koskevat kenttätöet tehtiin tammikuussa 2015.

1.2 Hennalan kasarmin valtakunnallisesta ja maakunnallisesta arvosta (MARY ja RKY 2009)

Selvitysalue koostuu noin 40 hehtaarin kasarmialueesta ja noin 40 hehtaarin rakentamattomasta ja kaa-voittamattomasta, varuskunta-alueeseen sisältyvästä harjoitusalueesta. Selvitysalueella sijaitsee tammi-kuussa 2015 laskutavasta riippuen kaikkiaan noin 55 rakennusta. Kasarmi-alue kuuluu Lahden maakunnallisesti arvokkaisiin kulttuuriympäristöihin, jotka määriteltiin Päijät-Hämeen Liiton tekemän maakunnallisesti arvokkaiden rakennettujen kulttuuriympäristöjen MARY-inventoinnissa (Wager 2006, 8). MARY-alueerajaukseen kuuluvaan Hennalan kasarmiin luetaan Hennalan varuskunta-alueen ne osat, jotka jäävät sitä halkovan voimalinjan itäpuolelle.

Voimalinjan itäpuolinen osa varuskunta-alueesta on suurelta osin valtioneuvoston vahvistamaa valtakunnallisesti merkittävien kulttuuriympäristöjen RKY 2009 -aluetta. Alueeseen elimellisesti liittyvä pohjoisin osa, jolle on toteutettu varuskuntaan liittynyt asuinalue, on kuitenkin syystä tai toisesta jäänyt RKY 2009 -rajauksen ulkopuolelle. Myöskään varuskunta-alueen eteläisin osa ei sisälly rajaukseen. Vuoden 2010 alusta RKY 2009 on toiminut valtioneuvoston päätöksellä maankäyttö- ja rakennuslakiin perustuvien valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden tarkoittamana rakennettujen kulttuuriympäristön inventointina, joka ohjaa maankäyttötavoitteita kohdealueilla (Museovirasto 2009 a). Tavoitteena on ”*valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen rakenteen, kylä- ja kaupunkikuvan sekä alueilla jo olevien rakennusten ja ympäristön säilymisen turvaaminen. Lisäksi tavoitteena on mahdollisen täydennysrakentamisen ja muiden muutosten sopeuttaminen kulttuuriympäristön ominaisluonteeseen ja erityispiirteisiin. Säilyttämisen ja muutosten laajuus ja sisältö ratkaistaan kaavoituksella.*” (Museovirasto 2009 b.)

RKY-alueen määritelmän mukaisesti Hennalan kasarmialueen katsotaan edustavan maamme kehitysvaiheita rakennettuna ympäristönä sekä kuvastavan maamme historiaa (Museovirasto, Ympäristöministeriö 2009).

RKY 2009 -kuvauksessa alueen arvoa muodostavina tekijöinä viitataan sekä kokonaisvaltaiseen asemakaavalliseen suunnitteluun että rakennusten arkkitehtuuriin. RKY-status edellyttää alueeseen

liittyvien kulttuurihistoriallisten arvojen tarkastelua tutkimustietoon perustuen. RKY-alueita koskevat yleiset tavoitteet antavat myös hyvät suuntaviivat selvitysalueen suunnittelulle ja vaalimiselle (Museovirasto, Ympäristöministeriö et al. 2009).

1.3 Nykyinen kaavatilanne

Puolustusvoimien luovuttua alueesta se on 1.1.2015 lähtien Senaatti-kiinteistöjen hallinnassa lukuun ottamatta koillisosan 1950- ja 1960-luvun kerrostaloja sekä muutamia entisiä kasarmirakennuksia. Lahden kaupungilta saadun maanomistuskartan mukaan osasta pohjoispään määräaloille on muodostettu yksityiset taloyhtiöt ja osa alueesta on Kruunukiinteistöjen omistuksessa.

Lahden kaupungin edustajilta saadun tiedon mukaan kasarmialuetta on tarkoitus kehittää asuin- ja työpaikka-alueeksi.

Itäisellä osalla selvitysaluetta eli varsinaisella kasarmialueella on selvitystä laadittaessa voimassa asemakaava joka on saanut lain voiman 20.5.1953. Kasarmina palvellut alue on kaavassa osoitettu yleisten rakennusten tontiksi. Merkittävä osa selvitysalueesta, eli sen läntinen osa, on tätä selvitystä laadittaessa ollut asemakaavoittamaton. (Lahden karttapalvelu 2015.)

Lahden kaupungin voimassa olevassa, 14.5.2012 hyväksytyssä yleiskaavassa (Lahden yleiskaava 2025) selvitysalue on merkitty puolustusvoimien alueeksi. Voimassaoleva RKY-alueen rajaus on merkitty kaavakarttaan selityksellä ”*kulttuuriympäristön ja rakennettujen ympäristön kannalta tärkeä alue.*” (Lahden tekninen ja ympäristötoimiala 2012.)

Vuonna 2008 vahvistetussa Päijät-Hämeen maakuntakaavassa selvitysalue osoitettu puolustusvoimien alueeksi” jolla arvokkaan rakennettujen ympäristön peruspiirteet säilytetään.” Voimalinjan itäpuolelle sijoittava osuus selvitysalueesta on lisäksi erikseen osoitettu kulttuuriympäristön tai maiseman vaalimisen kannalta tärkeäksi alueeksi. (Päijät-Hämeen liitto 2008.)

Selvitysalueen rajat on merkitty vaaleanpunaisella vuoden 2005 ortokuvaan. RKY-alueen raja on esitetty keltaisella.
Ilmakuva: Lahden kaupunki.
Kuvankäsittely: Livady

1.4 Lähteistä

Tässä selvityksessä on tukeuduttu alueen suunnittelun ja sen rakentumisen vaiheiden osalta olemassa olevaan kirjalliseen aineistoon, historialliseen kuvamateriaaliin sekä kartta-aineistoon. Näiden pohjalta saatua tietoa on täydennetty kenttätöin. Rakennusten arkkitehtonista ja historiallista merkittävyyttä ja tutkimustarpeita on arvioitu ohjausryhmän kanssa keskustellen.

Tämän selvityksen pääasiallisina lähteinä on käytetty tutkimuksia, joita Hennalasta on viime vuosina tehty melko runsaasti. Nyt tehdyn selvityksen yhdeksi tavoitteeksi asetettiin aloituskokouksessa luoda aiemmin tehdyistä tutkimuksista synteesi, joka palvelisi alueen jatkosuunnittelusta käytävää keskustelua.

Rakennuskantaa on inventoitu Museoviraston (Kauppi) toimesta vuonna 2004, jolloin Puolustushallinnon rakennuslaitos teetti varuskunta-alueesta maankäyttö- ja maisemasuunnitelman. Tuoreempi rakennuskulttuurin selvitys on vuodelta 2012 (Tmi Lauri Putkonen). Vuonna 2014 on tehty maisemaselvitys (Ramboll Oy) sekä rakennustarkastelu rakennusten mahdollisten uusien käyttöjen tutkimiseksi (Realprojekti).

Sirpa Hailan väitöskirjatutkimus *Venäläinen rationaalisuus – 1910-luvun kasarmiarkkitehtuuri sosiaalisena käytäntönä* on toiminut olennaisena lähteenä venäläisaikaisen kasarmisuunnittelun periaatteiden ymmärtämiseksi. Se on myös toiminut tärkeimpänä lähteenä Hennalan venäläisen kasarmiarkkitehtuurin peruspiirteiden ja tulkinnan osalta. Venäläisellä 1910-luvun sotilasarkkitehtuurilla on Suomen itenäistyttyä ollut historiallis-poliittista painolastia¹, ja

¹ Toisaalta tiilikasarmeja ei koettu edes rakentamisajankohtanaan kauniiksi, ei oikeastaan arkkitehtuuriksikaan (Haila 1996, 119–121).

Hailan vuonna 1996 ilmestynyt kirja on maassamme ensimmäinen ja toistaiseksi ainoaksi jäänyt perusteellinen tutkimus aiheesta. Se tarkastelee, miten normit, suunnittelumallit, rakennustekniikka, hygieniavaatimukset ja sotilashierarkia vaikuttivat 1910-luvun kasarmiarkkitehtuuriin, ja valaisee kasarmien punatiiliarkkitehtuurin taustoja.

Yllä mainittujen lähteiden mukaan Hennalaa koskevia alkuperäisiä venäläisiä rakennuspiirustuksia ei ole löytynyt, ei myöskään kaikkia Suomen itsenäisyyden alkuvuosien suomalaisia suunnitelmapiirustuksia. Nyt tehdyn selvitystyön puitteissa ei ole ollut mahdollisuutta tutustua venäläisiin arkistoihin. Pietarista saamiemme tietojen mukaan aiheen tutkimus vaikuttaa olevan vähäistä tai olematonta myös Venäjällä. Pietarin NIITIAG RAASN² vastasi tammikuussa 2015 tiedusteluihin materiaaleista, että on luultavaa, että sikäli kuin olemassa on vielä löytymättömiä aineistoja, ne sijaitsevat Moskovassa.

Yksittäisten rakennusten peruskorjauksia koskevia alkuperäispiirustuksia Suomen itsenäisyyden ajalta lienee paremmin saatavissa, mutta niitä ei ole tämän selvityksen yhteydessä jäljitetty, muun muassa työn tiukan aikataulun vuoksi.

² *Nautshno-issledovatel'ski institut teorii i istorii arhitektury i gradostroitel'stva rossiskoi akademii arhitektury i stroitel'nyh nauk* (Scientific Research Institute of History and Theory of Architecture and Town Planning)

1.5 Ohjeita selvityksen lukemiseen

Kasarmin erillisistä rakennuksista puhuttaessa käytetään kunkin kohteen perässä alueella vakiintunutta numerointia, jota käytetään myös vuoden 2004 ja vuoden 2012 rakennuskannan selvityksissä. Kohde-numerointi vastaa myös pääosin venäläisten Hennalasta laatimassa, päiväämättömässä asemapiirustuksessa käytettyä tapaa. Lähes kaikkien rakennusten käyttötarkoitus on jossain vaiheessa muuttunut. Numerointi on kuitenkin pysynyt samana.

Joitain rakennuksia on myöhemmässä vaiheessa laajennettu. Siinä tapauksessa, että uudisosasta on käytetty samaa rakennusnumeroa kuin vanhasta osasta on ne erotettu U- ja V-kirjaimilla, esimerkiksi sairaalan vanha osa (V26) ja uusi osa (U26). Purettujen rakennusten rakennusnumerot on monessa tapauksessa otettu käyttöön uudisrakennuksissa. Selvyiden vuoksi purettujen rakennusten numeroinnin yhteydessä käytetään P-kirjainta. Esimerkiksi: purettu asuinrakennus (P30). Ellei lähteistä ole voinut päätellä käsitellyn rakennuksen numeroa, on se myös tekstissä jätetty mainitsematta. Lukemisen helpottamiseksi sijaintikartta numeroineen on sijoitettu sekä selvityksen alkuun että loppuun.

Alaluvussa 5 on esitetty kartta, johon on merkitty selvityksessä käsitellyt paikat niistä käytettyine nimi-tyksineen.

Luku 2 *Hennalan rakentumisen* vaiheet antaa yksityiskohtaista tietoa Hennalan kasarmialueen historiasta sekä siitä, millaisiin päätöksiin ja periaatteisiin

sen rakentaminen on perustunut. Luvussa 3 *Aiemmat tutkimukset ja selvitykset* tarkastellaan Hennalan varuskunta-aluetta käsitteleviä tutkimuksia kulttuuriympäristöarvojen näkökulmasta. Luku 4, *Arkkitehtuurista ja rakennuskannasta*, valottaa Hennalan asemakaavallisen ratkaisun ja arkkitehtuurin taustoja. Luvussa 5, *Hennalan piirteitä osa-alueittain*, kuvataan selvitysalueen eri osa-alueiden suunnittelun historiaa ja luonnehditaan yleisesti niiden rakennettua ympäristöä. Luvussa 6, *Hennalan varuskunta-alue rakennettuna kulttuuriympäristönä*, esitetään tiivistetynä selvitysalueen muotoutumisen vaiheet ja alueen asemaa Lahden kaupunkirakenteessa, käydään läpi selvitysalueen kulttuuriympäristöarvojen ulottuvuuksia, keskustellaan yleisesti selvitysalueen kehittämisen kysymyksistä sekä annetaan suosituksia sen kulttuuriympäristöarvojen vaalimiseksi.

Alaluvun 6.4 karttakuvassa esitetään selvityksen myötä muodostunut yleispiirteinen näkemys selvitysalueen osa-alueille ominaisista arvoista ja muutoksensietokyvystä. Luettaessa karttaan liittyviä huomioita ja suosituksia on huomattava, ettei niissä esitettyjä yksittäisiä lauseita tule käyttää kontekstistaan irrotettuina, vaan ne on ymmärrettävä yhteydessä selvityksen koko tietosisältöön. Muutoksensietokykyä havainnollistavaa karttaa ei myöskään tule ymmärtää minkäänlaisena suunnitelmakarttana.

2 Hennalan rakentumisen vaiheet

Tässä luvussa esitetään Hennalan kasarmin tärkeimmät rakennusvaiheet ja tarkastellaan niitä historian tapahtumien valossa. Varuskunta-alueen kehitysvaiheiden logiikka tuodaan esille asettamalla dokumentoidut rakentamistapahtumat eri aikakausien yhteiskunnallisten ja hierarkkisten muutosten yhteyteen. Tarkastelussa on kolme päälinjaa: rakennusten historia, kasarmin käytön historia ja katsaus yhteiskunnallisiin tapahtumiin eli Lahden kaupungin sekä Suomen historiaan. Kunkin alaluvun lopuksi luodaan katsaus siihen, mitä käsitellyn aikakauden rakentamisesta on nähtävissä nykypäivänä. Luvun 2 lopussa toisiaan risteävät historian tapahtumat esitetään aikajanalla.

Hennalan kasarmin rakentumisessa on erotettavissa neljä merkittävää vaihetta. Ensimmäistä rakennusvaihetta voi kutsua *venäläisten ajaksi*. Se päättyy Venäjän vallankumoukseen ja Suomen itsenäistymiseen vuonna 1917. Varuskunta-alueen yleinen hahmo ja valtaosa rakennuksista ovat peräisin pääasiassa tältä ajalta.

Seuraava rakennusvaihe sijoittuu Suomen sisällissodan ja toisen maailmansodan väliselle ajalle (1918–1939), jolloin *Tampereen Rykmentti* oli sijoitettuna Hennalaan. Tänä aikana rakennettiin valmiiksi useat venäläisten aikana keskeneräisiksi jääneet rakennukset. 1930-luvulla kohennettiin alueen puistomaisia ulkotiloja ja teitä. Samalla esimerkiksi vesijohto- ja viemäriverkosto sekä sähköt uusittiin.

Kolmannen rakennusvaiheen voi määrittää toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan, jolloin Hennalaan oli sijoitettuna useita eri joukko-osastoja ja toimintoja. 1950-luvulla rakennettiin uusia asuinrakennuksia ja esimerkiksi miehistörakennusten sisätilat uudistettiin kauttaaltaan. 1960- ja 1970-luvulla valmistui merkittäviä täydennysrakennuksia, muun muassa sairaalan uusi osa (U26), muonituskeskus (30) ja koulutus- ja kurssikeskus (U40).

Viimeinen rakennusvaihe, ennen kuin alue vapautui puolustusvoimien käytöstä, sijoittuu vuoden 1979 jälkeiseen aikaan. Tällöin Hennalan kasarmin

käyttäjinä olivat *Hämeen Rykmentti* ja sen alainen *Huoltokoulutuskeskus*. Pääasiassa tehtiin käyttörakennuksia erilaisiin tarpeisiin, muun muassa varastoja ja autokatoksia. Alueen rakennuskannan peruskorjaus oli varsin kattavaa, ja monet rakennukset otettiin uuteen käyttöön.

Tämän historiakatsauksen pääasiallisina lähteinä on käytetty Hennalan kasarmialueesta aiemmin tehtyjä selvityksiä: *Lahden varuskunta – Maankäyttö- ja maisemasuunnitelma – Selvitys Lahden varuskunnan rakennuskannasta* (Museovirasto / Kauppi) 2004), *Lahden Hennalan varuskunta-alue – Selvitys Hennalan kasarmin rakennuskulttuurista* (Tmi Lauri Putkonen 2012) ja *Hennalan varuskunta-alueen maisemaselvitys* (Ramboll Oy 2014). Lisäksi tärkeinä lähteinä ovat olleet Seppo Toivosen kirjoitukset (2011 ja julkaisematon). Edellä mainittuja lähteitä ei ole yksilöity tässä luvussa.

Viljelymaita nykyisen harjoituskentän paikalla vuonna 1918. Taustalla näkyvät puretut kasarmit P30 ja P32. Kuva: Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto.

2.1 Venäläisten aika (vuoteen 1917)

2.1.1 Hennalan kasarmin syntymiseen johtaneita syitä

Hennalan kasarmin syntymiseen vaikuttivat pitkälti samat tekijät kuin pienen Lahden kylän kehittymiseen kaupungiksi ja maakuntakeskukseksi.

1800-luvun puoliväliin asti Lahti oli ollut pieni kylä, jonka pääasialliset elinkeinot olivat maatalous ja kalastus. Ratkaisevaksi käänteeksi tulevan kaupungin kannalta muodostui vuoden 1867 päätös Riihimäen–Pietarin radan linjaamisesta Lahden kautta. Lahden sijainti jo entisestään liikenteellisessä solmukohdassa vaikutti rautatien linjaukseen. Samoilla valtiopäivillä, joilla radan rakentamisesta päätettiin, tehtiin myös päätös Vesijärven ja Päijänteen yhdistämisestä Vääksyn kanavalla, jonka kautta saavutettiin uittoyhteys laajaan vesistöön. Vesiyhityden lisäksi Lahdessa kohtasi viisi yleistä maantietä, joiden kautta kulki suurin osa itäisen ja läntisen Suomen välisestä liikenteestä.

Ensimmäinen veturi saapui uutta rautatietä pitkin Lahteen elokuussa 1869, ja seuraavan vuoden alussa koko Riihimäki–Pietari-rataosuus vihittiin käyttöön. Uusi rata yhdisti Suomen Pietarin kautta koko muuhun Eurooppaan. Vääksyn kanava valmistui vuonna 1871 ja vesiyhteys Päijänteeltä Lahteen yhdistyi ratayhteyteen rannikolle. Uusien yhteyksien ansiosta alue alkoi nopeasti kasvaa ja kehittyä. Kauaskatseiset liikemiehet vainusivat uudenaikaiset kuljetusmahdollisuudet, ja Lahteen alkoi syntyä etenkin saha- ja puunjalostusteollisuutta. Lahti nimitettiin Hollolan kuntaan kuuluvaksi kauppalaksi vuonna 1878 ja lopulta itsenäiseksi kaupungiksi vuonna 1905. (Arkkitehdit Mustonen Oy 2012, 8–9; Simanainen 2012, 6; Turpeinen 1980, 17; Wikipedia / Lahti 2014.)

Kasarmin perustaminen Lahteen ja Hennalan alueelle perustui Venäjän pyrkimykseen turvata Pietari Suomen kautta tulevilta hyökkäyksiltä. Sisä-Suomea ei sinällään otettu lukuun sotanäyttämönä, vaan mahdollisen vihollisen (Saksan tai Ruotsin) oletettiin tulevan Suomeen Itämereltä. Suomeen sijoitettavien joukkojen ensisijaisena tehtävänä oli estää vihollisen mairinnousu ja sen eteneminen rautateitä pitkin. Sen lisäksi oli taltutettava mahdolliset sisäiset

kansannousut, sillä niin kutsuttujen sortovuosien tai venäläistämiskauden aikana 1800–1900-lukujen vaihteessa suomalaisten aseellisten ryhmittymien pelättiin kääntyvän Pietarin puolustuksen sijasta sitä vastaan. Vuosien 1901–1905 aikana suomalainen sotaväki lakkautettiin ja tilalle tulivat kokonaan venäläiset joukot. Samalla Suomen sotilasalue liitettiin Pietarin sotilaspiiriin. (Takala 2008, 33; Haila 1996, 19–20.)

Venäjän ja Pietarin näkökulmasta Suomen rannikon puolustus oli ensisijaista, mutta myös rautatiepaikkakunnilla oli tärkeä strateginen merkitys. Muun muassa vuoden 1905 suurlakko oli lamauttanut rautatieliikenteen, mikä oli vaikeuttanut armeijan joukkojen siirtoja. Lakko oli osoittanut, että rautatieyhityksien ylläpito kriisitilanteissa oli elintärkeää. 19.12.1908 Pietarin sotilaspiiriin päällikkö Nikolai Nikolajevitsh määräsi 3. Suomenmaalaisen tarkk'ampujaprikaatin sijoitettavaksi Pietari–Helsinki-rautatielinjalle, mistä alkoi mittava kasarmirakennusohjelma radanvarsitaajamissa. Lahti ja Hennalan kasarmi kuuluivat osana Venäjän laajamittaiseen Suomen linnoittamissuunnitelmaan, jonka mukaan vuosina 1909–1912 perustettiin Helsingin ja Pietarin välisen rautatien suojaksi Hennalan lisäksi neljä varuskuntaa: Kouvola, Korja, Riihimäki ja Tammisaari. (Peippo 1993, 127; Haila 1996, 23.)

Väritetty valokuva Hennalan kasarmeista ja niitä ympäröivistä pelloista 1910-luvulla. Kuva: Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto.

2.1.2 Ensimmäinen rakennusvaihe 1912–1913

Kaikkien 1910-luvulla Suomeen rakennettujen linnoitusten ja varuskuntien suunnittelusta vastasi paikallinen venäläinen rakennuskomissio, joka noudatti Venäjän sotilaskasarmien päärakennuskomission laatimia periaatepiirustuksia.¹ Venäjä kustansi uudet kasarmit, mutta rahat oli tarkoitus periä takaisin suomalaisilta, jotka näin joutuivat osallistumaan huomattaviin rakennuskustannuksiin.² (Haila 1996, 22.)

Hennalan alueen valikoitumisen Lahteen perustettavan kasarmin sijoituspaikaksi voidaan sanoa alkaneen helmikuussa 1908, jolloin joukko venäläisiä upseereja saapui Lahteen tarkastelemaan Vierumäen leiripaikkaa ja kaupungin ympäristöä. Vuoden 1909 lopussa. Suomenmaalaisen tarkk'ampujarykmentin Lahden komppania majoittui tilapäisiin tiloihin Möysänjärven rannalle Ionofin huopatehtaalle eli Möysän pirtille, ja vuoden 1910 lopussa toinen komppania siirtyi Nikolainkadun eli nykyisen Vapaudenkadun varrelle, Mattsonin oluttehtaalle. Aluksi venäläiset suunnittelivat kasarmien sijoituspaikaksi Fellmanin peltoja (nykyisen linja-autoaseman ja urheilukeskuksen välissä), mutta 10.6.1910 Venäjän keisarillisen hallituksen Pietarin sotilaspiirin viides sotilasarakenuskomissio osti Jylisevän eli Metsä-Hennalan maat. Kasarmin peruskivi laskettiin 8.10.1911. (Pihkala 1980, 491.)

1870-luvun puolivälissä tehtyihin mittauksiin perustuvan Senaatin kartan mukaan kasarmin tontilla on alun perin ollut Hennalan talo³ ja siihen kuuluva pelto. Talo on sijainnut suurin piirtein suurten miehistörakennusten (23, 24) välissä, samalla kohdalla missä nykyisin on korkea lipputanko. Peltoaukea on vastannut alaltaan likimain nykyistä lippukenttää. Talolle on johtanut pohjoisesta tuleva tie, jonka linjaus vastaa jossain määrin kasarmialuetta halkaisevaa, pohjois–eteläsuuntaista tietä. Voidaan päätellä, että alueella aiemmin ollut talo, siihen liittyneet pellot ja tie ovat osaltaan antaneet lähtökohdat Hennalan kasarmialueen suunnittelulle.

Kasarmin rakentaminen lähti nopeasti käyntiin, ja pääosa rakennustöistä saatiin valmiiksi vuosien 1912 ja 1913 aikana. Esimerkiksi suuret miehistörakennukset (23, 34) olivat asumiskunnossa jo elokuussa 1912, jolloin niihin sijoittui 11. Suomenmaalaisen tarkk'ampujarykmentin pataljoona. Hennalan kasarmin rakentamisella oli huomattava työllistävä vaikutus koko Lahden alueelle, sillä urakka toi töitä vuosiksi noin 3000 rakentajalle, joista suurin osa oli suomalaisia. Samaan aikaan Lahden väkiluku oli noin 5000 (Wikipedia / Lahti 2014). Rakennuksiin käytetyt tiilet hankittiin pääasiassa paikallisilta valmistajilta, esimerkiksi Mukkulan ja Oitin tiilitehtailta, joiden tuotanto kasvoi voimakkaasti. Kasarmin rautarakenteet sen sijaan tuotiin Venäjältä.

Hennalan kasarmialueen yleisilmeestä tuli varsin yhdenmukainen. Ilmeinen syy tähän on keskitetty suunnittelukäytäntö, joka perustui päärakennuskomissiossa laadittuihin periaatepiirustuksiin. Rakennustapa noudattaa Venäjän sotilasarakentamisen yleisvaltakunnallisia ohjeita: punatiilijulkisivut koristeltiin sekä sotilas- että teollisuusrakentamiselle ominaisilla tiiliornamenteilla. Perustukset tehtiin

luonnonkivestä, eikä rakennusten alla ollut kellareita. Porrashuoneiden rakenteet kappaholvattiin I-palkeilla. Tyypillisiä yksityiskohtia ja piirteitä olivat valurautaiset porraskaiteet, korkeat huonetilat, peiliovet, moniruutuiset ikkunat, kylmä ullakko ja peltikatto. Hennalan kasarmin rationaalinen rakenne- ja materiaalimaailma edusti aikansa kestävä perusrakentamista.⁴

Osaltaan Hennalan rakennusten samankaltaisuus selittyy myös sillä, että suurin osa venäläisten ajan rakennuksista on rakennettu samanaikaisesti. Tiedetään, että kasarmit 23 ja 24 otettiin käyttöön elokuussa 1912, muiden rakennusten tarkasta valmistumisajankohdasta ei ole varmuutta. Valtaosa venäläisten ajan rakennuksista valmistui kuitenkin vuosien 1912–1913 aikana. Näistä rakennuksista olivat vuonna 2014 yhä käytössä⁵ upseerien asuinrakennukset (1, 3, 4, 5, 6), upseerikerho (7), rykmentin komentajan talo (8), rykmentin jääkellari (13), halkovaja (14), upseerien sauna ja pesula (15), varastot (18, 29, 35), rykmentin kanslia ja päävartio (22), konekiväärijoukkueen eli kuularuisku- ja tiedustelukomennuskuntien kasarmi (25), rykmentin sairaalan vanha osa (V26), kaalikellari (31), sairaalan pesula (33), sairaalan tartuntatautien osasto (34), asevarikko (36), sepän paja (38), hevostallit (39, 41), kanslia ja päävartio (V40), varuskunta-alueen ulkopuolella sijaitseva kappeli (57). Suurin osa vuosina 1912–1913 valmistuneista rakennuksista on myöhemmin otettu uuteen käyttöön.

Osa 1910-luvulla valmistuneista rakennuksista on myöhemmin purettu. Vuonna 2014 tehdyn maisemaselvityksen (Ramboll Oy) ja venäläisten laatiman, päiväämättömän asemapiirustuksen perusteella purettuja rakennuksia olisivat olleet muun muassa

oppilasjoukkueen kaksikerroksinen kasarmi (P30) ja kolmekerroksinen asuinrakennus (P32), jotka sijaittivat nykyisen muonituskeskuksen (30) paikkeilla.

Näiden lisäksi likimain nykyisten ajoneuvotilojen kohdalle rakennettiin 1910-luvulla vaunuvajat (P48, P51), hevostalli (P49), korppuvaja (P50), vetovälineiden varasto (P56), jotka ovat myös saaneet väistyä myöhemmän rakentamisen tieltä. Suurin piirtein nykyisen autokatoksen (50) paikalla oli 1910-luvulla valmistunut ampumarataan liittynyt pieni rakennus (P58).

Nykyisten Sotilasmusiikkimuseon (53) ja Sotilaslääketieteen museon (54) vierellä oli alun perin kolmikerroksinen upseerien asuinrakennus (P55) ja näihin rakennuksiin liittyvä kellari (P52), jotka on purettu. Alueen kaakkoisosan alkuperäisistä asuinrakennuksista on myöhemmin purettu yksi (P2), ja sen paikalla on nyt vuonna 1967 valmistunut asuinrakennus (92). Asuinalueella oli myös useita pieniä varastorakennuksia, jotka on myöhemmin purettu.

Haila mainitsee, että vuonna 1910 tehdyn selvityksen mukaan monet ennen Hennalaa perustetut venäläiset kasarmit eivät olleet täyttäneet edes vaatimattomimpia hygienian vaatimuksia. Erityisesti ahtaus ja huono ilmanvaihto olivat olleet silmiinpistäviä. Näistä syistä sairastuvuus Venäjän armeijassa oli suurempaa kuin länsimaissa samaan aikaan. Hennalan kaltaisissa, 1910-luvulla rakennetuissa kasarmeissa tämä otettiin kuitenkin suunnittelussa huomioon. Vaikka asetuksen määräämä tiukka tilanormi aiheutti yhä ahtautta, oli hygieniaan kiinnitetty paljon huomiota. Esimerkiksi tiiltä pidettiin paitsi kestäväenä myös hygieenisenä materiaalina. (Haila 1996, 23–24.) Rakennuksissa oli puulämmitys, osassa myös vesijohto ja viemäri. Vuonna 1912 Lahden sotilasarakenuskomitea pyysi kaupungilta vesijohdon pidentämistä kasarmialueen rajalle. Näin Hennalan varuskunta-alue liitettiin kunnallistekniikkaan.

¹ Oletettavasti Lahden kasarmialueen alkuperäisistä piirustuksista on säilynyt ainoastaan pari asemapiirrosta. Muut piirustukset ovat mahdollisesti joko tuhoutuneet tai viety Venäjälle.

² Suomen Venäjälle maksamia korvauksia käsittelee Pertti Luntinen kirjassaan *Sotilasmiljoonat (1984)*. Teoksen lopussa hän kiteyttää tutkimuksensa tuloksen seuraavasti: ”Sotilasmiljoona-asiassa oli siis syvimmillään kyse siitä, että Venäjän valtakunnanrahastoon otettiin Suomesta niin paljon rahaa kuin pystyttiin.”

³ Hennalan tilan nimi löytyy pitäjänkartasta, jonka tarkka ajoittaminen on ongelmallista (ks. Ramboll Oy 2014, 16).

⁴ Kasarmirakennusten arkkitehtuuria kuvaillaan tarkemmin luvussa 3. Kasarmialueen arkkitehtuurista ja rakennuskannasta.

⁵ Tässä on esitetty rakennusten alkuperäinen käyttötarkoitus.

2.1.3 Hennalan tyhjeneminen vuonna 1917 ja kesken jääneet rakennukset

Osa Hennalan kasarmille alun perin suunnitelluista rakennuksista jäi rakentamatta tai keskeneräisiksi. Ensimmäinen maailmansota alkoi vuonna 1914, ja 31. päivä heinäkuuta Venäjällä julistettiin yleinen liikekannallepano. Tällä lienee ollut vaikutus myös Hennalan rakentamiseen ja etenkin sen Venäjältä tulevaan rahoitukseen. Vuonna 1912–1913 aloitettuja, mutta ”keskentekoiksi” jääneitä rakennuksia olivat kuormaston varasto (44), leipomo (45) ja niin sanottuna ”klubirakennuksena” tunnettu kasarmi (46), joiden rakentaminen oli aloitettu vuonna 1913. Varuskuntakirkon (59) rakentaminen aloitettiin vuonna 1914, ja tavoitteena oli saada se valmiiksi saman vuoden joulukuussa. Rakennus jäi kuitenkin kesken. Muita vuonna 1914 aloitettuja, mutta keskeneräisiksi jääneitä rakennuksia olivat prikaatin komentajan asunto (53) ja kanslia (54). Nykyisen muuntamon (19) rakentamisajankohta ei ole tiedossa; se saattaa olla venäläisten ajalta, 1920-luvulta tai 1930-luvun alusta.

Varuskunnassa vain Tarkk’ampujien komentajalla oli oma talonsa, muut upseerit asuivat kerrostaloissa. Vanhemmille upseereille kuuluneet rakennukset olivat lähempänä upseerikerhoa kuin nuorten upseerien asunnot. Asuinrakennukset valmistuivat rakennuksista viimeiseksi. Varuskunnalla oli pyrkimys jonkinasteiseen omavaraisuuteen. Kotieläiminä pidettiin rasvahäntälampaita, hevosia ja aaseja. Kasarmilla oli isot uunit, joissa paistettiin leipää. Alueella oli myös kolme suurta tallia (39, 41, P49), joissa oli asemapiirustuksesta käännetyn selvitystekstin mukaan tilat 147 hevoselle.

Venäläisten aikana Hennalan kasarmin rakentamisessa oli ilmeisesti keskitytty suurimmaksi osaksi rakennuksiin ja aluerakenteet ovat jääneet pahasti kesken. Esimerkiksi alueelle nykyisellään luonteenomainen, puistomainen yleisilme puurivistöineen on peräisin myöhemmältä ajalta, pääasiassa 1930-luvulta. Varhaisissa asemapiirustuksissa ei ole esitetty juurikaan istutuksia tai käsiteltyjä viheralueita, ja kirkolle (59) suunnitellut portaat jäivät tekemättä. Vuodelta 1930 peräisin olevassa *Tappara*-lehden

kirjoituksessa Hennalan tieverkostoa kuvaillaan lähinnä ”veneellä kuljettavaksi” ja koko aluetta sanoilla ”suota ja kuraa, ja kaiken yllä kylmä, raskas sumu” (Toivonen, julkaisematon, 9–10).

Lahtelaisten suhtautuminen Hennalaan sijoitettuihin venäläisiin sotilaisiin oli kaksijakoinen. Varuskunnalla oli todella suuri taloudellinen merkitys koko kaupungille ja sen kehitykselle. Esimerkiksi tiedetään, että ensimmäisen maailmansodan aiheuttaman Venäjän liikekannallepanon seurauksena syksyllä 1915 Hennalaan oli majoitettuna noin 8100 sotilasta, kun Lahden kaupungissa oli samaan aikaan arviolta vain noin 6300 asukasta. Oletettavasti suuri kasarmi oli Lahden tärkein yksittäinen kauppakumppani. Toisaalta venäläisiä pidettiin kurittomana sakkina, jota jopa pelättiin. Erityisesti Hennalan lippukentän liepeillä teltoissa majoittuneet kasakat olivat kaupunkilaisten epäsuosiossa, sillä heillä oli tarinan mukaan tapana hakea maataloista elintarvikkeita ilmaiseksi. Lahtelaisten suhtautuminen venäläisiin alkoi muuttua varsin kielteiseksi etenkin vuoden 1917 aikana. Epäluottamuksesta kertoo esimerkiksi se, että eräänä Lahden työväen järjestyskaartin perustamismotiivina olivat ”Hennalassa olleen venäläisen varusväen kurittomuudet ja ryöstöt sekä yleinen pelko epäjärjestyksestä”. (Pihkala 1980, 491; Takala 2008, 33–34.)

Vuoden 1917 helmikuun⁶ vallankumouksen vaikutuksesta Venäjän armeijan moraalilaski. Sotilaiden paluu Venäjälle alkoi syksyllä. Enimmillään elokuussa 1917 Suomessa oli ollut noin 125 000 venäläistä sotilasta, vuoden lopussa heitä oli enää 40 000. Hennalan tyhjennys käynnistyi lokakuussa 1917, samoihin aikoihin aikaan kuin bolševikit suorittivat Venäjällä vallankaappauksen. Suomen sisällissodan alkaessa vuonna 1918 varuskunnassa oli jäljellä enää muutama upseeri ja vartiomies. (Takala 2008, 34.)

⁶ ”Helmikuun vallankumous” tapahtui maaliskuussa 1917.

2.1.4 Venäläisten ajalta säilyneet piirteet Hennalassa

Venäläisten ajan 1911–1917 voidaan hyvällä syyllä sanoa olevan Hennalan kasarmin rakennusvaiheista merkittävien. Hennalan alueen noin viidestäkymmenestä nykyisestä rakennuksesta yli puolet on rakennettu 1910-luvulla. Tältä ajalta ovat peräisin ne keskeiset periaatteet ja piirteet, joihin alueen myöhempikin rakentaminen on tavalla tai toisella sopeutettu.

Toisin kuin useissa muissa saman ajan kasarmeissa, Hennalan rakennukset sijoittuvat tontille maastonmuotoja noudattaen. Varuskuntakirkoksi suunniteltu sotilaskoti (59) on sijoitettu alueen korkeimmalle kohdalle. Sitä kiertää muiden rakennusten kolmiomainen kehä, jossa eri rakennukset on

jaoteltu toiminnallisiin ryhmiin. Upseerien asunnot ovat erillisenä ryhmänä alueen koillisosassa. Suuri tasainen lippukenttä on alueen itäosassa, miehistörakennusten (23, 24) edessä. Päävartio (22) ja pääasiallinen kulku alueelle ovat asuinalueen, kentän ja kasarmien taitekohdassa. Kaikki nämä piirteet oli hahmoteltu jo venäläisen rakennuskomission päiväämättömässä asemapiirustuksessa, ja ne ovat yhä nähtävissä alueella. Hennalan arkkitehtuurin ja asemakaavoituksen piirteitä käsitellään tarkemmin luvussa 3 *Kasarmialueen Arkkitehtuurista ja rakennuskannasta*.

Väritetty valokuva 1910-luvulta. Miehistökasarmit (23, 34) ja lippukenttä. Taustalla näkyvät sotilaskirkon (59) tornit. Kuva: Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto.

2.2 Tampereen Rykmentin aika (1918–1939)

2.2.1 Suomen sisällissota ja Hennala vankileirinä 1918–1919

Vuodet 1917–1918 olivat käännteentekeviä sekä Suomen ja Venäjän että Hennalan kasarmien historiassa. Venäjällä tehtiin vallankumous, Suomi itsenäistyi, ja venäläiset joukot jättivät Hennalan. Suomessa alkoi suurlakko 14.11.1917. Lahdessa työväki otti vallan käsiinsä. Lakkolaiset miehittivät postin, lennättimen, puhelinkeskuksen ja poliisilaitoksen. Venäläisten sotilaiden lähdettyä Lahden Työväen Järjestyskaarti (Punakaarti) otti Hennalan harjoituskäyttöön. Kaarti marssi kasarmille yhtenä kulkueena 13.1.1918. Suomen sisällissota alkoi siitä kahden viikon päästä. Sodan puhjettua punaiset miehittivät Lahden rautatieaseman ja kaupungintalon ja pitivät kaupunkia hallussaan kolmen kuukauden ajan. (Takala 2008, 9, 20, 23.)

Se osa venäläisten sotilasomaisuudesta, jota ei oltu viety Venäjälle, oli luovutettu Suomen punaiselle kansanvaltuuskunnalle tai suoraan punakaartille. Lahdesta tuli sisällissodassa tärkeä punaisten täydennyskeskus, josta lähetettiin joukkoja rintamalle. Punainen esikunta istui Hennalassa, ja varuskunnan vahvuus oli enimmillään noin 4000 miestä.

Loviisassa maihin nousseet saksalaiset joukot aloittivat Lahden valloituksen 19.4.1918. Taistelujen etenemisestä ja yksityiskohtaisista vaiheista voi lukea esimerkiksi Hannu Takalan kirjasta *Taistelu Lahdesta 1918*. Lopullinen käänne Lahden punaisten kukistumisessa tapahtui kuitenkin saksalaisten vallattua

Hennalan kasarmit 1. toukokuuta.⁷ Tämän jälkeen punaiset antautuivat nopeassa tahdissa. (Takala 2008, 40–88.)

Taistelujen päätyttyä Lahdessa jouduttiin käsittelemään valtavaa vankimäärää. Kaupungin keskustan tuntumassa olleelle Fellmannin pellolle, kouluihin ja teollisuuslaitoksiin kootuista vangeista noin puolet siirrettiin Hennalaan perustettuun Lahden Sotavankilaan, josta tuli myöhemmin Lahden Pakkoyölaitos. Se oli yksi suurimmista sisällissodan vankileireistä. Hennalassa oli runsaimmillaan noin 10 900 punavankia. Olot vankileirillä olivat erittäin huonot niin hygienian kuin ravinnonkin suhteen. Leirillä kuoli yli 1100 vankia, joista noin puolet teloitettiin.⁸ Kasarmialueen ulkopuolella olevan tiilisen tsasounan eli rukoushuoneen (57) seinässä on muistolaatta, jossa kerrotaan, että se oli yksi leirin teloituspaikoista. Teloituksia tehtiin tietävästi myös asuinrakennus numero 5 takana. Vankeja ”viettiin viitosen taakke”. (Takala 2008, 112.)

- 7 Useissa käytössä olleissa lähteissä mainitaan, että Hennalassa käydyt taistelut aiheuttivat rakennuksille vaurioita. Vahinkoja ei kuitenkaan ole eritelty.
- 8 Eri lähteiden ilmoittamat kuolleisuusluvut vaihtelevat jonkin verran, esimerkiksi: 1187 kuollutta, joista noin 500 teloitettua (Tmi Lauri Putkonen 2012, 7) tai 1128 kuollutta, joista 667 teloitettua (Toivonen 2011, 6).

Käytetyistä lähteistä ei käy yksiselitteisesti ilmi, mitkä Hennalan rakennukset olivat missäkin käytössä punavankileiriaikana. Vankien määrä on kuitenkin ollut erittäin suuri, ja oletettavasti kaikki valmiina olleet rakennukset oli valjastettu vankileirin käyttöön. Vankilakäytössä olivat ainakin suuret miehistörakennukset (23, 24) päävartio (22) sekä kanslia / päävartio eli nykyinen esikuntarakennuksen vanha osa (V40). Naisvankeja oli sijoitettuina ainakin myöhemmin purettuun kasarmirakennukseen (P39) (Vanhanen & Kiimalainen 2008, 157). Upseerien asuinrakennus (1) toimi vankileirin toimistona, muut valmiit asuinrakennukset olivat suomalaisten upseerien asuintoina. Toimisto- / esikuntarakennus (25) toimi vankileirin sairaalana. Myös tartuntatautien osasto (34) sekä sairaalan pesula (33) olivat vankileirin sairaalakäytössä. Varasto (29) oli miehistösaunana.

Seppo Toivosen julkaisemattomassa tekstissä *Hennalan historiaa ja vähän Lahdenkin* on lainaus, jossa Hennalan vankileirin lääkäri Mauno Vannas kuvailee tilanahtautta, tauteja ja likaisuutta karmivalla tavalla: ”Ollakseni oikeudenmukainen täytyy minun tunnustaa, että vankeja oli vain yhdessä kerroksessa lattialla, eikä päällekkäin, niin kuin anjovispurkissa. Mutta kylläkin niin tiheässä, että makaamaan kaikki eivät mahtuneet, vaan toiset istuivat rinnakkain ja tukivat siten nukku-

essaan toinen toisiaan. Vintti ja porraskäytävät olivat yhtä täynnä kuin muutkin paikat. (...)

11. elokuuta. Kävin tarkastamassa kasarmia n:o 4.⁹ Tuossa mies, kuolemassa muurin kulmaan, mies, joka ennen vappua oli viimeksi ollut saunassa. Ullakot, huoneet, portaat ja piha miehiä täynnä. Aamuisin lainehtivat käytävät ulostuksista, joita ämpärillä koetetaan edes hukun vähentää. (...) Likaisuus on ylitsevuotavaa.”¹⁰

Hennalan vankileiri ja pakkoyölaitos tyhjennettiin lokakuuhun 1919 mennessä.

- 9 Vannaksen käyttämät numerot eivät vastaa tässä selvityksessä käytettyä rakennusnumerointia.
- 10 Suomen valokuvataiteen museon Punamustavalkea 1918 -näyttelyyn liittyvän julkaisun lähdeluettelosta löytyy maininta Seppo Toivosen julkaisemattomasta käsikirjoituksesta *Hennalan vankileirin historia vuodelta 2008*. (Kukkonen & Heikka (toim.) 2008). Tätä tekstiä tutkimusryhmällä ei ole ollut käytössä, mutta oletettavasti siinä on yksityiskohtaisempia tietoja vankileirin järjestelyistä ja olosuhteista. Toivonen on järjestänyt myös aiheesta luentoja ja näyttelyn Sotilasmusiikkimuseossa (53).

Fellmannin pellolle koottuja punavankeja toukokuussa 1918. Kuva: Suomen vapaussota kuvissa II, 1934, 290–291.

20 000 punavankia – miehiä, naisia ja lapsia sekä 6 000 hevosta – Fellmannin pellolla.
 Kuva: Suomen vapaussota kuvissa II, 1934, 288–289.

Ylilääkäri J. Vitali ja hoitajia Hennalan vankilan edessä vuonna 1918.
 Kuva: Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto.

Saksalaisen ylikuutnantti Hans Tröbstin Hennalan vankileiriltä ottama valokuva.
 Kuva: Vanhanen & Kimmo 2008 / Hans Tröbst.

2.2.2 Kasarmi venäläisenä keskitysleirinä – Tampereen Rykmentti asettuu Hennalaan 1919–1920

Keväällä 1920 sijoitettiin 700–800 itärajan takaa Suomeen pyrkivää venäläistä ja karjalaista pakolaista Hennalan venäläinen keskitysleiri -nimiseen laitokseen. Nykykielenkäytössä keskitysleiri-sanana voisi ehkä korvata sanalla vastaanottokeskus, joka kuvaisi paremmin sen toimintaa. Saapuessaan Hennalaan osalla pakolaisista oli perheet mukanaan. Useat tulijat olivat pukeutuneet kuluneisiin tsaarinajan univormuihin, ja heidän kenkensä olivat rikkinäisiä. Kasarmeilla pakolaisille tarjottiin heti teetä ja voileipiä ja heidät asetettiin karanteeniin mahdollisten kulkutautien ehkäisemiseksi. Karanteenin jälkeen heillä oli mahdollisuus päästä erillisluvalla kasarmi-alueen ulkopuolelle, esimerkiksi kaupunkiin ostoksille.

Hennalan venäläinen keskitysleiri käytti vain osaa kasarmialueesta. Samaan aikaan osa rakennuksista oli Suomen armeijan käytössä. Tilojen jakautuminen ei tule ilmi käytetyistä lähteistä. Leirin muonitukselta ja huollosta vastasivat Yhdysvaltojen ja Venäjän Punaiset Ristit. Pakolaisia majoitettiin Lahdessa noin puoli vuotta, ja syksyllä 1920 heidät siirrettiin Hämeenlinnaan.

Hennalassa oli syksystä 1919 alkaen toiminut Tampereen Rykmentin niin kutsuttu ”harjoituspataljoona”. Lokakuussa 1920 Hennalasta lopulta tuli Rykmentin vakituinen varuskuntapaikka. Tampereen Rykmentti oli saanut alkunsa toisen Jääkärirykmentin täydennyspataljoonana vuonna 1918, ja se oli myöhemmin nimetty sisällissodassa tapahtuneen Tampereen valtauksen muistoksi. On ymmärrettävää, että Tampereen Rykmentin asettuessa Lahteen kaikkien kaupunkilaisten suhtautuminen siihen ei ollut pelkästään myönteistä. Hennalan kasarit olivat punavankileirialta jääneet etenkin työläisväestön katkeruuden kohteeksi, ja Suomen armeija nähtiin vielä valkoisten vallan jatkeena. Lahti oli itsenäisyyden alkuaikoina enimmäkseen työläiskaupunki, ja sen kunnallishallinto oli vasemmistoenemistöinen jo vuoden 1933 kuntaliitoksen jälkeen. Tällöin entisiä punakaartilaisia oli noussut kaupungin johtopaikoille. Rykmentin upseeristolla, joka oli pääasiassa oikeistolaista, oli suuri työ rakentaa luottamuksellisia suhteita lahtelaisiin. Ajan mittaan asenteet kuitenkin lievenivät. (Peippo 1993, 127–128, 134; Toivonen 2011, 7; Pihkala 1980, 491.)

Yksi syy poliittisten jännitteiden asteittaiseen laukeamiseen oli varmaankin normaalissa arjessa sekä varuskunnan ja kaupunkilaisten välisessä kanssakäymisessä. Tampereen Rykmentti oli elintarvikkeiden suhteen lähes kokonaan kaupankäynnin varassa, ja se toi lahtelaisille merkittäviä tuloja. Varuskunnan pelloilla kokeiltiin perunanviljelyä vain poikkeustapauksena. Sen sijaan sikoja kasvatettiin kasarmin omassa sikalassa (P49) lähes 15 vuotta (Peippo 1993, 143; Museoviraston lausunto 6.7.2001). Näin saatiin tyydytetyksi osa rykmentin lihantarpeesta, ja samalla tulivat ruoantähteet hyödynnetyksi.

Vuosien 1920 ja 1939 välisenä aikana Lahden väkiluku moninkertaistui ja kaupunki kasvoi voimakkaasti.¹¹ Tänä aikana Lahti tuli tunnetuksi esimerkiksi puuseppien ja huonekalutehtaiden kaupunkina. Vuonna 1924 Fellmannin kartanon maat liitettiin Lahteen, joka sai sataman Vesijärven rantaan. Sa-

malla kaupungin pinta-ala lähes kaksinkertaistui. (Peippo 1993, 129–130.)

Hennalan kasarmin ja Lahden kaupungin vuoro-vaikutus ei rajoittunut pelkästään kauppasuhteisiin. Esimerkiksi vuonna 1922 Lahdessa vallitsi asuntopula, ja muutamien Hennalassa olevien käyttämättömien kasarmien ottamista asuntokäyttöön anottiin. Hanke ei kuitenkaan toteutunut. Lahden kaupattorin ja Hennalan välillä oli jo 1920-luvulla toimiva linjaliikenne. Vuonna 1929 Hennalassa järjestettiin ensimmäiset omaisten päivät, joiden tarkoituksena oli tutustuttaa asevelvollisten vanhempia armeijan oloihin. (Pihkala 1980, 405, 442; Peippo 1993, 135.)

Helena Peippo (1993) kuvailee varuskunnan ja kaupunkilaisten yhteiseloä yksityiskohtaisemmin tekstissään *Hennalan varuskunta ja Lahden kaupunki 1920- ja 1930-luvuilla*.

¹¹ Vuonna 1920 Lahdessa oli noin 7200 asukasta ja vuonna 1940 jo noin 27 900 asukasta (Wikipedia 2015). Osittain tämä selittyy vuoden 1933 alueliitoksella, jossa esimerkiksi Hollolan kuntaan kuulunut Hennala liitettiin Lahteen.

Tampereen Rykmentin paraati lippukentällä 1930-luvulla. Kuva: Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto.

Koillisen asuinalueen sisäänkäyntiportti Hennalankadun puolella vuonna 1936. Kuva: Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto.

2.2.3 Toinen rakennusvaihe – mittavia korjaustöitä 1920–1939

Venäläisten sotilaiden lähdön, sisällissodan taistelujen ja punavankileirin jäljiltä Hennalan kasarmi oli huonossa kunnossa. Osa rakennuksista oli jäänyt keskeneräisiksi, myös ulkoalueet ja tieverkosto olivat jääneet vaille viimeistelyä. Tampereen Rykmentti teki raivaus- ja siivoustöitä harjoitusten lomassa. Sotilaiden lisäksi varuskunta työllisti 1920–1930-luvuilla ainakin 50 siviilityöntekijää (Peippo 1993, 144). Rakennusten korjaustöiden yhteydessä siviiliväkeä saattoi olla töissä kaksinkertainen määrä. Vuoteen 1924 asti rakennusten korjauksesta vastasi Hämeen läänin rakennuskonttori ja sen jälkeen Puolustusministeriön insinööriosasto.

Hämeen Rykmentin aikana tehdyt rakennustyöt keskittyivät enimmäkseen vuosien 1920 ja 1926 välille. Tänä aikana tehtiin valmiiksi suuri määrä venäläisten aikana keskeneräisiksi jääneitä rakennuksia ja kunnostettiin sisällissodan ja sen jälkimaininkien vaurioita. Kasarmin uutena käyttäjänä Hämeen Rykmentti otti myös monet jo valmiit rakennukset uuteen käyttöön. 1930-luvulla rakennustöissä keskityttiin asuinolojen ja kasarmin toiminnan parantamiseen. Esimerkiksi vuonna 1931 kunnostettiin kasarmit, kantahenkilökunnan asunnot, pesula, ruokala, sikala ja tallit. Varsinainen uudisrakentaminen oli kuitenkin 1920- ja 1930-luvulla vähäistä. Valmiiksi rakennetut keskeneräiset rakennukset ja käyttötarkoituksen muutokset on yksilöity oheisessa infolaatikossa.

Itsenäisen Suomen armeijan kasarmien haluttiin poikkeavan Venäjän vallan ja erityisesti sortokauden

aikaisista kasarmeista. Tästä ilmeisimpänä esimerkkinä Hennalassa toimii venäläisiltä jo vuonna 1914 keskeneräiseksi jääneen, kasarmin keskipisteeksi suunnitellun ortodoksisen sotilaskirkon (59) muutos. Suomalaiset muokkasivat sen sotilaskodiksi vuonna 1924. Tyyliään kirkko oli alun perin muistuttanut samanaikaisesti rakennettuja Riihimäen ja Kouvolan ortodoksisia kirkkoja, se oli rakennettu punatiilestä, ja siinä oli graniittinen kivijalka. Ulkopuolelta kirkko oli ollut tarkoitettu maalata ja sisäpuolelta rapata. Kirkossa oli ollut kaksi tornia, kupolimainen ja suippo. Vesikatto oli maalattu vihreäksi ja tornien katot hopean värisiksi. Kirkon rakennustyöt olivat edenneet hitaasti muun muassa riittävän rahoituksen ja ammattitaitoisen työvoiman puutteen takia. Niinpä esimerkiksi välikatto, lämmityslaitteet, ovet, ikkunat, lattiat ja sisäportaat puuttuivat suomalaisten saadessa rakennuksen haltuunsa.

Keskeneräinen kirkko toimi suomalaisten käytössä heinävarastona vuoteen 1923 asti. Muutossuunnitelmat tilattiin arkkitehti Carolus Lindbergiltä. Aluksi rakennus aiottiin muuttaa luterilaiseksi sotilaskirkoksi, mutta siitä päätettiin kuitenkin tehdä kasarmin sotilaskoti. Arkkitehtuuriltaan muokattu rakennus poikkeaa täysin keskeneräiseksi jääneestä ortodoksisesta kirkosta. Tyyliään sotilaskoti on klassistinen, ja se tekee selvän pesäeron aiempaan venäläiseen tyyliin. Uudistetusta rakennuksesta on poistettu esimerkiksi ortodoksikirkolle ominaiset tornit. Vuonna 1938 sotilaskotia vielä laajennettiin eteläsivulle tulleella kylkiäisrakennuksella.

Venäläisiltä kesken jäänyt sotilaskirkko muutettiin sotilaskodiksi vuonna 1924. Kuva vuodelta 1936. Kuva: Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto.

Sotilaskodin laajennus vuodelta 1938. Ajoittamaton kuva. Kuva: Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto.

Rakennuskorjausten lisäksi Hennalassa tehtiin 1920- ja 1930-luvulla mittavia maanmuokkaus- ja istutustöitä. Venäläisellä kaudella rakennettua sähkö-, vesi- ja viemäriverkostoa parannettiin, lippukenttä salaojitettiin ja varuskunnan alueelle istutettiin lehtipuukujia. Esimerkiksi osa lippukenttää sivuavan koivukujan puista on peräisin 1920-luvulta. Myös sotilaskodin (59) ja upseerikerhon (7) puistomaista ympäristöä kohennettiin.

Toivonen mainitsee, että muita kasarmien muutoksia Tampereen Rykmentin ajalta olivat muun muassa vuonna 1926 valmistunut koneellinen pesulaitos sekä rykmentin keittiön¹² ajanmukaistaminen ja varustaminen höyrykeittimin vuonna 1931 (Toivonen 2011, 8, 10). Samana vuonna toisen pataljoonan ruokasalista tehtiin elokuvahuoneisto ja venäläisten alueen lounaislaidalle rakentama ampumarata purettiin. Puretun ampumaradan sementtilohkareista rakennettiin upseerikerhon taakse takavalli pistooli- ja pienoiskivääriradalle vuonna 1936. Ulkokäymälät purettiin vuonna 1931 ja wc:t siirrettiin sisätiloihin. Vuonna 1932 rykmentille rakennettiin uimalaituri Mytjäisten järveen. Vuonna 1926 rautatiepataljoona siirtyi Hennalaan ja Lahden Sotilaspiirin esikunta asettui kasarmille vuonna 1932.

Hennala kuului aiemmin Hollolan kuntaan, mutta alue liitettiin vuonna 1933 Lahden kaupunkiin. Varuskunnan näkemyksen mukaan Hollolan kunta oli laiminlyönyt esikaupunkialueiden kunnossapitoa. Tämä oli näkynyt varuskunnan lähetyvillä muun muassa teiden huonokuntoisuutena ja katuvalaistuksen puutteena. Kasarmissa oltiin ilmeisen tyytymättömiä, kun Hennala siirtyi osaksi Lahden kaupunkia. Näkemys oli, että Hollola ei ollut huolehtinut rykmentin eduista, vaikka varuskunta oli tuottanut kunnalle verojen muodossa vuosittain huomattavan rahasumman.

1920- ja 1930-luvun rakennus- ja korjaustöiden jälkeen Hennalan kasarmi on kuvausten perusteella ollut varsin esimerkillisessä kunnossa. Venäläisten jälkeensä jättämän kasarmin muutosta kuvaa hyvin Tampereen Rykmentin tiedotuslehdessä *Tappara* 12/1930 ollut teksti: ”Monet lukijamme varmaan muistavat millainen Hennala oli niihin aikoihin. Suota ja kuraa, ja kaiken yllä kylmä, raskas sumu. Tiet olivat parhaiten veneellä kuljettavia, ajuri suostui vain armosta ottamaan kyydin sinne, auto tuskin milloinkaan. Kasarmit olivat ryssiin ja vankien jäljiltä mitä kurjimmassa kunnossa ja koko alue mätänevää törkyä tulvillaan (...) Kasarmialue on muuttunut kuluneen kymmenvuotiskauden aikana. Tiet ovat lopultakin alkaneet tunnustaa tuhansien sorakuormien merkityksen ja ovatkin nyt kovat, kuivat ja tasaiset kuin katu. Syvien valtaojien avulla on tämä entinen suo saatu kuivumaan. Alueelle istutetut sadat koivut sekä tuuheat pensasaidat tekevät sen viihtyisäksi, jopa kauniiksikin.” (Sit. Toivonen, julkaisematon, 9–10.)

Tampereen Rykmentin yhteys Lahteen katkesi syksyllä 1939, kun se kutsuttiin ”ylimääräisiin kertausharjoituksiin”, jolla nimellä talvisotaa edeltänyttä vaihetta kutsuttiin. Lokakuun 7. päivänä rykmentti lähti Lahdesta junalla eikä enää palannut kaupunkiin.¹³ (Tervasmäki 1978, 33–38; Peippo 1993, 127.)

Päävartio (22) vuonna 1936.
Kuva: Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto.

Kasarmi (24) vuonna 1936.
Kuva: Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto.

Näkymä miehistökasarmeille (24, 23) ja lippukentälle vuonna 1936.
Kuva: Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto.

¹² Ruokasalien ja keittiön sijainti ei ole tullut ilmi käytetyistä lähteistä.

¹³ Tampereen Rykmentti perusti 6.10.1939 suojajoukkopataljoonan III/2, joka taisteli Karjalan kannaksella koko Talvisodan ajan. Pataljoona lakkautettiin 27.1.1940.

Alkuperäisen venäläisen suunnitelman mukaiset rakennukset Hennalassa Tampereen Rykmentin aikana. Kartan pohjana on käytetty vuoden 1949 ortokuva.

- Venäläisten aikana, 1910-luvulla valmistuneet rakennukset.
- Venäläisten aikana aloitetut, 1920-luvulla viimeistellyt rakennukset.
- Venäläisten aikana valmistuneet, myöhemmin puretut rakennukset.

Ortokuva: Lahden kaupunki.
Kuvankäsittely: Livady.

Venäläisten aikana aloitettuja, 1920-luvulla loppuun saatettuja rakennuksia:

- kuormaston varasto (44), jota käytettiin 1920–1930-luvuilla vaunu- ja rehuvarastona
- rykmentin leipomo (45), joka oli 1920-luvulla leipomona ja ruokavarastona ja vuodesta 1932 eteenpäin kalustokorjaamona
- ”klubirakennuksena” tunnettu kasarmi (46), joka oli 1920-luvun alussa tiedustelija-osaston kasarmina ja vuodesta 1923 toimiupseerikerhona
- venäläisen komentajan asunto (53), jota käytettiin valmistumisen jälkeen toimistona ja varastona
- kanslia (54) oli vuoden 1927 jälkeen kapitulanttien eli kanta-aliupseerien asuinrakennuksena ja vuoden 1932 jälkeen aliupseerien asuintoina
- varuskuntakirkko (59), joka muutettiin sotilaskodiksi vuonna 1924 Carolus Lindbergin suunnitelmien mukaan

1920–1930-lukujen aikana tehtyjä käyttötarkoituksen muutoksia Hennalan rakennuksissa:

- toimisto- / esikuntarakennus (25) otetaan miehistökasarmikäyttöön.
- miehistösauna (29) muutetaan ase- ja korjauspajaksi vuonna 1927 ja muonavarastoksi vuonna 1932.
- sairaalan pesulaa (33) käytettiin punavankileirin sairaalana. 1920-luvulla se oli desinfektiosaanana ja sen jälkeen aliupseerien saunana.
- punavankileirin sairaalana toiminut rakennus (34) oli 1920-luvulla kulkutautisairaalana kunnes vuonna 1927 se otettiin soittokunnan käyttöön.
- varastorakennus (35) toimi vuodesta 1927 pesulana.
- venäläisen rykmentin asevarikko (36) toimi 1920-luvulla varastona ja sen jälkeen muun muassa autokorjaamona.
- talli (39) otettiin punavankileiriajan jälkeen varastokäyttöön.

Nykyinen esikunnan vanha osa (V40) oli vuodesta 1920 alueen päävartiona, vuodesta 1927 rakennuksessa toimi Tampereen Rykmentin esikunta, päävartio ja puhelinkeskus. Vuonna 1932 rakennukseen sijoitettiin Lahden sotilaspiirin esikunta ja päävartio.

1920–1930-lukujen aikana valmistui vain kaksi yhä olemassa olevaa uudisrakennusta: muuntamo (19), jonka valmistumisajankohta perustuu arvioon, sekä varasto, jonka rakennusnumero on joko 58 tai 68. Myöhemmin purettujen rakennusten muutoksista ja kunnostuksista 1920–1930-luvuilla ei ole lähdemateriaaleissa mainintoja. Näitä purettuja rakennuksia olivat P2, P30, P32, P48, P49, P50, P51, P52, P55, P56 P58.

2.2.4 Tampereen Rykmentin ajalta säilyneet piirteet Hennalassa

Hennala oli Tampereen Rykmentin vakituksena varuskuntapaikkana vuosien 1920 ja 1939 välisen ajan. Tänä aikana kasarmilla tehtiin huomattavia korjaus- ja viimeistelytyöitä. Suurin osa venäläisten ajan rakennuksista oli valmiina jo silloin, kun suomalaiset joukot saivat Hennalan haltuunsa, mutta paikoitellen rakentaminen oli jäänyt kesken. Venäläisten lähdön ja punavankileirin lakkauttamisen jälkeen valmiitkin rakennukset olivat huonossa kunnossa ja tieverkosto sekä ulkotilat keskentekoisia.

1910-luvulla keskeneräiseksi jääneitä, 1920-luvulla viimeistelyä punatiilirakennuksia on nykyään vaikea silmämääräisesti erottaa venäläisten 1910-luvulla

loppuun asti rakentamista. Poikkeuksen tekee alueen keskeisellä kukkulalla oleva sotilaskoti (59), joka muutettiin arkkitehti Carolus Lindbergin suunnitelmien mukaan keskeneräisestä ortodoksisesta kirkosta klassistista tyyliä edustavaksi rapatuksi rakennukseksi. Ainoat varsinaiset uudisrakennukset, jotka voi mahdollisesti ajoittaa Tampereen Rykmentin ajalle ovat pieni muuntamo (19) sekä alueen eteläosassa erillään sijaitseva varasto (58 tai 68)¹⁴, jotka on rapattu vaalean keltaisiksi erotukseksi kasarmilla yleisesti vallitsevasta punatiilirakentamisesta.

¹⁴ Putkonen käyttää varastosta tekstissä rakennusnumeroa 58 ja sijainti kartassa (s. 32) numeroa 68. Kohdekäynnillä (2.2.2015) rakennus jäi aidan taakse siten että mahdollisesti seinässä oleva numero jäi pimentoon.

Hennalan kasarmin yleisilme on nykyään puistomainen pitkine puurivistöineen, pienine metsikköineen ja avarine nurmikenttineen. Tämä on pitkälti perua 1920- ja 1930-luvun maanmuokkaus- ja istutustöistä. Rakennustöiden ohella Tampereen Rykmentti kunnosti ja laajensi tieverkkoa, salaojitti lippukentän ja istutti alueelle runsaasti puita. Viisitoilmakuvien perusteella esimerkiksi lippukenttää sivuava pohjois-eteläsuuntainen puurivistö on alkuun istutettu vuosien 1928 ja 1934 välillä.

Suurin osa Hennalan rakennuksista on peräisin venäläisten ajalta, vuosilta 1912–1917. Tällöin olivat nähtävissä kirkon ympärille asettuvan asemakaavan ja tiiliarkkitehtuurin keskeiset periaatteet. Voidaan kuitenkin hyvällä syyllä sanoa, että kasarmi rakennettiin valmiiksi vasta Tampereen Rykmentin aikana, vuosina 1920–1939.

Vuoden 1934 ilmakuva etelästä.

Kuva: Ilmavoimien kuvakokoelma / Sotamuseo.

Vuoden 1938 ilmakuva lännestä.

Kuva: Ilmavoimien kuvakokoelma / Sotamuseo.

Vuoden 1928 ilmakekuva lännestä.
Kuva: Ilmavoimien kuvakokoelma / Sotamuseo.

2.3 Toinen maailmansota ja sen jälkeinen aika (1939–1978)

2.3.1 Hennala toisen maailmansodan aikaan 1939–1945

Tampereen Rykmentin lähdettyä talvisotaan Hennalaan perustettiin Huoltokoulutuskeskus. Joulukuussa 1939 sen yhteyteen liitettiin Aliupseeri- ja Lääkintäkoulutuskeskukset ja tammikuussa 1940 Autokoulutuskeskus. Ilmapommitusten¹⁵ sekä majoitus- ja varastotilojen puutteen takia suurinta osaa Huoltokoulutuskeskuksen yksiköistä ei oltu sijoitettu Hennalaan vaan muualle Lahden lähiympäristöön.

Huoltokoulutuskeskus lopetti Hennalassa jo kesäkuussa 1940. Sen paikan otti Huoltopataljoona 2, jossa annettiin taloushuoltokoulutusta. Jatkosodan myötä Huoltopataljoona hajotettiin, ja sen suoranaisten jatkona aloittivat vuonna 1941 Lääkintäkoulutuskeskus ja Autokoulutuskeskus. Samaan aikaan perustettiin myös vajaat kaksi viikkoa kestävät keittäjäkurssit. Sodan loppuvaiheessa Hennalaan oli sijoitettuna myös ilmatorjuntajoukkoja.

Talvi- ja jatkosodan aikana merkittävin tilantarvitsija Hennalassa oli Sotasairaala 8, joka jatkoi Viipurin sotilassairaalan työtä. Sairaalan paikkaluku ylti kolmeen tuhanteen, ja henkilökuntaa oli noin 1200–1500.

Rakentamisen kannalta toisen maailmansodan aika Hennalassa oli hiljaista. Ainoastaan kylmät puurakenteiset varastot (71, 72) alueen luoteislaidalla rakennettiin sotavuosina.

Hennalaan 1940-luvulla sijoitettuja joukkoja ja toimintoja:

1939–1940	Huoltokoulutuskeskus
1940–1941	Huoltopataljoona 2
1941–2014	Lääkintäkoulutus- ja Autokoulutuskeskus
1941–1942	Keittäjäkurssit
1944–1967	Ilmatorjuntajoukot
1945–1952	Jääkäripataljoona 3
1945–1994	Keskussotilassairaala, KSS2 (vuoteen 1984), Hämeen Sotilassairaala, HämSS (vuodesta 1984 vuoteen 1994)
1945–2014	Hämeen Ratsurykmentti – Hämeen Ratsujääkäripataljoona
1945–2014	Huollon yksiköitä – HKoulK, TeknKoulK, HuoltoK
1945–2014	HRR:n soittokunta, Lahden varus kuntasoittokunta ja Sotilasmusiikkikoulu

Lääkintäkoulutuskeskuksen harjoituksista kuvattiin elokuvaa Hennalassa 30.7.1942.

Kuvat: SA-Kuva.

¹⁵ Lähteissä ei ole mainintaa siitä, että Hennalaa olisi pommitettu. Lahden keskusta kylläkin kärsi pommeista.

2.3.2 Peruskorjauksia ja uusia asuinrakennuksia 1945–1959

Sotienjälkeisinä vuosina Suomen valtio joutui sitomaan kaikki harkinnanvaraiset varat sotakorvauksiin, siirtoväen ja rintamamiesten asuttamiseen ja muiden sodan välittömien seurausten korjaamiseen. Tästä seurasi se, että esimerkiksi rakennustoimintaan ei juurikaan ollut määrärahoja.

Autonomian ajan kasarmit oli yleisesti sijoitettu kaupunkeihin tai niiden lähistöille. Sen aikakauden aseiden kantama oli vielä pieni, mutta toista maailmansotaa lähestyttäessä tykistö ja muita raskaita aseita käyttävät joukot kykenivät suorittamaan ammuja ja harjoituksia enää vain asutuksesta erillään olevissa leirialueilla. 1950-luvun aikana alettiin harkita kasarmialueiden siirtämistä kaupungeista haja-asutusalueille, lähemmäs harjoitusmaastoja. Vuoteen 1956 mennessä oli päätetty, mitkä joukko-osastot jäivät vanhoihin varuskuntiin ja minkälaisia rakennustöitä niissä vaadittiin. Hennala säilyi kasarmikäytössä. 1960-luvun aikana kasarmialue laajeni aluevaihdon ansiosta länteen, ja sen lisäksi Hollolan Hälvälän kylästä hankittiin harjoituspaikaksi 600 hehtaarin tila.

Sotakorvausten tultua suoritetuiksi 1950-luvun lopulla alkoi maassa esiintyä työttömyyttä. Tilanteen helpottamiseksi valtioneuvosto myönsi puolustusministeriölle vuodesta 1953 lähtien määrärahoja työllisyyden ylläpitoa varten. Varuskuntiin perustettiin työmaita, joihin työntekijät ja mahdollisesti myös työnjohto otettiin työttömyyskortistosta. Tyypillisesti tällaiset työllistämistyöt pitivät sisällään vanhojen kasarmirakennusten peruskorjauksia ja uusia asuinrakennuksia. Juuri tällaisia töitä tehtiin myös Hennalassa 1950-luvun lopulla. (Tervasmäki 1978, 358–361, 437–438.)

Sotien jälkeen Hennalaan sijoitettiin useita eri yksiköitä ja toimintoja. Tämä tarkoitti mittavia peruskorjaus- ja muutostöitä. Hennalan kasarmille 1940-luvulla sijoitettuja joukkoja ja toimintoja ja siellä 1940- ja 1950-luvulla tehtyjä rakennustöitä on listattu oheisiin tietolaatikkoihin.

Kasarmilla toiminut Sotasairaala lakkautettiin marraskuun 1944 lopussa ja siitä muodostettiin Keskusotilassairaala 2. Uutta sairaalaa varten kunnostettiin vanha sairaalarakennus (26) ja miehistökasarmin (23) siipirakennus vuonna 1946. (Forsius 2015.)

Jo itsenäistymisen alkuvuosina 1920–1930-luvuilla oli Suomessa yleinen pyrkimys kasarmialueiden ja majoitustilojen uudistamiseen. Venäjän vallan aikaiset kasarmit oli tyypillisesti jaettu suuriin avoimiin ja läpikuljettaviin huoneisiin. Anne Mäkinen kuvailee väitöskirjassaan *Suomen valkoinen sotilasarkkitehtuuri 1926–1939*, kuinka lääketieteen käsitykset hygieniasta 1930-luvulla olivat toisenlaiset kuin vuosisadan alussa. Käytävätön, suuriin tupatiloihin perustuva pohjaratkaisu pyrittiin vaihtamaan sellaiseen, jossa asuminen ja liikennetilat erotettiin toisistaan ja miehistö sijoitettiin 18 hengen tupiin. Kasarmien jokaiseen kerrokseen haluttiin lisäksi rakentaa pesu- ja wc-tilat sekä kuivaushuone. ”Hygieniaryhmän lisääminen ja tupamajoitus olivat tavoite myös vanhojen kasarmien korjauksessa”, kirjoittaa Mäkinen. (2000, 105.)

Hennalan suurten miehistörakennusten (23, 24) osalta tällainen muutos tehtiin vasta 1950-luvun loppupuolella. Vielä sotien jälkeen kasarmeissa oli suuret 100–200 miehen tuvat. Nykyisen mallinen kasarmien tilanjako, jossa miehistötuvat ovat keskuskäytävän molemmin puolin, on Hennalassa peräisin vuosilta 1957–1958, jolloin rakennuksiin asennettiin myös keskuslämmitys ja osin tuotiin lämmin vesi. (Museovirasto / Kauppi) 2004, 10; Toivonen, julkaisematon, 10.) Oletettavasti tässä vaiheessa kasarmirakennukset rakennettiin lähes uusiksi sisäosien osalta. Samalla ikkunat uusittiin entistä suurempi-ruutuisiksi. Myös ullakkokerrokset otettiin hyötykäyttöön luokkatiloina.

Museoviraston lausunnon (17.3.2005) mukaan kasarmin (23) pohjoispäässä olisi alun perin ollut puuvälipohja, joka on myöhemmin muutettu teräsbetoniseksi.

Vuosina 1956–1957 alueen koilliskulmaan rakennettiin neljä uutta asuinkeuhkotaloa (87, 88, 89, 90). Nämä tyyppitalot suunnitteli Heidi Vähäkallio-Hirvelä Puolustusministeriön Rakennusosaston uudisrakennustoimistossa. Samanlaisia tyyppiirustuksiin perustuvia asuintaloja rakennettiin vanhojen varuskuntien yhteyteen eri puolille Suomea.

Seppo Toivosen julkaisemattomassa tekstissä on maininta neljästä kasarmilla sattuneesta tulipalosta: autohallilla (1946), upseerikerholla (1947), varastoparakissa (1948) ja asuinrakennuksessa (1949) (Toivonen, julkaisematon, 10). Tällaisia paloja on saattanut Hennalassa olla vuosien aikana enemmänkin, mutta sellaisista ei ole mainintaa käytetyissä lähteissä.

Toisen maailmansodan jälkeen Lahden kaupunki kasvoi voimakkaasti, kun Karjalasta, pääasiassa Viipurin seudulta – muutti paljon evakoita Lahteen. Vuonna 1940 Lahdessa oli noin 27 800 asukasta, mutta jo vuoteen 1960 mennessä väkiluku oli kasvanut noin 66 800 asukkaaseen. (Wikipedia / Lahti 2014.)

1940- ja 1950-luvun aikana tehtyjä peruskorjauksia Hennalan rakennuksissa:

- Sairaalan vanha osa (V26) kunnostettiin vuonna 1946.
- Kasarmissa (24) tehtiin sisätilamuutoksia vuonna 1957.
- Kasarmissa (23) tehtiin sisätilamuutoksia vuosina 1958 ja 1968.
- 1940- ja 1950-luvun aikana tehtyjä käyttötarkoituksen muutoksia Hennalan rakennuksissa:
- Kasarmin (23) siipirakennus muutettiin sairaaläkäyttöön vuonna 1946.
- Komentajan asuinrakennuksesta (8) tehtiin HämRjP:n esikunta vuonna 1958.
- Upseerisauna (15) muutettiin perhesaunaksi vuonna 1958.
- Miehistökasarmi (25) muutetaan varuskorjaamoksi vuonna 1958.
- Muonavarasto (29) otettiin muuhun varastokäyttöön vuonna 1958.
- Aliupseerisaunasta (33) tuli perhesauna vuonna 1958.
- Hevostalli (41) otettiin varastokäyttöön vuonna 1958.
- Vaunu- ja rehuvarasto (44) kunnostettiin poliklinikaksi vuonna 1958.
- Toimistona ja varastona toiminut rakennus (53) toimi polkupyöräkorjaamona ja varastona vuodesta 1958.
- Aliupseerien asuinrakennus (54) otettiin kantahenkilökunnan asuinkäyttöön vuonna 1958.
- 1940 rakennetut varastot (71, 72) toimivat vuonna 1958 tykkivajoina.
- Varastorakennus (35) peruskorjattiin pesulaksi ja miehistösaunaksi vuonna 1959.

2.3.3 Sairaalan laajennusosa, muonituskeskus sekä koulutus- ja kurssikeskus 1960–1978

1960- ja 1970-luku olivat Hennalan historiassa ensimmäinen tärkeä täydennysrakennusvaihe kasarmialueen keskeisellä osalla. Silloin ei ainoastaan kunnostettu tai muokattu venäläisten ajalta olevia rakennuksia vaan rakennettiin myös uusia. Tältä ajalta ovat sotilaskodin mäkeä ympäröivät sairaalan uusi osa (U26), muonituskeskus (30) sekä koulutus- ja kurssikeskus (U40).

Puolustusvoimille tyypilliseen tapaan kasarmille sijoitetut joukot kokivat muutoksia myös 1960- ja 1970-luvulla. Ilmatorjuntajoukot poistuvat Hennalasta vuonna 1968, ja samalla perustettiin Huoltokoulutuskeskus, joka koostui ennen Santahaminassa toimineesta Huoltokoulusta, Lahdessa jo aiemmin olleesta Lääkintäkoulusta sekä Helsingin Moottorikoulusta. Vuonna 1979 Hennalaan keskitettiin Urheilukoulun toiminta. Muutoksen kasarmin toimintaan toi myös se, että vuonna 1971 Ratsujääkäripataljoona luopui viimeisistä hevosistaan.¹⁶

Ensimmäinen 1960-luvun täydennysrakentamishanke oli sairaalan laajennusosa (U26).¹⁷ Vanhan sairaalarakennuksen (V26) tilat olivat osoittautuneet riittämättömiksi keskusotilassairaalan KSS2 tarpeisiin. Uutta, ajanmukaista sairaalarakennusta alettiin suunnitella jo vuonna 1958. Rakennustöiden aloittaminen kuitenkin lykkäytyi vuoteen 1961, jolloin hankkeeseen saatiin budjettivarat. Tuolloin laadittiin myös uudet piirustukset.¹⁸

Kuusikerroksinen sairaalarakennus saatiin harjakerkeuteensa joulukuussa 1963. Hidas rakentaminen johtui toisaalta vaikeista perustusolosuhteista, toisaalta siitä, että sairaalaa rakennettiin työllisyystöinä, mikä aiheutti keskeytyksiä. Sisätilojen osalta työt saatiin päätökseen huhtikuussa 1964. Laajennusosan valmistuttua käynnistyivät myös vanhan sairaalan (V26) mittavat korjaustyöt. Peruskorjaus tehtiin uudisrakennuksen tapaan työllisyystöinä, ja se valmistui vuonna 1966. Sairaalan vanha ja uusi osa yhdistettiin toisiinsa nivelosalla.

Sairaalan lähiympäristön vihersuunnitelman laati puutarha-arkkitehti Aina Harju-Söderberg. Rakennusten ympärille esimerkiksi istutettiin vuonna 1967 kolme muistotammea, jotka on nimetty lääkintäeversti Vallen, kaupungin johdon ja joukko-osastojen komentajien tammiksi.

Sairaalan uusi osa (U26) tammikuussa 2015.

¹⁷ Vuonna 1960 otetun ortokuvan perusteella sairaalan (V26) eteläpuolella oli kaksi rakennusta tai katosta, jotka purettiin uuden osan (U26) tieltä. Vuoden 1946 ortokuvassa näitä rakennelmia on nähtävissä viisi kappaletta. Rakennuksista ei ole mainintaa käytetyissä kirjallisissa lähteissä.

¹⁸ Ramboll Oy ja Tmi Lauri Putkosen selvityksen mukaan arkkitehtisuunnittelusta vastasi puolustusministeriön arkkitehti Heidi Vähäkallio-Hirvelä, jonka kynästä olivat lähtöisin myös Hennalan koilliskulman asuintalot (87, 88, 89, 90) (2012, 19). Kaupin selvityksen mukaan suunnittelijoina olisivat olleet arkkitehdit Pentti Pajari- nen ja Mikko Kilpiranta (2004, 6, 11).

¹⁶ Tilaisuudessa evl. Urho Pohjola piti palveluksensa lopettaville hevosille puheen, joka alkoi sanoilla: ”Hyvät hevoset! Minä kiitän teitä siitä uskollisesta palveluksesta jonka olette joukko-osastossamme vuosien aikana tehneet.” (Toivonen 2011, 18–19.)

Toinen Hennalan keskusalueelle noussut suuri uudisrakennus oli vuonna 1973 valmistunut muonituskeskus (30). Sen paikalta purettiin kaksi 1910-luvun rakennusta: oppilasjoukkueen kaksikerroksinen kasarmi (P30) ja kolmekerroksinen asuinrakennus (P32).¹⁹ Muonituskeskuksen suunnittelusta vastasivat arkkitehdit Pentti Pajarinen ja Martti Kilpiranta. Muonituskeskus pitää sisällään keittiön, ruokalan, urheilutalon, saunoja ja keskusvaraston. Nauhaikkunaisena ja tasakattoisena 1970-luvun betonirakennuksena muonituskeskus poikkeaa arkkitehtuuriltaan Hennalassa yleisesti vallitsevasta punatiilirakentamisesta.

¹⁹ Vuoden 1960 ortokuvan perusteella asuinrakennuksen (P32) itäpuolelta purettiin lisäksi kaksi pienempää rakennusta tai katosta, joista ei ole mainintaa käytetyissä kirjallisissa lähteissä.

Muonituskeskus (30) tammikuussa 2015.

1960- ja 1970-luvun täydennysrakentamisvaiheen kolmas rakennus on vanhaan esikuntarakennukseen (V40) ilmavalla yksikerroksisella nivelosalla liittyvä koulutus- ja kurssikeskus (U40).²⁰ Sen suunnitelmat laati Arkkitehtitoimisto Tyyne ja Reino Lammin-Soila vuosina 1975–1976.²¹ Kurssikeskus valmistui vuonna 1978. Julkisivuiltaan tiilinen, 2–3-kerroksinen rakennus myötäilee sotilaskodin kukkulan maastonmuotoja. Pitkä rakennus on jaksoteltu pienempiin osiin, jotka mittakaavallisesti liittyvät sen Hennalan vanhoihin tiilirakennuksiin.

Koulutus- ja kurssikeskus (V40) tammikuussa 2015.

Kasarmin keskusosan lisäksi myös koillisosan asuinalueelle rakennettiin uusia taloja. Asuinrakennus 91 valmistui Keskussotilassairaala 2:n asunnoiksi vuonna 1964 ja rakennus 92 vuonna 1967. Kummankin rakennuksen suunnittelijana oli Arkkitehtitoimisto Tyyne ja Reino Lammin-Soila. Asuintalo 92:n paikalta purettiin 1910-luvulla tehty rakennus (P2), joka oli vanhan asemapiirustuksen mukaan kolmikerroksinen upseerien asuinrakennus.²²

Tällä aikavälillä rakennettiin myös opetuskorjaamo (51), vihreä, kevytrakenteinen kaarihalli kasarmialueen eteläpuolella. Se valmistui vuonna 1969. Uudisrakentamisen lisäksi Hennalan peruskorjaukset jatkuivat myös 1960–1970-lukujen aikana. Esimerkiksi kumpaakin kasarmirakennusta (23, 24) korjattiin vuonna 1961 ja rakennusta 23 vielä uudemman kerran vuonna 1968.

²² Vuosien 1960 ja 1979 ortokuvien perusteella rakennuksen 91 tieltä purettiin kaksi varastorakennusta.

Asuintalot 92, 4 ja 91 (oikealta vasemmalle).

²⁰ Vuosien 1960 ja 1979 ortokuvia vertailemalla voidaan nähdä, että kurssikeskuksen (U40) tieltä purettiin niin kutsuttu korppuvaja (P42) ja toinen pienempi rakennus. Vuonna 1979 kurssikeskuksen (U40) ja esikuntarakennuksen (V40) rajaamalla pihalla on rakennus. Samoin sen ja muonituskeskuksen välissä on kaksi pienempää rakennusta. Näitä rakennuksia ei näy enää vuonna 1986 otetussa ortokuvassa.

²¹ Ulla-Riitta Kaupin selvityksen mukaan pääsuunnittelijana olisi ollut Heliövaara & Uksila (2004, 17).

1960-luvulla myös alueen viihtyisyyteen kiinnitettiin huomiota. Vuonna 1966 kaupunki lahjoitti varuskunnalle 42 nuorta lehmusta, jotka istutettiin Hennalankadun varrelle. Alueen eteläosaan tehtiin ”Itsenäisyyden puisto” Puolustusministeriön metsätoimiston ja puutarha-arkkitehdin yhteistyön tuloksena. Alueelle tuotiin noin 4000 puuntainta: koi-vuja, mäntyjä, kuusia, jalavia ja lehtikuusia vuonna 1969.

Vertailemalla vuosien 1960 ja 1979 ortokuvia keskenään voidaan myös päätellä, että nykyisten Sotilas-musiikkimuseon (53) ja Sotilaslääketieteen museon (54) vierellä ollut upseerien asuinrakennus (P55) ja näihin rakennuksiin liittyvät sivurakennukset purettiin tällä aikavälillä. Samoin upseerikerhon (7) taakse rakennettu ampumarata alkoi metsittymään. Lippukentälle kasarmin (24) eteen tehty juoksurata purettiin ja kentän eteläosaan, luokkarakennuksen (25) itäpuolelle tehtiin parkkialue.

Lisäksi kuvista on nähtävissä, kuinka Hennalan ympäristöön, pohjois- ja länsipuolelle nousi teollisuuslaitoksia. 1960- ja 1970-luku olivat Lahdelle nopean kasvun aikaa. Lahden uudet asukkaat tulivat suuren maaltamuuttokehityksen aikana pääosin Karjalasta ja Savosta. Kasvu pysähtyi ensimmäiseen öljykriisin aiheuttamaan lamaan vuosina 1975–1976. (Wikipedia Lahti 2014.)

2.3.4 Toisen maailmansodan jälkeiseltä ajalta säilyneet piirteet Hennalassa

Rakentamisen kannalta toisen maailmansodan jälkeinen aika Hennalassa vuosina 1945–1978 oli kaksijakoinen. Ajanjakson alkupuolella tehtiin runsaasti sisätilaremontteja ja rakennusten käyttötarkoituksen muutoksia. Vuodesta 1958 eteenpäin valmistui myös uudisrakennuksia.

Sotien jälkeen kasarmille sijoitettiin suuri määrä erilaisia joukko-osastoja ja toimintoja, joilla kaikilla oli omat tarpeensa tilojen käytölle. Monet rakennukset muutettiin sisätiloiltaan vastaamaan uusia tarpeita. Merkittävin yhä näkyvässä oleva sisätilamuutos 1950-luvulta koski miehistökasarmeja (23, 24), joiden sisäinen tilajako muutettiin suurista, läpikuljettavista 100–200 miehen tuvista keskikäytävälliseksi malliksi, jossa oli pienemmät tuvat.

1960- ja 1970-luvulla valmistuivat suuret uudisrakennukset: sairaalan uusi osa (U26), muonituskeskus (30), ja koulutus- ja kurssikeskus (U40). Ne ympäröivät sotilaskodin mäkeä ja muodostavat alueelle modernin rakentamisen kerrostuman.

1950-luvun lopulla ja 1960-luvulla alueen koillis-kulman asuinalueelle rakennettiin uusia kerrostaloja (87, 88, 89, 90). 1960-luvulla valmistuneet asuinrakennukset 91 ja 92 täydentävät vanhojen tiilirakennusten rivistöä.

1960-luvulla kasarmialueen istutustöitä jatkettiin monessa paikassa. Näistä näkyvimmit ovat Hennalankadun varteen istutetut lehmusrivit ja nykyisten museorakennusten (53, 54) eteläpuolelle istutettu Itsenäisyyden puisto.

Sotienjälkeistä aikaa vuoteen 1978 asti voisi kuvailla suurten uudisrakennusten ajaksi Hennalassa. 1910-luvun punatiilirakennusten joukkoon nousi mittakaavaltaan, rakennustekniikaltaan ja materiaaleiltaan uudentyypisiä rakennuksia, jotka muodostavat kasarmin keskeiselle alueelle oman kerrostumansa.

Itsenäisyyden puisto helmikuussa 2015.

Kasarmin 23 eteläpääty. Oletettavasti 1950-luku. Kuva: Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto.

2.4 Hämeen Rykmentin ja korjausrakentamisen aika (1979–2014)

2.4.1 Perusparannuksia ja muutoksia 1979–2006

Hennalan kasarmin rakennusten perusparannus- ja korjaustyöt jatkuivat hyvin nopeasti koulutus- ja kurssikeskuksen (U40) valmistumisen jälkeen. Tehtyjen rakennuselvitysten perusteella lähes kaikki 1910-luvulla valmistuneet tai aloitetut tiilirakennukset korjattiin vuosien 1979 ja 2006 välisenä aikana.²³ Joitain rakennuksia, esimerkiksi sotilaskotia (59) korjattiin useaan otteeseen. Rakennuselvityksissä esitetyt korjaukset on listattu oheiseen tietolaatikkoon.

Putkosen ja Kaupin selvitysten perusteella useat eri arkkitehtitoimistot ovat olleet suunnittelemassa Hennalan peruskorjauksia ja rakentamista 1980-luvun jälkeen. Selvityksistä ei käy ilmi, ovatko toimistot toimineet itsenäisinä vai Puolustusministeriön rakennusosaston alaisina. Karkeasti ajoittaen voidaan sanoa, että 1970-luvun lopulla ja 1980-luvun alussa kasarmin rakennusten korjauksia suunnitteli pääasiassa arkkitehti Pekka Rajala, jonka suunnitelmista mainitsemisen arvoinen on etenkin vuonna 1979 tehty asuinrakennuksen (4) peruskorjaus. Siinä kokeiltiin vanhoja rakennustapoja. 1980-luvun puolivälissä ja 1990-luvun alussa eniten korjauksia suunnittelivat Marjukka ja Hirvo Tyynilä. Sotilaskodin (59) useista peruskorjauksista vastasi vuosina 1986, 1990 ja 2000 Arkkitehtitoimisto Mirja ja Pekka Koski-Lammi Oy.

Vuodesta 1990 eteenpäin Hennalaa suunnittele-
massa on ollut useampi eri toimisto, muun muassa Heliövaara & Uksila, Martti Uksila, Insinööritoimisto Mikko Vahanan, arkkitehti Jouko Mattila sekä ARC Designers Laurila.

Useimpien peruskorjausten yhteydessä ei rakennuskulttuuriselvityksissä ole mainintaa suunnittelijasta.

Viimeaikaisista muutosrakennuskohteista merkittävimmät lienevät nykyinen Suomen sotilasmusiikkimuseo (53) ja Sotilaslääkätieteen museo (54).²⁴ Alun perin prikaatin komentajan taloksi suunniteltu rakennus (53) oli ollut pitkään toimistona ja muun muassa polkupyörävarastona. Vuonna 1993 siitä purettiin uunit. Vuonna 2003 rakennus peruskorjattiin Sotilasmusiikkimuseoksi arkkitehti Jouko Mattilan suunnitelman mukaan. (Museoviraston lausunto 9.12.2002.)

Rakennus (54) oli venäläisellä kaudella suunniteltu kansliaksi. Korjaus Sotilaslääkätieteen museoksi alkoi vuonna 1979 ja museo avattiin vuonna 1983. Rakennuksen sisätilat ovat säilyneet paremmin kuin Sotilasmusiikkimuseossa.

²³ Kaupin (2004) ja Putkosen (2012) tekemien rakennus-
selvitysten mukaan Hennalan korjausrakentaminen olisi
ollut erityisen runsasta vuosina 1979–2006. Uudem-
mista rakennustoimenpiteistä on saatavilla enemmän
piirustuksia ja dokumentteja kuin vanhoista. Tästä ole-
tettavasti johtuu se, että korjausrakentaminen näyttäisi
keskittyvän pääasiassa viime vuosille. Luultavasti raken-
nuksia on remontoitu ja muuteltu eri aikoina selvityksis-
sä esitettyä useammin. Rakennuselvityksissä viimeiset
korjaukset on ajoitettu vuoteen 2006. Tässä raportissa ei
ole käytetty alkuperäislähteitä tai -piirustuksia. Tämän
vuoden jälkeen tapahtuneista kunnostuksista ei siitä
syytä ole tietoja.

²⁴ Museopihan kolmas rakennus (P55) on purettu ortoku-
vien perusteella vuosien 1960 ja 1979 välillä.

Peruskorjauksia ja muutoksia Hennalassa vuosina 1979–2006:

1979 asuinrakennus (4) peruskorjataan kokeillen vanhoja rakennustapoja

1979 komentajan talo (8) peruskorjattiin Puolustushallinnon rakennuslaitoksen toimistoksi

1979 perhesauna (15) peruskorjattiin

1979 rakennus (33) peruskorjattiin

1979–1983 kanta-aliupseerien asuinrakennus (54) muutettiin Sotilaslääkätieteen museoksi

1980 asuinrakennus (6) peruskorjataan

1980–1981 luokkarakennus (25) peruskorjattiin

1982 miehistösauna (35) muutettiin toimisto, verstaas ja varastotiloiksi

1982 saunarakennus (15) muutettiin sosiaalitalaksi

1983 sepän paja ja korjaamo (38) otettiin varastokäyttöön

1983 varasto- ja korjaamo (41) muutettiin kuljetusvälinevarastoksi

1983 kalustokorjaamo (45) muutettiin huoltokoulutuskeskuksen toimistoksi

1983 Sotilaslääkätieteen museo (54) avattiin

1984 rakennus (38) peruskorjattiin

1985 varasto (14) peruskorjattiin

1986–1987 asuinrakennus (1) peruskorjattiin

1986–1987 majoitusrakennus (3) peruskorjattiin

1986 varasto (14) peruskorjattiin

1986 rakennus (33) peruskorjattiin ja muutettiin työntekijöiden sosiaalitalaksi

1986 koulutusrakennus (5) peruskorjattiin Esikuntakoulun koulutusrakennukseksi

1986 sotilaskoti (59) peruskorjattiin

1987 kasarmirakennus (24) peruskorjattiin

1987 varasto (18) peruskorjattiin

1987 koulutusrakennus (34) peruskorjattiin

1987 korjaamo (36) peruskorjattiin

1989 kasarmirakennus (24) peruskorjattiin

1990 upseerikerho (7) peruskorjattiin

1990 sotilaskoti (59) peruskorjattiin

1990–1992 asuinrakennukset (87, 88, 89, 90) peruskorjattiin, julkisivuihin lisättiin lämpörappaus

1991 kasarmirakennus (24) peruskorjattiin

1992 huoltokoulutuskeskuksen toimisto (45) peruskorjattiin

1993 esikuntarakennuksen vanha osa (V40) peruskorjattiin

1993 päävartio- / esikuntarakennus (22) peruskorjattiin

1993 toimisto-/varastorakennuksen (53) uunit purettiin

1995-1996 kasarmirakennus (23) peruskorjattiin

1997 vaunuvarasto (44) muutettiin ajotoimistoksi

1998 sotilaspoliisivartioston (33) tilat muutettiin aseoulun ampumatarvikeluokiksi

1998 HKoulKN:n toimisto (45) muutettiin

2000 sotilaskoti (59) peruskorjattiin

2003 toimiupseerikerho 46 muutettiin opintokeskukseksi

2003 rakennus 53 muutettiin sotilasmusiikkimuseoksi

2004 tehtiin maankäyttö- ja maisemasuunnitelma josta toteutettiin vain osia

2004 varasto (13) muutettiin saunarakennukseksi

2006 toimistorakennus (1) muutettiin SotLK:n esikuntakäyttöön

2006 kasarmirakennus (23) peruskorjattiin

Uudisrakentaminen Hennalassa vuosina 1983–1997:

1982 Hennalan päiväkotia aloitti toimintansa

1983 kylmä varasto (37) valmistui

1985 autohuoltola (100) valmistui

1988 viisi autokatosta (52) valmistuivat

1995 autohuoltolaa (100) laajennettiin

1996 koulutushalli (48) valmistui

1997 ajoneuvokatos (50) valmistui

2.4.2 Hämeen Rykmentti ja Huoltokoulu 1986–2014

Lahti oli pitkän aikaa muuttovoittoinen kaupunki. Kiivain kasvu taittui kuitenkin jo öljykriisin aiheuttamaan lamaan vuosina 1975–1976. Sen jälkeen monet Lahden tärkeistä työllistäjistä lopettivat toimintansa ja teollisuus alkoi taantua. 1980-luvun nousukauden aikana Lahtea markkinoitiin ”the Business City”-kampanjalla. 1990-luvun laman vaikutukset olivat samanlaisia kuin koko muussakin Suomessa. 2000-luvun tärkeitä tapahtumia Lahden kaupungille ovat esimerkiksi se, että virvoitusjuomayhtiö Hartwall keskitti tuotantonsa Lahteen vuosien 1993–2003 aikana. Kaupungin asemaa liikenteellisenä solmu-kohtana vahvistivat ennestään vuonna 1999 valmistunut moottoritie Järvenpäästä Lahteen sekä vuonna 2006 valmistunut oikorata. Lahti ylitti 100 000 asukkaan rajan vuonna 2008. (Wikipedia / Lahti 2014.)

Puolustusvoimat järjesteli Hennalan varuskunta-alueelle sijoitettuja toimintoja ja joukkoja uudella tavalla myös 1980-luvulla ja sen jälkeen.

Keskussotilassairaala 2 lakkautettiin vuonna 1984 ja sairaalan (V26, U26) tiloissa jatkoi Hämeen sotilassairaala, jonka toiminta loppui Hennalassa vuonna 1994.

Vuonna 1986 perustettiin Hämeen Rykmentti yhdistämällä siihen saakka Hennalassa itsenäisinä toimineet joukot ja laitokset yhden johdon alaiseksi, esimerkiksi Huoltokoulutuskeskuksesta tuli yksi sen joukkoyksiköistä.

Vuonna 1987 Sotilasmusiikkikoulu siirtyi Helsingistä Lahteen. Sotilasmusiikkikoulutus lopetettiin Hennalassa vuonna 1996, ja samalla varusmiessoitokunta siirtyi Haminasta Lahteen.

Vuonna 1996 Tekninen Koulutuskeskus perustettiin yhdeksi Hämeen Rykmentin joukkoyksiköistä. Vuonna 2006 Huoltokoulutuskeskus ja Tekninen Koulutuskeskus yhdistettiin Huoltokouluksi. Lisäksi Hennalassa oli useita Sotilaslääketieteen keskuksen osastoja.

6.2.2012 Puolustusvaliokunta ilmoitti kuuden varuskunnan lopettamisesta, Hämeen rykmentti oli niistä yksi. Puolustusvoimat jätti Hennalan kasarmin 31.12.2014.

2.4.3 Ajoneuvorakennuksia ja päiväkotia 1982–1997

1980–1990-luvuilla Hennalan uudisrakentaminen keskittyi pääasiassa alueen eteläosassa oleviin huolto- ja ajoneuvorakennuksiin. Niiden lisäksi koillisosan asuinalueelle rakennettiin vuonna 1982 yksikerroksinen ja tiilipintainen Hennalan päiväkotia. Syystä tai toisesta sitä ei ole käsitelty aiemmin tehdyissä selvityksissä. Lahden kaupungin internetsivuilta löytyvässä uutisessa vuodelta 2013 kerrotaan, että päiväkodissa on kuntotutkimuksen yhteydessä tullut esiin sisäilmaongelmia. Korjaukset oli määrä toteuttaa lokakuussa 2013. (Lahden kaupunki 2013.)

Vuonna 1983 valmistui vaneri- ja puupintainen kylmä varasto (37) vuonna 1913 valmistuneen toimisto-, versta- ja varastorakennuksen (35) eteläpuolelle. Kasarmialueen keskusosan eteläpuolella olevan varikkoalueen ensimmäinen uusi rakennus oli vuonna 1985 valmistunut autohuoltola (100). Sen suunnittelijoina olivat Marjukka ja Hirvo Tyynilä. Autohuoltolaa laajennettiin opetuskorjaamon (51) suuntaan vuonna 1995.

Seuraavaksi varikkoalueen etelälaidalle rakennettiin viisi autokatosta (kaikki samalla rakennusnumerolla 52). Ne valmistuivat vuonna 1988. Ortokuvien perusteella autokatojen rakentamisen jälkeen alueelta purettiin venäläisten ajalta peräisin olleet rakennukset (P50, P51, P56). 1910-luvulla vaunuvajaksi osoitettu rakennus (P48) purettiin vasta ennen kuin tiilipintainen koulutushalli (48) rakennettiin vuonna 1996. Siitä vuoden päästä valmistui vielä yksi ajoneuvokatos (50). Museoviraston 6.7.2001 antaman lausunnon perusteella venäläisessä asemapiirustuksessa hevostalliksi (P49) merkitty rakennus olisi ollut entinen sikala. Se purettiin vuoden 2001 jälkeen.

Vuonna 2004 Lahden varuskunnan alueista laadittiin Maankäyttö- ja maisemasuunnitelma (Puolustushallinnon rakennuslaitos 2004), joka on toteutunut vain osittain. Toteutuneita hankkeita ovat esimerkiksi pääportin alueen muutostyöt, miehistörakennuksen (24) kentän alueen kehittäminen ja

tupakkakatoksen rakentaminen miehistörakennuksen (23) pihalle. Eri paikkoihin rakennettiin neljä jätekatosta: kaksi kappaletta asuinrakennusten 1, 3 ja 5 väliin, yksi miehistörakennuksen (23) ja sotilaskodin (59) välille ja yksi miehistörakennuksen (24) pihalle. Lisäksi tehtiin uusia kivituhkapintaisia pysäköintialueita: asuinrakennusten 1 ja 5 yhteyteen sekä upseerikerhon (7) eteen. (Ilmonen 2014, sähköposti.)

Hennalan päiväkotia.

2.4.4 Hämeen Rykmentin ajalta näkyvät piirteet Hennalassa

Vuoden 1979 jälkeisellä ajalla Hennalan kasarmi-alueella tehtiin kattavia korjaus- ja muutostöitä. Lähes kaikkia venäläiseltä ajalta olevia rakennuksia kunnostettiin tavalla tai toisella, toisia jopa useaan otteeseen. Suurinta osaa korjauksista ei ole rakennuselvityksissä kuvailtu muuten kuin maininnalla ”peruskorjaus”. Nykyisellään Hennalan tiilirakennukset näyttävät päällisin puolin olevan varsin hyvässä kunnossa. Tämä lienee pitkälti sen ansiota, että niiden korjaamiseen on Hämeen Rykmentin aikana panostettu.

Monet rakennuksista on otettu uuteen käyttöön 1980-luvun jälkeen. Osa sisätiloista saattaa olla peräisin 1950–1960-luvuilta, mutta vallitsevin kerrostuma on 1980-luvun jälkeiseltä ajalta ja edustaa toimisto- ja hyötytila-arkkitehtuuria.

Hämeen rykmentin aikana rakennetut ajoneuvo- ja huoltorakennukset kasarmialueen eteläosassa muodostavat oman vanhoista tiilirakennuksista erillisen ryhmänsä. Oma alueensa on myös museopiha, joka koostuu Suomen sotilasmusiikkimuseosta (53), Sotilaslääketieteen museosta (54) sekä niiden eteensä muodostamasta pihasta. Tämä alue on rajattu aidalla muusta kasarmista erilleen.

Hämeen Rykmentin aikaa Hennalassa voisi kuvaila peruskorjausten ja sisätilamuutosten kaudeksi. Siinä, missä 1960–1970-luvuilla valmistuivat kasarmien keskustan suuret uudisrakennukset (U26, 30, U40), 1980–1990-luvuilla rakennettiin lähinnä huoltorakennuksia ja autokatoksia.

Autohuoltola (100).

Opetuskorjaamo (51).

Ajoneuvokatokset (52).

Koulutushalli (48).

Koulutushalli (48).

2.5 Kasarmialueen kehittymisestä lyhyesti

”Hennalan kasarmialue on merkittävimpiä ja parhaiten säilyneitä 1910-luvulla syntyneitä kasarmialueitamme, jonka nykyilmettä leimaa historiallisen ja uudemman rakennuskannan rinnakkainelo” (RKY 2009).

Hennalan Kasarmin sijoittuminen Lahteen perustui Venäjän laajamittaisen Suomen linnoittamissuunnitelmaan, jossa pyrittiin turvaamaan Pietari Suomen kautta tulevilta hyökkäyksiltä. Hennalan lisäksi Helsingin ja Pietarin välisen rautatien suojaksi perustettiin vuosina 1909–1912 neljä varuskuntaa: Kouvola, Koria, Riihimäki ja Tammisaari.

Hennalan kasarmin rakentuminen on tässä selvityksessä jaettu neljään eri vaiheeseen. Ensimmäistä rakennusvaihetta on kutsuttu *venäläisten ajaksi*. Se ulottuu Metsä-Hennalan maiden ostamisesta vuonna 1911 Venäjän vallankumoukseen ja Suomen itsenäistymiseen vuonna 1917. Venäläisten ajan voidaan hyvällä syyllä sanoa olevan Hennalan kasarmin merkittävin rakennusvaihe. Tältä ajalta ovat peräisin ne keskeiset periaatteet ja piirteet joihin alueen myöhempien rakentaminen on tavalla tai toisella

sopeutettu. Näitä piirteitä ovat punatiilen käyttäminen rakennusmateriaalina, maastonmuotojen hyväksikäyttö asemakaavallisessa sommittelussa sekä matalahkot rakennusmassat. Hennalan kasarmialueella tällä hetkellä olevasta noin viidestäkymmenestä rakennuksesta yli puolet on valmistunut venäläisten aikana 1910-luvulla.

Venäläinen sotaväki jätti Hennalan kasarmin vuonna 1917. Suomen sisällissodan jälkeen kasarmia käytettiin noin puolentoista vuoden ajan punavankileirinä ja vuonna 1920 sinne sijoitettiin väliaikaisesti itärajan takaa Suomeen pyrkiviä venäläisiä ja karjalaisia pakolaisia. Muuten Hennalan kasarmi on ollut yksinomaan sotilaskäytössä.

Toinen Hennalan merkittävä rakennusvaihe sijoittuu Suomen sisällissodan ja toisen maailmansodan väliselle ajalle (1918–1939), jolloin *Tampereen Rykmentti* oli sijoitettuna Hennalaan. Tänä aikana rakennettiin valmiiksi useat venäläisten aikana keskeneräisiksi jääneet rakennukset sekä kohennettiin alueen ulkotiloja ja teitä. Venäläiseltä ajalta keskeneräiseksi jääneen ortodoksisen sotilaskirkon

(59) muuttaminen sotilaskodiksi oli symbolisesti merkittävä rakennushanke. Kasarmin puistomainen yleisilme on hyvin pitkälti peräisin Tampereen Rykmentin ajalta.

Kolmannen rakennusvaiheen voi määrittää *toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan*, jolloin Hennalassa rakennettiin uusia asuintaloja ja korjattiin esimerkiksi miehistörakennusten (23, 24) sisätilat kauttaaltaan. 1960- ja 1970-luvulla valmistui merkittäviä täydennysrakennuksia, muun muassa sairaalan uusi osa (U26), muonituskeskus (30) ja koulutus- ja kurssikeskus (U40). 1960-luvulla jatkettiin myös kasarmialueen istutustöitä monessa paikassa.

Viimeinen rakennusvaihe, ennen kuin alue vapautui puolustusvoimien käytöstä sijoittuu vuoden 1979 jälkeiseen aikaan. Tänä aikana Hennalan kasarmin käyttäjinä olivat *Hämeen Rykmentti* ja sen alainen *Huoltokoulutuskeskus*. Uudisrakentaminen keskittyi pääasiassa erilaisiin käyttörakennuksiin, muun muassa varastoihin ja autokatoksiin. Alueen rakennuskannan peruskorjaus oli varsin kattavaa, ja monet rakennukset otettiin uuteen käyttöön.

2.6 Aikajana

Seuraavalla aukeamalla olevassa aikajanassa on esitetty Hennalan kasarmin kannalta tärkeitä tapahtumia. Tarkastelussa on kolme päälinjaa: rakennusten historia, kasarmin käytön historia ja katsaus yhteiskunnallisiin tapahtumiin eli Lahden kaupungin sekä Suomen historiaan.

Hennalan varuskunta-alueen rakennusten valmistus- ja korjausajankohdat on esitetty punaisella värillä. Kasarmilla olleet joukko-osastot ja toiminnot on merkitty sinisellä. Lahden historian tapahtumia sekä muita tärkeitä maailmanhistorian käännekohtia on kerätty violettiin linjaan.

Koivukujan päätteellä näkyy Lahden suurmäki. Vasemmalla miehistökasarmi (23).

1957	1957 alueen koolliisuaan rakennettiin asuinkeuhkoina K7 ja 90	1954 Hiihdon MM-kisat Lahdessa
1958	1958 uuden sairaalan (U76) suunnittelu alkanut	1954 Sorbentiteknologian tutkimus Lahdessa
1959	1958 tulli (48) otetaan käyttöön ja korjaukset alkavat 1959 vaahto (15) muutetaan pesäläksi ja mittausasemiksi	1960 Lahdessa 66 802 asukasta
1960	1950-luvun loppu peruskorjaukset	
1961	1961 sairaalan uuden osan (C6) rakentaminen alkanut 1961 kasarmirakennukset (23, 24) peruskorjataan	
1962		
1963		
1964	1964 uusi sairaala valmistuu 1964 vanha sairaalarakennuksen (V26) korjaukset alkavat 1964 asuinrakennus (91)	
1965		
1966	1966 Hämäläiskadun varsin lehmukset istutetaan 1967 asuinrakennus (92)	
1967	1968 kasarmirakennus (23) peruskorjataan	1970 Lahdessa 88 393 asukasta
1968	1969 opetuskorjaamo (51) valmistuu	1971 Lahden nieluterveystalon perustetaan
1969	1969 lisäedistysalustan puisto istutetaan	1972 Lahden suurenkokoiset valmistuu
1970		
1971	1973 rakennus 29 (muunnoskeskus)	1975, 1976 Lahden valikoulu nopea kaava suunnitella perinteillisessä öljykylän alueella
1972	1975-1976 esikuntarakennuksen uuden osan (U40) suunnittelu	
1973	1978 esikuntarakennuksen uusi osa (U40) valmistuu	
1974		
1975		
1976		
1977		
1978		
1979	1979 asuinrakennuksen (4) peruskorjaus (vanha rakennustyyppi) 1979 konesäätin talon (3) peruskorjaus 1979 polttoainesäätin (15) peruskorjaus 1979 rakennus (17) peruskorjaus 1979-1983 kanta-siltapäätien asuinrakennus (54) muutetaan Soittolähtökyläkeskukseksi 1980 asuinrakennus (6) peruskorjataan 1980-1981 koulurakennuksen (25) peruskorjaus	1978 hiihdon maailmanmestaruuskilpailut Lahdessa 1978 Alvar Aallon suunnittelema kesäkirjasto valmistuu Lahdessa
1980		
1981		
1982		1980 Lahden Suurhalli valmistuu 1980 Lahden "Lahden the Business City" -kampania
1983	1982 Hämäläisten pitäkoti valmistuu 1982 asuinrakennus (15) muutetaan soittolähtökyläksi 1982 miehitösaama (35) muutetaan toimistoksi, venesäily ja vesistöaluetta 1983 kylä talon (37) valmistuu 1983 seppä ja korjaamo (38) otetaan käyttöön 1983 vaahto- ja korjaamo (41) muutetaan kulkuvälineasemaksi 1983 kulkukorjaamo (45) muutetaan huoltoasemakeskukseksi toimittokoti 1983 soittolähtökyläkeskukseen museon (54) avataan 1984 rakennus (18) peruskorjataan 1985 vaahto (14) peruskorjataan 1985 asuinrakennus (100) valmistuu 1986-1987 asuinrakennuksen (1) peruskorjaus 1986-1987 asuinrakennuksen (3) peruskorjaus 1986 vaahto (14) peruskorjaus 1986 rakennus (33) muutetaan työnsäilytysten säilytyskeskukseksi 1986 koulurakennuksen (3) peruskorjaus 1986 soittolähtökylä (59) peruskorjaus 1987 kasarmirakennuksen (24) peruskorjaus 1987 vaahto (18) peruskorjaus 1987 koulurakennuksen (14) peruskorjaus 1987 korjaamo (26) peruskorjaus 1988 viisi asuinrakennusta (52) valmistuu 1989 kasarmirakennuksen (24) peruskorjaus 1990 apoteekin (7) peruskorjaus 1990 soittolähtökylä (59) peruskorjaus 1990-1992 avustajien (87, 88, 89, 90) peruskorjaus 1991 kasarmirakennuksen (24) peruskorjaus 1992 huoltoasemakeskukseen toimiston (45) peruskorjaus 1993 esikuntarakennuksen vanha (V40) osan peruskorjaus 1993 vaahto- / esikuntarakennuksen (22) peruskorjaus 1993 toimisto- / vaahtorakennuksen (57) uusi osan	1983 Lahden teatteritalon valmistuu (Pekka Salminen) 1984-1985 "Lahden the Business City" -kampania 1985 Lahden Suurhalli valmistuu
1984		
1985		
1986		
1987		
1988		
1989		
1990		
1991		
1992		
1993		
1994		
1995		
1996		
1997		
1998		
1999		
2000	2000 soittolähtökylä (59) peruskorjaus 2000 asuinrakennus (23) peruskorjataan 2000 asuinrakennus (180) tuojien 2000 vaahto (44) muutetaan ajotuisiksi 2001 ajoneuvokeskus (50) valmistuu 2002 soittolähtökylä (59) (33) tila muutetaan asuinrakennus 2002 HK onkNia toimiston (45) osan	1989 hiihdon maailmanmestaruuskilpailut Lahdessa 1992-1992 Lahden Soittolähtökylä pois Hämälästä 1993-2003 Hartwall keskittämät muutettiin Lahdessa 1995-1996 HämSS pois Hämälästä 1996 Tehninen Koulutuskeskus perustetaan yhtiöksi Hämäläisten Rykennin Joulukokouskeskusta 1995-1999 Esikuntakeskus perustetaan Hämälästä 1996 Soittolähtökyläkeskus lopettaa toimintansa Hämälästä 2000 muuttanut Hämälästä Lahden valmistuu 2000 Sibeliusin avain Lahdessa 2000 Lahdessa 96 921 asukasta 2001 hiihdon maailmanmestaruuskilpailut Lahdessa
2001		
2002		
2003		
2004	2003 toimintasuunnitelma 46 muutetaan Opintokeskukseksi 2003 rakennus 53 muutetaan Soittolähtökyläkeskukseksi 2004 Maailmanlaulu- ja muusikkoyhteisö suunnitelmista toteutetaan vain osa 2004 vaahto (17) muutetaan asuinrakennukseksi	2006 Hämäläisten Koulutuskeskus yhdistetään Huhtokouluksi 2006 Soittolähtökyläkeskukseen (SoL.K) osastoja Hämälästä 2006 Lahden esikunta valmistuu
2005	2006 soittolähtökyläkeskukseen (1) muutos SoL.K:n esikuntakeskukseen 2006 kasarmirakennus (23) peruskorjataan	
2006	2009 Hämäläisten kasarmit RK Y-alueeksi	
2007		
2008		
2009		
2010		
2011		
2012		
2013		
2014		
2015		

*Entinen prikaatin esikunnan rakennus, jossa nykyisin
sotalääketieteen museo (53),*

3 Kasarmi-alueen arkkitehtuurista ja rakennuskannasta

Muonituskeskus (30).

Tässä luvussa tuodaan esiin kenttätutkimusten ja aiempien selvitysten pohjalta sekä Hennalan kasarmialueen rakennusten sijoittamista määränneitä tavoitteita ja logiikkaa että rakennustyyppien sisäistä logiikkaa eri aikakausina.

Ajallisia kerrostumia erotellaan tässä karkeasti viisi. Ensimmäinen on Venäjän-aikaisiin piirustuksiin perustuva vaihe syksyyn 1917 saakka. Tätä vaihetta tarkastellaan pääosin Sirpa Hailan tutkimukseen *Venäläinen rationaalisuus – 1910-luvun kasarmiarkkitehtuuri sosiaalisena käytäntönä* nojautuen muita laajemmin, koska 1910-luvun venäläinen kasarmiarkkitehtuuri ja sen pääperiaatteet ovat Suomessa suhteellisen vähän tunnettuja. Toisena kerrostumana tarkastellaan 1920-luvun vaihetta, jolloin kesken jääneitä rakennuksia saatettiin valmiiksi. Kolmannessa aktiivisen rakentamisen vaiheessa, 1950-luvulla, toteutettiin uusia asuinkerrostaloja ja uudistettiin vanhojen rakennusten sisätiloja, usein myös ikkunat. 1960- ja 1970-luvulla toteutettiin suurimittakaavaista täydennysrakentamista. Viidenneksi vaiheeksi tässä katsotaan rakentaminen alueen eteläosissa 1980- ja 1990-luvulla. Samaan aikaan monien rakennusten sisätilat saneerattiin.

3.1 Venäläisen kasarmisuunnittelun taustat ja tavoitteet

Sotilaiden elinolojen parantamisen tarpeeseen herätettiin 1850-luvulla käydyin Krimin sodan jälkeen suuren sotilaskuolleisuuden huolestuttamina. Sotilas-kasarmien suunnittelussa alkoivat kautta Euroopan korostua tieteellisyyden ja insinööritieteiden kehityksen myötä tarkoituksenmukaisuus, hygieenisuus eli terveellisyys sekä rakenteelliset seikat. Haila nimittää tätä kehitystä kasarmien rationalisoimiseksi.

Venäjällä kasarmirakennusten suunnittelua ja rakentamista ryhdyttiin 1870-luvulta alkaen ohjaamaan normeihin ja tyyppiin, joiden avulla voitiin toiminnallisuudesta, tehokkuudesta ja taloudellisuudesta tinkimättä täyttää miniminormit. Vuonna 1873 annetussa asetuksessa vaadittiin kasarmirakennusten rationaalista suunnittelua. Sillä tarkoitettiin muun muassa hukkatilan välttämistä, paikallisten materiaalien käyttämistä sekä lämmityksen, ilmanvaihdon, juoksevan veden ja jätehuollon järjestämistä. Näillä keinoilla pyrittiin osaltaan ratkomaan kasarmeille tyyppillisiä ongelmia, kuten alkeellisia peseytymisoloja, sairastelua, kurinpitovaikeuksia ja ajanviettejuopottelua. Lisäksi määrättiin, että kivirakennuksessa sai olla enintään kolme kerrosta, puurakennuksessa yksi, ja että asuinkasarmien huoneen tuli olla 12 jalkaa korkea. Kerroslukumäärää ja rakennusmateriaalia lukuun ottamatta kasarmien julkisivutyylisiä ei annettu ohjeita. Hierarkioiden ja arvojärjestysten ilmentäminen jäi arkkitehtuurissa aiempaa vähäisempään rooliin.

Tältä pohjalta luotiin myös 1910-luvun kasarmit. (Haila 1996, 17, 63–64, 133–134.)

Западного Финляндского Стрелка по квартирному довольствию войск
по гор Лалти
Генеральный план казарменных зданий 9 Финляндского стрелкового полка и Штаба 3 Финляндской стрелковой бригады.

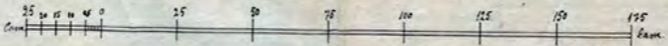
Казармы 9 Финляндского стрелкового полка.

1. Офицерский трикотажный флигель на 12 кварт. младш. сол. офицера.	13. Личник на 26 отделих у флигелей №3 и 5.	30. Две этажные казармы уединенной планировки.
2. Офицерский трикотажный флигель на 3 кварт. младш. сол. офицера.	14. Сарай для дров у флигелей №3 и 5.	31. Кухонный построй на 3 отделих.
3. Офицерский трикотажный флигель на 12 кварт. младш. солдатских офицеров.	15. Офицерская баня с прачешной.	32. Трикотажный флигель на 24 кварт. для сверхсрочных унтер-офицеров.
4. Офицерский трикотажный флигель на 6 кварт. старш. солдатских офицеров.	16. Личник у дома командира полка.	33. Прачешная для заводского отделих казармы.
5. Офицерский трикотажный флигель на 5 кварт. штаб-офиц. и 3-х сол. оф.	17. Сарай для дров у дома командира полка.	34. Заводские отделих казармы.
6. Офицерский трикотажный флигель на 6 кварт. старш. офицеров.	18. Баня от места для офиц. планировки у флигелей №1.	35. Печной цыгладд.
7. Офицерские сараи.	19. Баня от места для офиц. планировки у флигелей №2.	36. Пылеветный сарай.
8. Дом командира полка.	20. Баня от места для офиц. планировки у флигелей №3 и 5.	37. Деревянный навес для артиллерийского повода.
9. Сарай для дров у флигелей №1.	21. Баня от места для офиц. планировки у флигелей №4 и 6.	38. Здание аудиторы и мастерской.
10. Сарай для дров у флигелей №2.	22. Кухонный цыгладд.	39. Конюшня на 56 лошадей.
11. Личник на 12 отделих у флигелей №4 и 6.	23. Две этажные казармы на сепарации.	40. Двухэтажная казарма постройкой роты и аудиторской кан.
12. Сарай для дров на 15 отделих у флигелей №4 и 6.	24. Две этажные казармы на сепарации.	41. Конюшня на 66 лошадей для командирской конницы разведчиков.
	25. Две этажные казармы постройкой роты и аудиторской кан.	42. Сударный печной склад.
	26. Две этажные казармы постройкой роты и аудиторской кан.	43. Пылеветный печной склад.
	27. Сарай для навоза отделих при казармах.	44. Сударный сарай полка.
	28. Личник при казармах.	45. Личник.
	29. Баня и прачешная для нижних солдат.	46. Одноэтажная казарма конницы разведчиков.

Здания Штаба бригады.

47. Личник на 6 отд. у офиц. флигелей №55.	50. Дом командира бригады.
48. Сударный сарай на 90 поводах.	51. Двухэтажный флигель штаб-офиц. и 2-х сол. оф.
49. Конюшня на 26 лошадей.	52. Трикотажный флигель на 6 кварт. штаб-офиц.
50. Сударный склад.	53. Сударный цыгладд.
51. Сударный сарай на 80 поводах.	54. Печной.
52. Личник на 3 отд. у офиц. флигелей №53 и 54.	55. Печь с тетушкой.

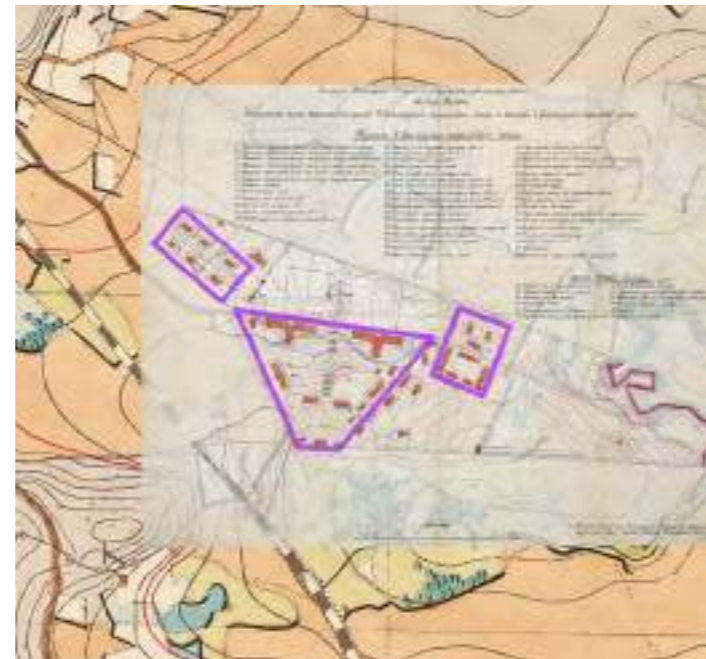
Масштаб.

Назначен Западного Финляндского Стрелка по квартирному довольствию войск Военный Инженер Николай Николаевич Писарев.

Päivämätön, venäläisaikainen asemapiirros Hennalan kasarmi-alueesta.
Kuva: Arkistolaitos: Kansallisarkiston digiarkisto.

9. SUOMALAISEN KIVÄÄRIRYKMENTIN KASARMIT	
1	Perheettömien nuorempien upseerien 1-kerroksinen asuinrakennus
2	Perheettömien nuorempien upseerien 3-kerroksinen asuinrakennus
3	Perheellisten nuorempien upseerien 3-kerroksinen asuinrakennus
4	Perheellisten vanhempien upseerien 3-kerroksinen asuinrakennus
5	Esikunnan upseerien ja perheellisten nuorempien upseerien 3-kerroksinen asuinrakennus
6	Vanhempien upseerien 3-kerroksinen asuinrakennus
7	Upseerikerho
8	Rykmentin komentajan asunto
9-10	Halkovaja
11	Kylmäkellari
12	Halkovaja
13	Kylmäkellari
14	Halkovaja
15	Upseerien sauna ja pesula
16	Rykmentin komentajan kylmäkellari
17	Rykmentin komentajan halkovaja
18	Jätepiste tai ulkokuusi?
19-21	Palvelijoiden käyttöön tarkoitettu rakennus
22.	Rykmentin 2-kerroksiset toimistotilat/ konttori ja päiväpartio
23	Pataljoonan 2-kerroksinen kasarmi
24	Pataljoonan 2-kerroksinen kasarmi
25	2-kerroksinen konekiväärimiesten/ joukkueen kasarmi ja viestintä
26	Rykmentin 2-kerroksinen sairaala
27	Sairaalan vaja, jossa täytettiin patjoja
28	Sairaalan kylmäkellari
29	Varusmiesten sauna ja pesutupa
30	Oppilasjoukkueen 2-kerroksinen kasarmi
31	Kaalikellari
32	Kapitulanttien 3-kerroksinen asuinrakennus
33	Kulkutautisairaalan pesula/pesutupa
34	Kulkutautisairaala
35	Rykmentin varasto

Hennalan asemakaavallinen perusratkaisu – kolmio ja kaksi suorakaidetta – Senaatin 1870-luvun kartalle sijoitettuna. Vaaleankeltainen alue, jolla sijaitsee talo, on peltoaukeaa, josta tehtiin lippukenttä. Pohjakartta: Lahden kaupunki. Kuvankäsittely: Livady.

Riitta Niskanen on tutkinut arkkitehti ja insinööri Uno Alancoa, joka toimi vuosina 1908–1910 Lahdessa. Alanco, joka tunnetaan myös taidemaalari Uuno Alankona, Vapaan taidekoulun pioneerina ja professorina, aloitti suunnittelijauransa Lahdessa, missä hänen isänsä omisti Pallaksen rullatehtaan. Kuvataiteen keskusarkistossa säilytettävissä julkaisemattomissa muistelmissaan on kertonut, että häneltä tiedusteltiin kiinnostusta Hennalan kasarmien suunnittelutehtäviin. Työ olisi poistanut Alancon rahahuolet, mutta isänmaallisena ja syvästi uskovana ihmisenä Alanco ei katsonut voivansa ruveta venäläisten leipiin. Ei siis näytä olleen itsestään selvää, että suunnittelusta olisivat vastanneet venäläiset. Niskasen sähköposti 2.3.2015.

- 36 Konekivääri (?)
- 37 Ajoneuvokatos
- 38 Sepän paja ja korjauspaja
- 39 56 hevosen talli
- 40 Soittokunnan ja ? 2-kerroksinen kasarmi
- 41 Ratsupartion 65 hevosen talli
- 42 Rykmentin ”korppuvaja”
- 43 Ammusvarasto
- 44 Rehu- ja ajoneuvovarasto
- 45 Leipomo
- 46 Ratsupartion 1-kerroksinen kasarmi

PRIKAATIN ESIKUNNAN RAKENNUKSET

- 47 Asuinrakennuksen nro 55 kylmäkellari
- 48 Vaunuvaja
- 49 26 hevosen talli
- 50 Korppuvaja
- 51 Vaunuvaja
- 52 Upseerien asuinrakennusten 53 ja 54 kylmäkellari
- 53 Prikaatin päällikön asunto
- 54 Prikaatin esikunnan kanslian ja upseerien asuntojen 2-kerroksinen rakennus
- 55 Prikaatin esikunnan upseerien 3-kerroksinen asuinrakennus
- 56 Vetovälineiden varasto
- 57 Kappeli
- 58 Ampumarata ja pieni lämmin rakennus

Rakennuslistaus Ramboll Finland Oy:n epävirallisen suomennoksen (2014) mukaan.

3.1.1 Rakennusten sijoittelu ja sen periaatteet

Kasarmirakentamista ohjattiin 1900-luvun alussa Pietarin insinöörihallinnon kautta. Hailan mukaan paikalliset rakennuskomissiot saivat 1910-luvulla käyttää kasarmirakennuksiinsa joko päärakennuskomission tyyppi- ja piirustuksia tai muualle toteutettujen kasarmirakennusten piirustuksia taikka laatia niistä omia versioitaan. Käytännössä samoja tyyppiratkaisuja varioitiin näin kautta maan. Lahdessa toimi Hennalan suunnittelun aikaan oma insinöörikomennuskuntansa, joka lienee vastannut ainakin kirkon suunnitelmista (Toivonen, *julkaisematon*, 7–8). Se on saattanut olla myös se ”paikallinen rakennuskomissio”, joka on huolehtinut Hennalan koko kasarmialueen suunnittelusta. Piirustukset allekirjoitti komission teknikko, joka oli Suomessa yleensä siviili-insinööri, vuodesta 1912 alkaen sotilasinsinööri tai ”insinöörirakentaja”. (Haila 1996, 26, 31.)

Hennalan suunnittelijalla oli suunnittelualueenaan tietyn muotoinen maa-ala tiettyine maastomuotoineen. Senaatin 1800-luvun lopun kartassa Hennalan alue hahmottuu paikkana, joka käsitti metsää, peltoaukean sekä talon. Nykyistä sotilaskodin mäkeä ei ole siinä esitetty muuta korkeampana kohtana, mikä luultavasti kertoo kartan epätarkkuudesta. Toinen,

ehkä epätodennäköisempi vaihtoehto on, että mäki on Hennalaa rakennettaessa varta vasten konstruoitu maata siirtämällä. Paikka on joka tapauksessa valittu kasarmialueen kirkon (59) paikaksi ja sommitelman keskusaiheeksi. Miehistökasarmit (23, 24) puolestaan on sijoitettu kirkonmäen alapuolelle peltoaukean rajakohtaan ja tasamaa muutettu harjoituskentäksi.

Maaston fyysiset ominaisuudet ja tontin rajat eivät tarjonneet kovin otollista maaperää venäläisille kasarmeille tyyppilliseen, geometriseen ja suorakulmaiseen rakennussijoitteluun. Näyttää siltä, että rakennukset on ollut luontevampaa sommitella kolmiomaiseksi kehäksi keskusmäen ympärille. Geometrisyyden ihanteesta ei silti luovuttu, sillä kolmiosta muotoiltiin tasasivuinen¹.

Suorakulmaiseen sommitteluun turvauduttiin mäkeä kiertävän kolmiosommitelman ulkopuolella: prikaatin esikunnan alueella ja upseeriston asuinalueella. Lisäksi upseeriston asuinrakennukset järjestettiin aksiaalisesti suhteessa komentajan taloon (8). Toinen tärkeä akseli kulki lippukentältä kirkon kautta kaalikellarille (31) siten, että se jakoi

¹ Tasasivuisessa kolmiossa kaikki kolme sivua ovat samant pituiset.

kolmion symmetrisesti kahtia. Akselia oli tarkoitus korostaa monumentaalisin portaikoin, joista toinen olisi johtanut harjoituskentälle, toinen vastakkaiseen suuntaan.²

Kasarmin muut rakennukset sijoitettiin kunniottavalle etäisyydelle kirkosta, jonka ympärille näin muodostui avara, puistomainen tila. Kolmion itäisivulle pystytettiin pitkät, kaksikerroksiset miehistökasarmit (23, 24), eteläisivulle talousrakennukset, kuten tallit ja varastot, pohjoisivulle päävartio (22) ja sairaala (V26), joka vastaa volyymiltaan ja sijoitukseltaan lähestulkoon symmetrisesti päävartioksi ja tarkk’ampujarykmentin kansliaksi tarkoitettua rakennusta (V40) kolmion eteläreunassa. Kolmion tylpässä länsikärjessä sai venäläisaikaisen asemapiirroksen mukaan paikan niinkin arkinen rakennus kuin edellä mainittu kaalikellari (31), jonka kaksi kookasta, 1970-luvulla muonituskeskuksen tieltä purettua majoitusrakennusta (P30, P32) tosin visuaalisesti leikkasivat erilleen kirkkoa ympäröivästä puistomaisesta tilasta.

² Tammisaaren kasarmialue oli järjestetty siten, että keski-osassa oli kaksi ruokalaa ja niistä toisen päädyssä kirkko. Haila 1996, 30.

Vieressä vasemmalla: Väritetty postikortti 1910-luvulta kertoo kasarmin kirkon asemasta Hennalan maisemassa. Kuva: Lahden kaupunginmuseon kuvaarkisto.

Vieressä oikealla: Hennalan kasarmialueesta vuoden 1946 ilmakuvasa hahmottuvat selkeästi venäläisikäisen asemakaavallisen suunnitelman perusideat: tasasivuinen kolmio, sen keskellä sijaitseva, sotilaskirkoksi tarkoitettu rakennus sekä muut, suorakulmaisesti järjestetyt alueet. Kuva: Lahden kaupunki.

3.1.2 Hygieenisyyden tarpeet

1900-luvun alun kasarmialueiden rakennusten sijoittelua ja ryhmittelyä ohjasivat geometrisyyden tavoitteiden ohella toiminnallisen, sosiaalisen ja hygieenisen eriyttämisen vaatimukset.

Hygieenisyydestä oli 1870-luvulla tullut Euroopassa merkittävä suunnitteluperiaate. Oli tunnistettu, että kasarmeja vaivasivat tilanahtaus, huono ilmanvaihto ja asuminen monessa päällekkäisessä kerroksessa. Kasarmeja neuvottiin parantamaan huonejaon sekä rakennusten korkeuden ja keskinäisen sijoittelun keinoin valoisuutta ja ilmanvaihtoa silmälläpitäen. ”Ilmaa likaavat” toiminnot, kuten verstaat, leipomot, keittiöt, käymälät, tallit ja varastot, suositeltiin järjestettäväksi erilleen asuinrakennuksista. Hygienia-ajattelu ajettiin venäläisiin kasarmeihin samalla, kun kasarmisuunnittelua ylipäätään ryhdyttiin ohjeistamaan: vuonna 1873 annettiin asetus, jossa määritettiin kasarmialueen tilaohjelma, toiminnot ja rakennukset. Samalla edellytettiin rakennusten hajasijoittamista: sairaalan sekä upseeriston asuntonen tuli sijaita erillään miehistökasarmeista, talousrakennusten omana ryhmänään. (Haila 1996, 63–64, 77–78.)

3.1.3 Hierarkioiden ilmentämisen tarpeet

Ryhmittelyä ohjasivat myös kasarmialueen sotilashierarkian tarpeet. Perinteisesti komentajat ja varsinkin ylempi upseeristo tulivat ylemmistä sosiaaliluokista ja sotilaat alemmista. Koska 1800-luvun yhteiskunnassa rakennusten sijoittelun ja arkkitehtuurin tuli yleensäkin ilmaista ja ylläpitää sosiaalista hierarkiaa, Hailan sanoin heijastella ”yhteiskunnan idealisoitua järjestystä”, pidettiin hierarkkisesti oikeana erottaa eri sotilasarvoja edustavan väen elinpiirit toisistaan. 1870-luvun venäläisissä tyyppikasarmisuunnitelmissa tämä ratkaistiin keskeisesti sijoitetulla paraatiaukiolla, joka reunustettiin hierarkkisesti tärkeimmillä ja arkkitehtonisesti edustavimmilla rakennuksilla, kuten komentajan ja upseeriston taloilla.

Kasarmisuunnittelu oli kuitenkin 1910-luvulle tultaessa muutoksen tilassa. Tämä liittyi muun muassa siihen, että ylempien sosiaaliluokkien poikia olivat 1800-luvun kuluessa alkaneet houkuttaa insinööriopinnot, jotka alan arvostuksen noustua takasivat korkean aseman sotilasuraa paremmin. Siksi upseerinura oli Venäjällä keskiluokkaistunut ja menettänyt entistä hohtoaan. Entisenlainen hierarki-

an määrittämä rakennusten sijoittelu ei enää käynyt johtavaksi suunnitteluperiaatteeksi, vaan myös maasto ja armeijan toimintojen vaatimukset alkoivat vaikuttaa rakennusten sijoitteluun. (Haila 1996, 30, 55, 59–60.)

Hennalassa kasarmi-ihanteen muutos näkyi jo. Paraatiauktion sijasta pääroolin sai kirkko, joka sijoitettiin hierarkkiseen solmukohtaan. Tämä tuki kirkollisten riittien perinteistä merkitystä venäläisessä sotilaselämässä. Harjoituskenttä sijoitettiin sivumalle ja upseeriston asuinalue aiempaa suurempaa yksityisyyttä tarjoavaan paikkaan erilleen kasarmin muista toiminnoista, samoin kuin upseerikerho (7) ja komentajan talo (8). Upseeriston kolmikerroksiset kasarmirakennukset järjestettiin sotilaallisiin riveihin tämän alueen sisäisen akselin kahden puolen. Akselin huipentumana katuakselin päätteenä oli komentajan talo (8), jonka suuresta ikkunasta katsoessa hallitsi koko aluetta. Komentajan talo ja upseerikerho sijoitettiin asuinalueen ja varsinaisen kasarmialueen koordinaatistojen nivelkohtaan, missä ne liittyvät hierarkkisesti myös kolmion pohjoiskärjessä sijaitsevaan päävartioon ja lippukenttään.

Vasemmalla: Tammisaaren kasarmien upseerien asuintalon pääty. Julkisivu on jäsenneily klassistisesti pilasterein mutta huipentuu uusgoottilaiseen korniisiin eli räystään alla olevaan koristelistaan. Sama tapa käsitellä julkisivua näkyy Hennalan upseerien asuintaloissa. Piirros: Haila 1996, 36 (KA:SSKO).

Keskellä: Upseerien asuinrakennus (3) Hennalasta.

Oikealla: Kaalikellari eli ammusvarasto (31) tukirakenteineen.

3.1.4 Tiili ja tyyli

Kasarmien arkkitehtuurityyliä ei varsinaisesti ohjailtu, mutta yleisesti sopivan arkkitehtonisen muotoikielen valinnan määräsi 1800-luvun loppupuolella se, mihin tarkoitukseen rakennus suunniteltiin. Kasarmin tuli siis näyttää kasarmilta – erään venäläisen sotilasarkkitehtuuriteoreetikon mukaan suurel- liselta, ankaralta, monumentaalisel- ta ja askeettisel- ta. Tämän vaikutelman luomiseen riitti yksinkertainen ja riisuttu ulkoasu. (Haila 1996, 109, 113.)

Mainitut tavoitteet oli 1800-luvulla mahdollista saavuttaa puhtaaksi muuratulla tiilellä, kun tiiliteolisuuden tuotteet tasalaatuistui- vat ja rappaamaton punatiilipinta alkoi kelvata julkisivuksi kustannusten karsimiseen pyrittäessä. Samaan aikaan yleistyi rakenne, jossa kantavat tiiliseinät yhdistettiin rautapilareihin ja -palkkeihin. Tämä edisti niin kutsutun tiilitylin syntyä ja leviämistä. Tiilityyliä käytettiin etenkin 1870–1890-lukujen vuokrataloissa, kouluissa, sairaaloissa sekä teollisuuden ja kaupan rakennuksissa, joiden suunnittelusta vastasivat yleensä siviili-insinöörit. Lisäksi 1890-luvun venäläisten kasarmien julkisivuissa suosittiin koristeellista, tiilipintaista uusgotiikkaa (Haila 1996, 114, 116, 126).

Nämä pyrkimykset näkyvät myös Hennalaan 1910-luvulla toteutetuissa rakennuksissa. Rautarakenteiden käytöstä kielivät muun muassa kappaholvit ja ikkunoiden yläpuoliset betonipalkit. Hennalassa käytetyt tiilet ovat suomalaista ja rautaosat venäläistä tuotantoa.

Kenttähavaintoina tämän selvityksen tekijät tote- sivat, että lähes kaikkien Hennalan venäläisajalla aloitettujen punatiilirakennusten seinät on jäsen- nelty aikansa kasarmiarkkitehtuurille tyyppillisesti liseenein eli jalustattomin ja kapiteelittomin pilaste- rein, jotka oli tapana sijoittaa väliseinien kohdalle, sekä voimakkaasti ulkonevin konsolirivisimsein, jotka päädyissä on porrastettu. Konsolirivisimssit voidaan yhdistää saksalaisten kasarmien ja tehtaiden julki- sivuissa suosittuun ”linnateemaan”; ne olivat tyyli- tely kuva keskiaikaisen puolustuslinnan ulkonevasta puolustuskäytävästä tai sakaraharjasta. Tärkeimpien rakennusten nurkkia korostavat pilasterit, myös risaliiteissa, joilla porrashuoneet on tuotu julkisivuis-

¹ Museoviraston 17.3.2005 antaman lausunnon mukaan kasarmien 23 pohjoispäässä olisi alun perin ollut puuväli- pohja, joka on myöhemmin muutettu teräsbetoniseksi.

sa esiin. Rakennusten hierarkiaa on ilmaistu myös siten, että päiväkäyttöön tarkoitetuissa rakennuksissa on risaliitin kohdalla tiilestä muurattu attika. (Haila 1996, 35, 110–111.) Useampikerroksisen rakennuksen välipohjan kohdalla on yleensä ulkoneva vaakalista. Sommittelun johtavana periaatteena on akselisym- metria, johon kuuluvat tarvittaessa valeikkunat, kuten päävartiossa (22).

Omalaatuinen ulkoinen ilme on venäläisajalla kaalikellarilla tai ammusvarastolla (31). Sen seiniä tukevat ulkoa jyrkät, kolmiomaiset pilarit, ja ko- risteellisesti muotoiltujen selkäpuiden kannattama räystääs ulottuu huomattavasti pitemmälle kuin muissa rakennuksissa. Putkonen on arvellut talous- rakennuksen saaneen arkkitehtonista erityiskohtelua sijaintinsa vuoksi: kellarihan sijaitsee ”asemakaa- vallisen kolmion” kärjessä samalla pääakselilla kuin kirkko² (Tmi Lauri Putkonen 2012, 7). Tukipilarit saattavat liittyä rakennuksen käyttöön ammusvaras- tona; rakennus on ainakin vuodesta 1928 ollut myös maavalleilla tuettu, luultavasti mahdollisen räjähdys-

² Sittemmin muonituskeskus (30) on katkaissut akselin.

Venäläisaikaisten rakennuksen julkisivujen koristeaiheista

Hennalan venäläisaikaisten rakennusten julkisivuja on niiden hierarkkisesta asemasta riippuen jäsennetty erilaisilla, tiilestä muuratuilla koristeaiheilla, joita on lainattu sekä klassistisesta että goottilaisesta arkkitehtuurista. Tärkeimmissä rakennuksissa on usein risaliitti ja nurkkapilasterit, kaikkein tärkeimmissä attika risaliitin päällä.

ATTIKA = kattolistan yläpuolelle kohoava, horisontaalinen, tavallisesti suorakulmainen, klassistinen koristeosa.

KONSOLI = olkakivi eli seinästä ulkoneva, esimerkiksi listaa tai parveketta kannattava rakennusosa.

KONSOLIRIVISIMSSI = julkisivussa yleensä räystään alla kattolistana eli korniisina oleva tukikonsoleita jäljittelevien koristeaiheiden rivi, joka ulkonee seinästä reliefimäisesti. Voi olla myös porrastettu. Hailan mukaan "gotisoiva" koristeaihe.

LISEENI = rakennuksen seinästä ulkoneva pilari, jolla ei ole kapiteelia eikä jalustaa. Ei yleensä rakenteellista tehtävää. Hailan mukaan "gotisoiva" koristeaihe.

PILASTERI = rakennuksen seinästä ulkoneva pilari, jolla on kapiteeli ja jalusta. Ei yleensä rakenteellista tehtävää.

RISALIITTI = klassistinen julkisivun osa, joka ulkonee koko rakennuksen korkeudelta julkisivun peruslinjasta. Yleensä julkisivun keskellä ja / tai päissä.

SIMSSI = seinäpinnasta ulkoneva vaakasuora, profiloitu seinälista.

- 1 Konsolirivisimssi ja liseenejä varastorakennuksissa (41).
- 2 Attikalla koristettu risaliitti ja konsolirivisimssi entisessä prikaatin komentajan talossa (53).
- 3 Attikalla koristettu risaliitti entisessä komentajan talossa (8).
- 4 Nurkkapilasteri ja konsolirivisimssi esikunnan rakennuksessa (V40).

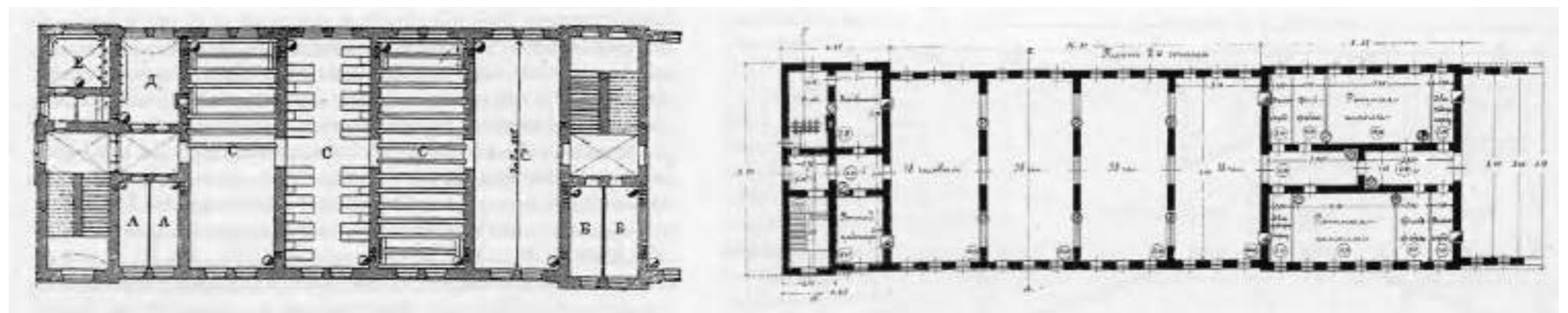

Yllä vasemmalla: Miehistökasarmien 23 yksikerroksinen poikkisiipi.

Keskellä: Venäläisen kasarmikomission poikkiseinäinen, käytävätön tyyppimalli pataljoonankasarmista 1880-luvulta. Tavoitteena olivat läpituuletettavat salit ja kustannusten säästäminen väliseiniä minimoimalla. Kuva: Haila 1996, 75.

Yllä oikealla: Hennalan miehistökasarmit lienevät pohjaratkaisultaan alun perin noudattaneet samoja periaatteita kuin kuvan piirustuksessa Tammisaaren kasarmialueen pataljoonankasarmista. Venäläisissä kasarmeissa joukkoyksiköt majoitettiin kukin omaan saliinsa ja tilasuunnittelu perustui tietyille sotajoukolle mitoitetuille, tiukoille pinta-alanormeille, mikä tuotti ongelmia käytännön muuttuvissa majoitustarpeissa (Haila 1996, 23). Kuva: Haila 1996, 34 (KA:SSKO).

3.1.5 Hygieniä ja hierarkia pohjakaavoissa

sen aiheuttamien tuhojen minimoimiseksi.

Rationaalinen muoto kasarmirakennukselle oli taloudellinen suorakaide, joka saattoi miehistökasarmissa venyä hyvinkin pitkäksi. Keskikäytävällistä pohjakaavaa pidettiin kuitenkin Venäjällä huonosti tuulettavana ja siksi epähygieenisena, eikä keskikäytävä pimeänä soveltunut myöskään sotilaallisiin harjoituksiin. Niinpä tuli tavalliseksi jakaa rakennusrunko yksinkertaisesti pitkittäis- tai poikittais- eli sydänseinillä. Sydänseinä oli tosin saanut tuomion epähygieenisena, mutta se oli halvin tapa jakaa majoitustilat pienempiin saleihin. Tuulettumisen ja valoisuuden edesauttamiseksi sydänmuuri varustettiin ovettomilla kulkuaukoilla. Poikkitaiteisratkaisua taas pidettiin hyvänä siksi, että se mahdollisti tehokkaan läpituuletuksen ja maksimaalisen terveyttä edistävän auringonvalon. Hennalassa miehistökasarmit 23 ja 24 toteutettiin poikkitaiteisina. Sydänseinä muurattiin ainakin ratsupartion kasarmiksi tarkoitettuun, yksikerroksiseen rakennukseen 46. Majoitussalin ideaalikokoa optimoitiin Venäjällä suhteessa sellaisiin muuttujiin kuin julkisivuharmonia, salien valoisuus ja sänkyjen vedoton sijainti; erään suunnittelijan mukaan leveä, kolmi-ikkunai-

nen läpitalonsali palveli parhaiten näitä päämääriä. Tilaa vievästä käytävästä luopuminen ja väliseinien minimoiminen tuottivat tietysti myös taloudellista säästöä.

Sivukäytävämallia sovellettiin Venäjällä pääasiassa sairaaloihin. Niin tehtiin myös Hennalan sairaalarakennuksessa (V26). Haila mainitsee, että Tammisaaren vain hieman Hennalaa aiemmin toteutettua kasarmia rakennettaessa sivukäytävällinen sairaala oli pohjaratkaisuna jo vakiintunut ja sivukäytävästä oli tapana rakentaa leveä potilaiden jaloittelua varten. (Haila 1996, 23, 71–73, 77–78.)

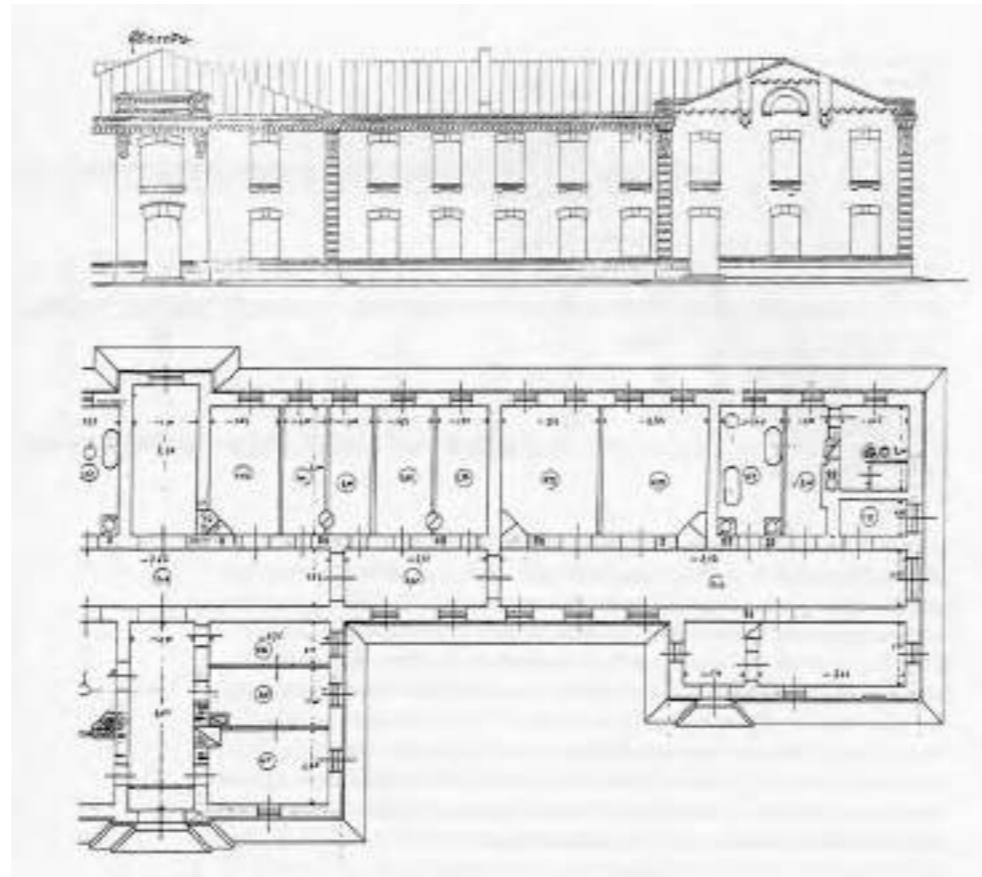
On todennäköistä, että miehistökasarmeissa 23 ja 24 hygieenisyyttä tavoiteltiin ajan venäläisen kasarmisuunnittelun ihanteen mukaisesti myös kokoomalla tietyt tilat omiksi ryhmikseen. Päätiryhmään kuuluivat sisäänkäynnit, portaikot, käymälä, pesuhuone ja varastohuone, keskiryhmään läpikulkuhuoneet, alipäällystön ja vapaaehtoisten huoneet sekä luokkahuoneet. Piirustusten puuttuessa asiasta ei voi saada varmuutta, mutta lähes kuvatuunlainen tilajärjestely toteutettiin ainakin Tammisaaren pataljoonankasarmissa (kuva yllä oikealla). Tammisaareissa ja Suomen kasarmien pataljoonankasarmeissa Hämeenlinnassa sotilaat majoitettiin 38 hengen salei-

hin, jotka oli viipaloitu rakennusrungosta ovettomien aukoin varustetuilla poikkitaiteisilla.¹ Kaikki tämä vastasi Krimin sodan jälkeisiä kasarmiparannusehdotuksia, samoin kuin korkeintaan kaksikerroksisten asuinkasarmien rakentaminen. (Haila 1996, 34, 71, 77–78; Arkbyroo 2013, 33.)

Hennalan miehistökasarmien 23 ja 24 pohjaratkaisussa on kuitenkin eräs erikoisuus: kahden pitkän, kaksikerroksisen majoitussiiven yhdistävä, niihin nähden poikkisuuntainen, yksikerroksinen siipirakennus. Tällaista T-kirjaimen muotoista pohjakaavaa ei Suomen muilla venäläisaikaisilla kasarmeilla esiinny. Myöhempien muutosten vuoksi ei kuitenkaan ole tietoa, mikä yksikerroksisen siiven funktio alun perin oli. Eräs mahdollisuus on, että se sisälsi keittiön, ruokalan ja luokkahuoneita, päätellen siitä, että Tammisaaren kaksikerroksisissa kasarmeissa oli tällaiset tilat, tosin pohjakerroksessa. (Haila 1996, 70–71.) On mahdollista, että Toivonen viittaa Hennalaa käsittelevissä teksteissään juuri näihin tiloihin kertoessaan, että vuonna 1926 rykmentin keittiö ajanmukaistettiin ja vuonna 1931 toisen pataljoonan ruokasalista tehtiin elokuvahuoneisto. Toivonen ei kuitenkaan tarkenna, missä kyseiset tilat sijaitsivat. (Toivonen 2011, 8, 10; Toivonen, julkaisematon, 9.)

¹ Lämmitysuunit sijaitsivat aukkujen kohdalla. Myös Hennalan päävartiassa vankikoppien lämmityksessä on hyödynnetty idea kahden tilan välisestä uunista.

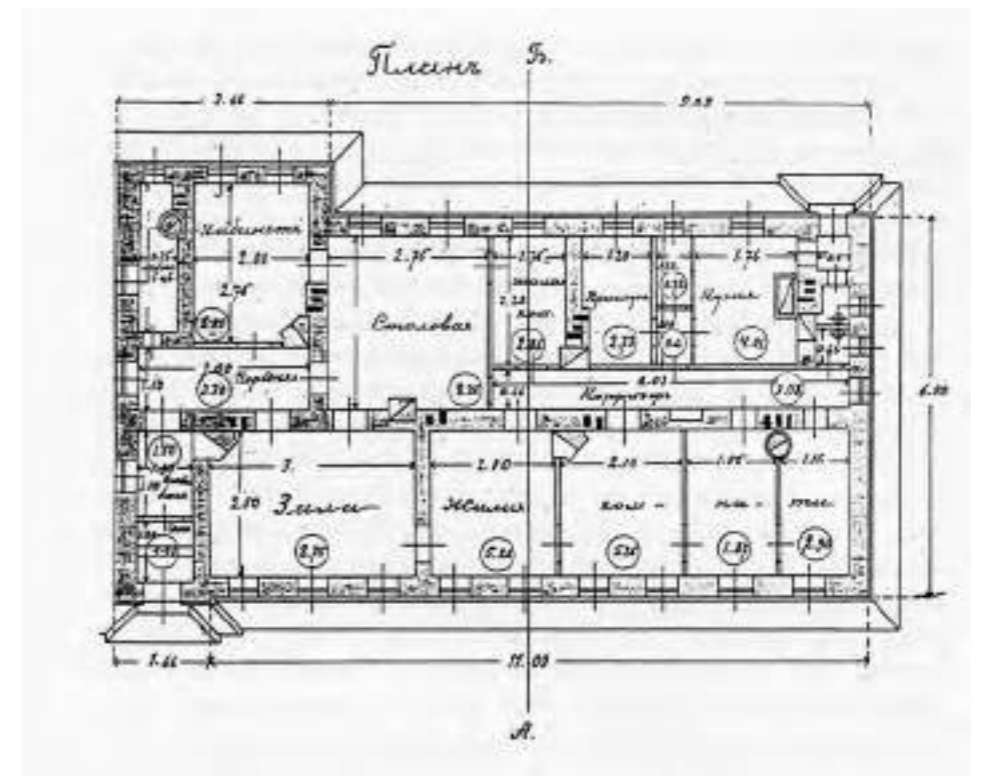
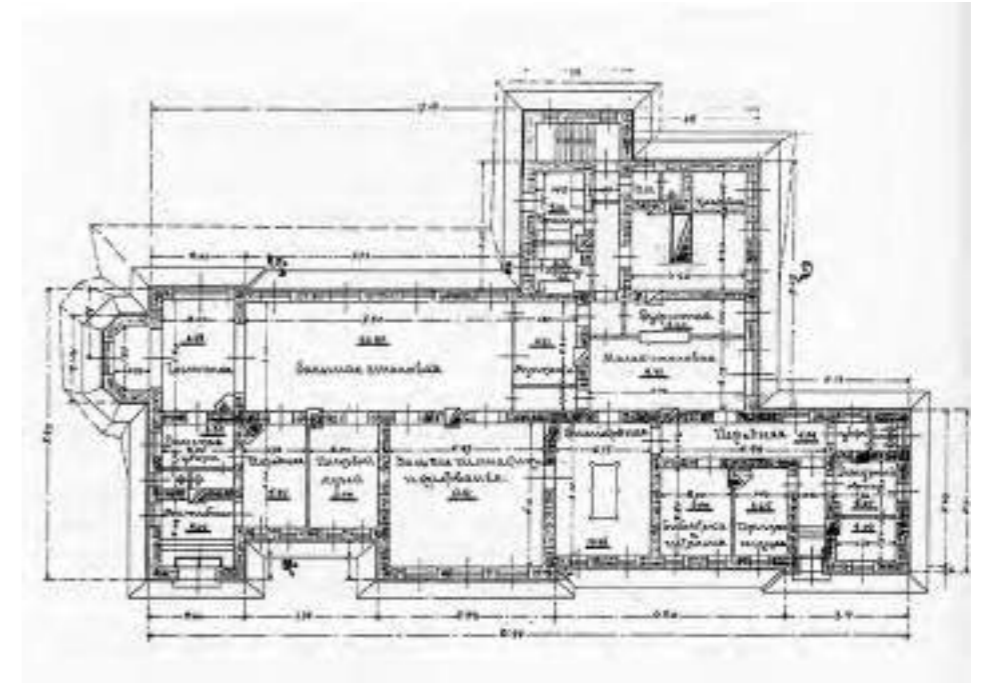
Erikseen on mainittava komentajan talo (8) ja upseerikerho (7), jotka pohjakaavaltaan ja ilmeeltään noudattivat alun perin pääosin Riihimäen ja Tammissaaren kasarmien vastaavia rakennustyyppisiä (Tmi Lauri Putkonen 2012, 4–5). Upseerikerhon avulla pyrittiin kompensoimaan sitä, että ehkä yläluokkaista tai ainakin keskiluokkaista syntyperää oleva upseeristö joutui kasarmialueella tyytymään tottumaansa vaatimattomampiin asuntoihin. Upseerikerhoilla oli lisäksi tarkoitus vahvistaa upseeriston yhteenkuuluvaisuutta ja edistää yläluokalle sopivia käytöstapoja. Siksi niiden tarkoin määriteltyyn tilaohjelmaan kuuluivat olennaisina osina muun muassa mittava ruokasali ja biljardisali, samaan tapaan kuin yläluokkaisiin venäläisiin asuntoihin. Hennalan upseerikerho noudatti samaa pohjakaavaa kuin Tammissaaren ja Hämeenlinnan kasarmilla olevat ja lienee siis käsittänyt ruoka- ja biljardisalin ohella muun muassa miekkailusalin. Upseerikerhon pohjakaava on vapaamuotoinen, mikä Hailan mukaan lähensi sitä aikansa porvarilliseen ja yläluokkaiseen siviilirakentamiseen ja korosti upseerien sosiaalisesti ylempi-arvoista asemaa. Komentajan koti (8) ja prikaatin komentajan talo (53) olivat tilaohjelmaltaan lähempänä keskiluokan asuinmuotoa, kun taas nuorempien upseerien asunnot lähentelivät työväenasuntoa, mikä oli kasarmihierarkkisesti ”oikein”. (Haila 1996, 37, 48–50.) Kuitenkin päävartioon ja esikuntaan tehtiin keskikäytävä, mikä varmasti palveli niiden lähinnä toimistomaista funktiota.

Yllä vasemmalla: Niin Tammissaaren (kuva) kuin Hennalan sairaala ovat 1910-luvun venäläisten sairaaloiden tapaan sivukäytävällisiä. Julkisivu on jäsennelty voimakkaasti. Kuva: Haila 1996, 69 (KA:SSKO).

Yllä oikealla: Upseerikerhon piirustuksessa pääjulkisivun puolella olivat paraatieteinen, rykmentin museo, miekkailusali, biljardisali, kirjasto, matkustajien huone ja päivystäjän huone, taaemmassa huonerivissä erkkerillinen vierashuone, ruokasali, muusikoiden esiintymistila ja pienempi ruokasali, johon kuului buffetti. Hennalan upseerikerho rakennettiin peilikuvana. Kuva: Haila 1996, 46 (KA:SSKO).

Alla: Sekä Tammissaareissa että Hennalassa käytetty piirustus, jonka mukaan Hennalaan rakennettiin sekä komentajan talo (8) että prikaatin komentajan talo (53). Piirustuksessa esitetään pääsisäänkäynnin puolella paraatieteinen, sali ja neljä huonetta. Taaempi huonerivi käsittää kabinetin, ruokasalin, asuinhuoneen, palvelijan huoneen sekä keittiön. Kuva: Haila 1996, 48 (KA:SSKO).

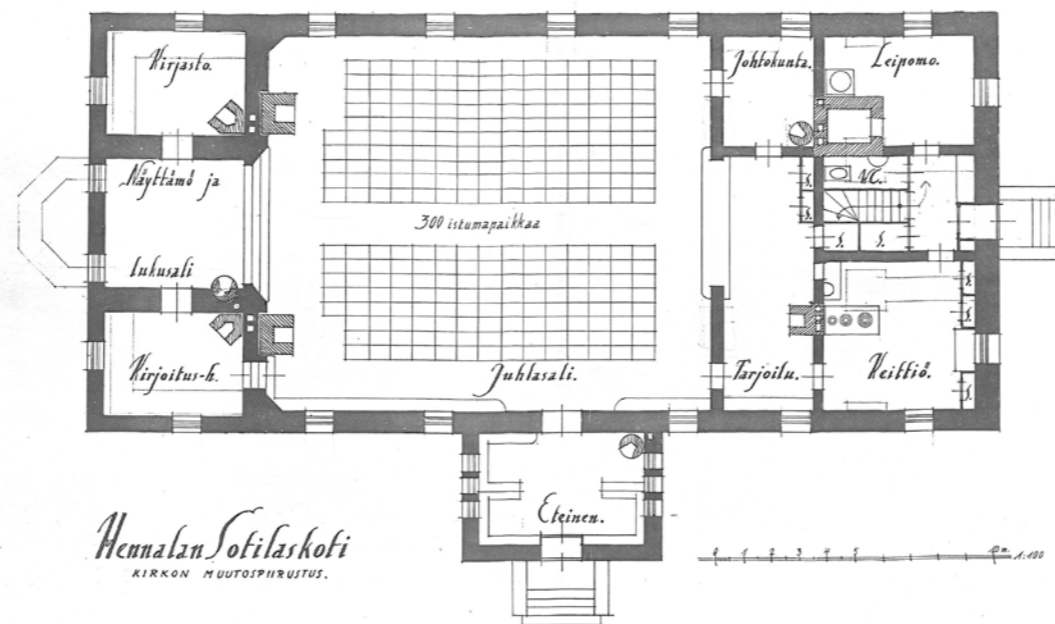

Väritetyssä 1910-luvun postikortissa näkyvät kasarmin kirkon kellotorni ja kupoli. Kuva: Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto.

3.1.6 Kasarmin kirkon arkkitehtuurista

Ei ole tarkasti tiedossa, miltä Hennalan kasarmin kirkon (59) piti valmistuttuaan näyttää. Seppo Toivonen arvioi julkaisemattomassa käsikirjoituksessaan, että kirkko muistutti Riihimäen ja Kouvolan kasarmeille samaan aikaan rakennettuja kirkkoja.

Kasarmirakennusten tapaan kirkko muurattiin punatiilistä graniittiselle kivijalalle. Ulospäin sen ortodoksisuutta ilmensivät erityisesti kirkon katolta kohonneet suippo kellotorni ja pyöreämuotoinen kupoli, joiden katot maalattiin hopeanvärisiksi. Toivonen arvelee, että kirkon piirustuksista vastasi Lahden insinöörikomennuskunta. Vaikka torniin päästiin ripustamaan kellot jo vuonna 1914 ja pietarilainen ikonimaalausateljee ehti valmistaa kirkkoon ikonostaasinkin, rakennustyö jäi pahasti kesken, punatiiliseksi rungoksi, josta puuttuivat muun muassa ikkunat. (Toivonen, julkaisematon, 7–8.)

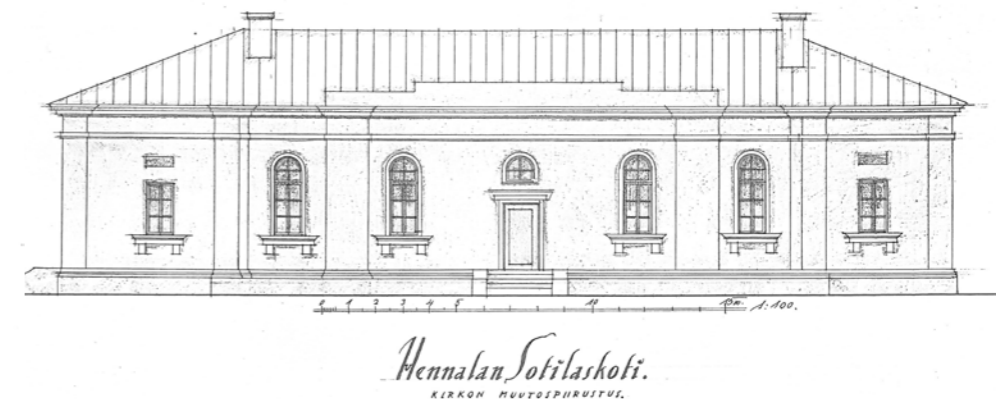
3.2 Suomalaisitamispyrkimyksiä

Kun itsenäistyneessä Suomessa ryhdyttiin 1920-luvulla luomaan kansallista puolustuslaitosta, uusien kasarmien haluttiin erottuvan selvästi Venäjän vallan ja erityisesti sortokauden ajan kasarmeista. Venäläisinä pidetyt piirteet saivat kielteisen arvolatauksen, myös jo olemassa olleilla kasarmeilla. Tämä vierastaminen näkyi etenkin suhtautumisessa kreikkalaiskatolisiin kirkkoihin ja rukoushuoneisiin, joiden koettiin välittävän venäläisiä kulttuurisia arvoja ja olevan siten ideologisesti latautuneita, erityisesti kasarmialueilla. Tätä latausta purettiin luterilaisittamalla, maallistamalla, siirtämällä ja purkamalla ortodoksisia pyhäkköjä. (Mäkinen 2000, 105; Raivo 1997, 129; Haila 1996, 30.)

Näin tapahtui muun muassa Hämeenlinnan, Suomenlinnan ja Hennalan sotilaskirkoille, joille annettiin uusi, suomalaisempaan pidetty ilme ilman sipulikulpeja ja venäläisyyteen viittaavaa koristelua. Hennalan kirkko muokattiin arkkitehti Carolus Lind-

bergin vuonna 1924 laatimien piirustuksien sotilaskodiksi aikakaudelle tyypillisesti klassismin henkeen. Tämä merkitsi pelkistettyjä muotoja, sileää pintakäsittelyä, vaaleita värisävyjä ja ikkunoita, joissa oli keskenään samankokoiset ruudut. Muuta rakentamista korkeammalle kohonneiden tornin ja kupolin poistamisen myötä rakennuksen maamerkkiasema väheni merkittävästi. Muissa venäläisiltä jääneissä rakennuksissa, niin valmiissa kuin kesken jääneissäkin, ”venäläinen” punatiiliasu siedettiin.

Miehistökasarmien sisätiloja koskevat muutokset taas liittyivät pikemminkin lääketieteen uusiin hygieniakäsityksiin, jotka edellyttivät toimintojen aiempaakin selkeämpää ja hygieenisempää erottelua. Näitä periaatteita pyrittiin noudattamaan vanhojakin kasarmeja korjattaessa (Mäkinen 2000, 105); Hennalan miehistökasarmeissa 23 ja 24 ne toteutuivat vasta 1950-luvulla.

Carolus Lindbergin laatimat muutospöytäpiirustukset, joiden pohjalta Hennalan kasarmin kirkko muutettiin sotilaskodiksi. Piirustukset eivät täysin vastaa toisiaan; julkisivupiirustuksesta puuttuu pohjapiirustuksessa esitetty eteinen. Kuva: Lahden kaupunki.

Vasemmalla: Yksi Hennalan 1950-luvun kerrostaloista vuoden 2015 asusaan.

Keskellä: 1960-luvun kerrostalo (92).

Oikealla: Sairaalan 1910-luvun osa ja uusi, vuonna 1964 valmistunut osa liittyvät toisiinsa nivelosan välityksellä.

3.3 Vaaleat 1950-luvun asuintalot

Puolustusministeriö teki 1950-luvulla päätöksiä siitä, mitkä kasarmialueet jäisivät vanhoihin varuskuntiin ja millaista rakentamista ja muutosta ne vaatisivat. Hennalan valikoiduttua säilytettäviin kasarmi-alueisiin sen koillisen asuinalueen toiseen päähän rakennettiin vuosina 1956–1957 aikakaudelle tyyppillisiä, arkkitehtuuriltaan yksinkertaisia, satulakattoisia, vaaleiksi rapattuja asuinkerrostaloja (87, 88, 89, 90). Ne perustuivat arkkitehti Heidi Vähäkallio-Hirvelä Puolustusministeriön Rakennusosaston uudisrakennustoimistossa laatimiin tyyppiipiirustuksiin, joiden mukaan rakennettiin asuintaloja muillekin varuskunta-alueille (Museovirasto / Kauppi 2004, 30–32).

Vanhojen rakennusten sisätiloja uudistettiin ja mahdollisesti samassa yhteydessä niihin asennet-

tiin uudet ikkunat, jotka koostuvat yksiruutuisesta yläpuitteesta ja matalasta, vaakasuuntaisesta tuuletuspuitteesta. Miehistökasarmien venäläisaikainen sydänseinärakenne purettiin ja tilalle rakennettiin vuosina 1957–1958 keskikäytävät, joiden kahden puolen ovat venäläisaikaisia saleja pienemmät miehistötuvat¹. Tilatarpeita ratkottiin myös muuttamalla miehistökasarmien käyttämättöminä olleita ullakko-tiloja luokkasaleiksi. Tässä yhteydessä kasarmeihin lienee tehty myös kerroskohtaiset pesutilat (sekä ehkä kuivaushuoneet). Kaikki tämä vastasi 1920- ja 1930-luvun tavoitteita erottaa toiminnot, kuten asuminen ja liikennetilat, sekä parantaa hygieniaa.

¹ Hennalan miehistökasarmien runko oli liian leveä kasarmeihin suositeltuun sivukäytäväratkaisuun, jonka eduiksi laskettiin luonnonvalo, tehokas tuuletus sekä mahdollisuus harjoitella manöverein sisätiloissa.

3.4 Modernismia punatiilestä ja betonista

Kun puolustusministeriö 1950-luvulta alkaen siirsi varuskuntia kaupunkien keskusta-alueilta lähemmäs harjoitusmaastoja, se samalla rakennutti uusiin varuskuntakeskuksiin uudenaikaiset vapaa-ajanvietto-tilat, sotilaskodit, urheilutalot ja muonituskeskukset (Standertskjöld 2011, 56). Varuskunta-alueet muuttuivat rakenteeltaan ja hierarkialtaan, kun niihin rakennettiin näitä sotilasarvosta riippumatta kaikkia palvelevia tiloja. Milloin näitä rakennustyyppejä tuotiin vanhalle kasarmialueelle, niistä tuli lähes vääjäämättä kooltaan alueen muusta rakennuskannasta selvästi poikkeavia.² Myös Hennalan kasarmialueelle toteutettiin 1960–1970-luvulta alkaen mittakaavaltaan aiempaa huomattavasti suurempia rakennuksia: sairaalan uusi siipi (U26), muonituskeskus (30) sekä esikuntarakennuksen (V40) laajennus koulutuskeskukseksi (U40). Alueen koillisosaan tehtiin lisäksi kaksi asuinkerrostaloa (91, 92).

² ”Korpikasarmeista” viimeisenä rakennettiin Vekaranjärven kasarmialue Valkealassa vuosina 1966–1974.

Museoviraston erikoistutkija Jarkko Sinisalo on keskusteluissa tuonut esiin erityisesti muonituskeskuksen roolin omana aikanaan symbolisesti tärkeänä rakennuksena kansalaisyhteiskunnassa, jossa valtio vaatii kansalaisilta varusmiespalvelusta ja hyvittää tätä tarjoamalla varusmiehille palveluja. (Keskustelu Sinisalon kanssa 22.1.2015.) Ensisijaisesti muonituskeskus pyrki satojen sotilaiden ruokailun rationaaliseen, tehokkaaseen ja tarkoituksenmukaiseen järjestämiseen, ja sen tilallinen logiikka palveli tätä tarkoitusta, mutta siihen sisältyivät lisäksi liikuntatilat, saunaosasto ja varusvarasto.

Pentti Pajarisen ja Martti Kilpirannan arkkitehtitoimiston suunnittelemassa Hennalan muonituskeskuksessa näkyvät 1960–1970-lukujen strukturalismin ja konstruktivismiin vaikuttaneet sekä betoniarkkitehtuurin läpimurto. Rakennuksen vähäeleinen ja järkiperäinen, rakenteita, sarjallisuutta ja modulimitoitusta korostava arkkitehtuuri yhdistettynä betonin sotiällisen karuun harmautteen, tasakattoon, nauhaikkunoihin ja kirkasvärisiin rakennusosiin, kuten oviin, oli kaikin puolin uudenlainen elementti Hennalan rakennuskokonaisuudessa. Sisätiloiltaan tämä kookas horisontaalinen rakennus edusti siellä uutta mittakaavaa.

Myös sotilassairaaloitten kehittämiseen kiinnitettiin enemmän huomiota. Keskussotilassairaalan KSS2:n kasvaneisiin tarpeisiin valmistui vuonna 1964 kuusikerroksinen laajennus. Lauri Putkosen selvityksen mukaan sen piirustukset laati Puolustusministeriön arkkitehti Heidi Vähäkallio-Hirvelä (Tmi Lauri Putkonen 2012, 19). Laajennus edusti arkkitehtuuriltaan aikansa arkirakentamista mutta otti keskeisen sijaintinsa ja korkeutensa vuoksi aseman Hennalan maisemaa hallitsevana elementtinä. Samalla se kuvasti symbolisesti keskussotilassairaalan alueellista merkitystä, jota vahvisti se, ettei Lahdessa laajennuksen valmistumisen aikaan ollut vielä keskussairaala.

Vuonna 1978 valmistuneen koulutuskeskuksen (U40) sekä 1960-luvun uudet asuinrakennukset (91, 92) suunnitteli Arkkitehtitoimisto Tyyne ja Reino Lammin-Soila. Varsinkin näissä rakennuksissa ilmenee, että Hennalan uudisrakennusten mittakaava, materiaalit ja sijoittaminen ovat tietyllä tapaa harkittuja. Sairaalan laajennus (U26) sijoitettiin vanhaan sairaalarakennukseen nähden samalla logiikalla kuin yksikerroksinen siipi miehistökasarmeihin (23, 24) nähden: siten, että sairaalasta muodostui pohjakaa-valta T-kirjaimen kaltainen. Muonituskeskus (30) sijoitettiin rinteeseen kahden siitä puretun kasarmi-rakennuksen paikalle, ja viettävän rinteän ansiosta se näyttäytyy kirkkopuistoon päin melko matalana. Koulutuskeskus (U40) rikottiin pienempiin rakennusmassoihin, mikä sopeuttaa sitä mittakaavallisesti ympäristön pienirakeiseen rakennuskantaan. Se liitettiin vanhaan esikuntarakennukseen matalalla, osin läpinäkyvällä nivelosalla. Sairaalan ja esikunnan laajennuksissa käytettiin alueelle ominaista julkisivumateriaalia, punatiiltä, samoin kuin koillisen asuinalueelle pystytetyissä asuinkerrostaloissa (91, 92), jotka lisäksi sopeutettiin mittakaavallisesti 1910-luvulta periytyviin, kolmikerroksisiin naapureihinsa (3, 4, 5, 6).

3.5 Käyttörakentamista 1980-luvulta 2000-luvulle

1980-luvulta alkaen Hennalaan on toteutettu hyvin arkista käyttörakentamista, pääosin varikkoalueelle, jonne on tehty lähinnä varasto-, versta-, autohuolto- ja autokatosrakennuksia. Koilliselle asuinalueelle valmistui vuonna 1982 julkisivuiltaan punatiilinen päiväkot.

Yllä: Muonituskeskuksen ruokasalin sisäänkäynti edustaa aikansa betoniarkkitehtuuria, jossa muottilaudoituksen kuviot voitiin jättää näkyviin.

Alla: Autohuoltola (100) valmistui varikkoalueelle vuonna 1985. Kuva: Armi Patrikainen.

HENNALAN SUUNNITTELUSTA JA KORJAAMISESTA ITSENÄISYYDEN AIKANA

Sotalääketieteen museon (54) ikkuna on detaljiensa perusteella luultavasti venäläisaikainen.

Puolustusvoimien kiinteistöasioita hoitamaan muodostettiin itsenäisessä Suomessa puolustusministeriön alainen rakennusosasto, jonka nimi on vaihdellut. Esimerkiksi vuonna 1994 perustettiin Puolustushallinnon rakennuslaitos, joka vastasi rakennusosastolle asetetuista tehtävistä, kuten rakennusten korjaamisesta. 2000-luvun aikana Puolustushallinnon rakennuskanta siirrettiin Senaatti-kiinteistöjen hallintaan, ja Hennalassa armeijan entiset asunnot siirtyivät valtiolta Kruunuasunnot Oy:lle. (Sinisalo 2015, sähköposti; Wikipedia / Puolustushallinnon rakennuslaitos 2015.)

Jarkko Sinisalon arvion mukaan rakennusosasto oli hyvin tietoinen Hennalan alueen arkkitehtuurista, traditiosta ja hyvästä rakentamisesta (keskustelu Sinisalon kanssa 22.1.2015). Täydennysrakentaminen keskeisellä kasarmialueella on puolustusministeriön rakennusosaston aikana ollut paljolti vanhaan rakennuskantaan sopeuttavaa. Kasarmialueen rakentaminen on pääpiirteissään noudatellut alkuperäistä asemakaavallista ideaa.

Rakennuskannan ensimmäinen kattavampi korjauskierros tapahtui 1950-luvulla, ja useiden rakennusten sisätilat edustavat edelleen 1950-luvun korjausrakentamista. Sitten lähes kaikki 1910-luvulla valmistuneet tai aloitetut tiilirakennukset

on korjattu vuosien 1979 ja 2006 välisenä aikana, koillisalueen asuinrakennuksessa (4) vuonna 1979 Kaupin mukaan ”vanhoilla menetelmillä” korjaamista kokeillen (Museovirasto / Kauppi 2004, 26).

Vaikka rakennuksia on päivitetty ja muutettu uusiin käyttöihin, niiden ulkomuoto on muuttunut vain vähän. Merkittävin julkisivumuutos koskee ikkunoita ja ovia, jotka on tavallisesti korvattu kokonaan uusilla ja alkuperäisistä poikkeavilla. Alun perin kaikissa rakennuksissa lienee ollut pieni-ruutuiset, mahdollisesti okrankellerviksi maalatut kitti-ikkunat, joiden yläosa on sovitettu holvatun ikkuna-aukon kaarimuotoon. Niiden tilalle useimmissa rakennuksissa on mitoituksen ja detaljiikan perusteella ilmeisesti 1950-luvulla asennettu suorat, valkeiksi maalatut ikkunat, joiden alaosassa on matala, vaakasuuntainen tuuletuspuite.

Ainakin 1980-luvulta alkaen kasarmialuetta on vaalittu kehittämiseen ja korjaamiseen liittyvissä kysymyksissä Museoviraston ja omistajan yhteistyössä. Rakennuksiin kohdistuvista toimenpiteistä on sovittu yleensä keskustelemalla. 1990-luvun alusta lähtien Museovirasto on antanut myös kirjallisia lausuntoja peruskorjauksiin liittyen. Vuonna 1992 se lausui päävartiosta (22) ja esikunnan vanhasta osasta (V40), vuonna 2002 kasarmirakennuksesta 53,

jota oltiin muuttamassa Sotilasmusiikkimuseoksi. (Keskustelu Sinisalon kanssa 22.1.2015, Museoviraston lausunnot.) Päävartion sisätiloissa noudatettiin niiden nykyasusta päätellen melko hellävaraista ja alkuperäisiä rakennusosia säästävää korjaamista. Venäläisaikaisilla tiilirakennuksilla on alettu tunnistaa erityisiä, ehkä suojeleakin kaipaavia arvoja.

Viime vuosina joihinkin rakennuksiin on tehty pieniruutuiset ikkunat, jotka on valmistettu melko tarkkaan muiden rakennusten säilyneiden alkuperäisten ikkunoiden detaljeja ja väritystä mukaillen. Museovirasto ei kannattanut ikkunoiden muuttamista; sen näkemyksen mukaan 1950-luvun ikkunat yhdessä 1950-luvulla uusittujen sisätilojen kanssa muodostivat tavallaan eheän kokonaisuuden (Museoviraston lausunto 17.3.2005; keskustelu Sinisalon kanssa 22.1.2015).

Rakennuksia on käytännön tarpeiden muuttuessa myös jonkin verran purettu, tavallisesti uudisrakennusten tieltä. Purettuihin rakennuksiin lukeutuvat muun muassa asuinkasarmi (P2) ja oppilasjoukkueen rakennukset (P30, P32). Lisäksi prikaatin esikunnan rakennuskokonaisuudesta on hävinnyt kolmi-kerroksinen kasarmirakennus (P55). Varikkoalueella ei ole lainkaan jäljellä venäläisaikaisia rakennuksia.

3.6 Hennalan arkkitehtuurista lyhyesti

Hennalan varsinaisen kasarmialueen venäläisaikainen asemakaavallinen sommitelma koostuu karkeasti ottaen kolmesta osakokonaisuudesta: kolmiosta, joka kiertää kasarmin kirkon paikaksi suunniteltua mäennyppylää, ja kahdesta tasaiselle maalle suorakulmaiseen koordinaatistoon järjestetystä alueesta kolmion pohjois- ja eteläkärjissä. Vaikka joitain rakennuksia on purettu ja uusia rakennettu, sommitelma on sadan vuoden aikana muuttunut vain vähän. Sen peruselementit ovat edelleen olemassa ja tunnistettavissa, joskin sommitelmaa on rakennusten väljän sijoittelun, maastomuotojen ja runsaan puuston vuoksi maastossa mahdollista hahmottaa ainoastaan osittain.

Sirpa Hailan tutkimuksen *Venäläinen rationaalisuus – 1910-luvun kasarmiarkkitehtuuri sosiaalisena käytäntönä* (1996), vanhojen karttojen, vanhimman tunnetun asemapiirustuksen, ilmakuvioiden ja paikalla tehtyjen havaintojen perusteella vaikuttaa ilmeiseltä, että Hennalan venäläisaikainen rakennusten sijoittelu, ”asemakaava”, on perustunut sekä kasarmin käyttöön hankitun maa-alan muotoon ja maastoon että ajan sosiaalisen, toiminnallisen ja hygieenisen eriyttämisen vaatimusten täyttämiseen. Hennalan maaston huomioon ottava asemakaavallinen ratkaisu on Suomen 1910-luvun kasarmialueilla ainut laatuun. Alueelle 1950-luvulta lähtien tulleet uudisrakennukset ja laajennukset on pyritty sovittamaan alueelle vanhaa rakennuskantaa kunnioittaen.

Venäläisaikainen arkkitehtuuri perustui normien ja määräysten noudattamiseen sekä tyyppi- ja piirustusten hyödyntämiseen. Samoja piirustuksia käytettiin muillakin Suomen kasarmeilla Venäjän vallan aikana. Suunnittelu ja piirustusten soveltaminen tapahtuivat paikallisissa insinöörikomennuskunnissa, eikä yksittäisten rakennusten suunnittelijoita voida osoittaa. Rakentamista määrittivät rationaalisuus eli muun muassa tarkoituksenmukaisuus, kestävyys, hygieenisuus, edullisuus ja hygieenisuus siinä muodossa, kuin se 1910-luvulla käsitettiin. Suorakaiteinen pohjamuoto ja julkisivumateriaalina puhtaaksi muurattu tiiliseinä täyttivät näitä vaatimuksia. Punatiiliarkkitehtuuri edusti samalla 1800-luvun loppua kohti erityisesti sairaaloissa, kouluissa ja kasarmeissa yleistynyttä tiililyyliä, jossa koristeaiheita viljeltiin tiilestä kolmiulotteisesti toteuttaen. Koristeaiheina suosittuja olivat muun muassa päätyporrastukset, liseenit, pilasterit ja simssit. Arvokkaimmiksi luokitellut rakennukset saivat rikkaimman tiilikoristelun.

Suomen itsenäistymisen jälkeen maan arkkitehtuurissa nousi klassistinen suuntaus. Hennalassa tätä edustaa sotilaskoti (59), venäläisaikana kesken jäänyt kasarmikirkko. Suuren symboliarvonsa vuoksi se on Hennalan rakennuksista ainoa, jota ulkoisesti muutettiin radikaalisti. Ideologisesti katsottuna väärän vallan sanomaa ilmentänyt kirkko riisuttiin uskonnollisista tunnusmerkeistään ja muutettiin tyyliään klassistiseksi ja väriltään vastaavasti vaaleaksi.

Hennalan sotienjälkeisessä rakentamisessa erottuvat erityisesti muonituskeskus (30) ja koulutuskeskus (U40). Muonituskeskus edustaa aikansa uutta rakennustyyppiä, jonka kehitys on toistaiseksi tutkimatta. Siinä kiteytyy tavoite tehokkaasta ”muonituskoneesta”, mitä tarkoitusta sen tilallinen logiikka nimenomaan palvelee. Hennalan muonituskeskus edustaa myös aikansa strukturalismin ja konstruktivismien sävyttämää, rationaalista betoniarkkitehtuuria ja erottautuu sen vuoksi voimakkaasti Hennalan muusta rakennuskannasta. Samalla vaikuttava, harkitusti mitoitettu ruokasali liittyy ikkunoidensa ja pienen edusaukion kautta kauniisti kirkon alapuoliseen, puistomaiseen maisemaan luoden miellyttävää ulkotilaa.

Hieman myöhemmin valmistunut koulutuskeskus (U40) suhtautuu vanhaan kasarmimiljööseen sopeutuvammin. Se myötäilee korkeudeltaan, mittakaavaltaan ja materiaaleiltaan venäläisaikaista rakennuskantaa, pohjamuodoltaan sotilaskodin mäen maastoa.

Sairaalan laajennus (V26) ottaa paikan alueen maamerkinä.

3.7 Kasarmialueen sisätiloista

Tässä luvussa esitellään niitä Hennalan kasarmialueen sisätiloja, joihin Livadylla oli mahdollisuus tutustua kenttätöiden yhteydessä vuoden 2015 tammikuussa.

Erityinen sisätalakatselmus tehtiin tammikuun 22. päivänä Livadyn edustajien, Museoviraston erikoistutkijan Jarkko Sinisalon ja Lahden kaupunginmuseon Riitta Niskasen kesken kohteisiin, jotka oli etukäteen yhdessä valikoitu.

Katselmuksen aikana keskusteltiin sisätilojen arvoista sekä siitä, mistä kasarmin rakennuksista tulisi laatia erillinen rakennushistoriaselvitys. Yleisesti todettiin, että suuri osa rakennuksista on sisätiloiltaan kokenut eri käyttövaiheissa suuria muutoksia ja saneerauksia, mistä syystä useimmissa sisätiloissa on säilynyt hyvin vähän alkuperäisiä piirteitä. Muutama 1910-luvun rakennus on kuitenkin säilynyt sekä ulkoilmeeltään että interiöriltään suhteellisen autenttisena. Tällaisia ovat erityisesti päävartio (22), jonka arvioitiin pysyneen myös melko alkuperäisessä käytössä, ja varastorakennus (39). Autenttisine säilyneisiin rakennuksiin voidaan lukea myös muonituskeskus (30), jonka pääkerroksen sisätilat todettiin kasarmialueen vaikuttavimmiksi. Muut sisätilat, 1910-luvun punatiilirakennukset mukaan lukien, edustavat nykyisellään pääosin 1950-luvun tai myöhempää uudisrakentamista.

Seuraavassa kasarmialueen rakennuksia ja niiden sisätiloja käsitellään rakennusnumeroiden mukaisessa järjestyksessä valokuvien, pohjapiirustusten ja lyhyiden sanallisten kuvausten avulla. Pohjapiirustukset ovat Realprojektin vuonna 2014 laatimasta *Hennalan varuskunta-alue -rakennustarkastelusta*.

Vasemmalla: Muonituskeskuksen (30) liikuntasali.
Oikealla: Miehistökasarmin (23) portaikkoo.

Upseerikerhon ruokasali.

UPSEERIKERHO (7)

Upseerikerho on rakennettu vuonna 1913 noudattaen samoja tyyppiirustuksia kuin Tammisaaren ja Hämeenlinnan Suomen kasarmien upseerikerhoissa.

Rakennus palveli upseeriston huveja ja yläluokkaisen elämäntavan harrastamista, ja siksi tilaohjelma on alun perin käsittänyt muun muassa ruokasalin, biljardisalin, miekkailusalin ja buffetin. Pohjakaava on aikansa siviilirakennusten tapaan vapaamuotoinen. Rakennuksen julkisivujen koristeellisuus kertoo rakennuksen korkeasta hierarkkisesta asemasta.

Upseerikerhon tilallinen rakenne on pääpiirteissään säilynyt. Sisätilojen pinnat on kauttaaltaan uusittu, ja ikkunat ovat oletettavasti 1950-luvulta. Suuret, korkeat salit isoine ikkunoineen ja korkeine ovineen huokuvat edelleen provinsiaalisen juhlavaa tunnelmaa.

Kuva: Armi Patrikainen

Yllä: Sali, joka alun perin tarkoitettiin miekkailusaliksi. Alla tila, jossa alun perin oli pieni ruokasali ja bufetti.

KOMENTAJAN TALO (8)

Rakennus valmistui noin vuonna 1913 rykmentin komentajan asunnoksi ja toimistoksi. Se noudattaa samoja tyyppiirustuksia kuin Riihimäen ja Tammissaaren kasarmien komentajan talot. Tilaohjelmaltaan se muistuttaa aikansa keskiluokan asuntoa. Komentajan talon julkisivujen koristeellisuus kertoo rakennuksen korkeasta hierarkkisesta asemasta.

Sisätilat on täydellisesti uusittu ja kopitettu toimistokäyttöön. Uudet väliseinäjaot ovat hämärtäneet alkuperäisen tilallisen jaon, johon kuuluivat muun muassa suuret sali ja ruokasali. Rakennuksessa on alkuperäisiltä vaikuttavat ikkunat ja vanhoja sisäovia sekä ovien kehysrakenteita.

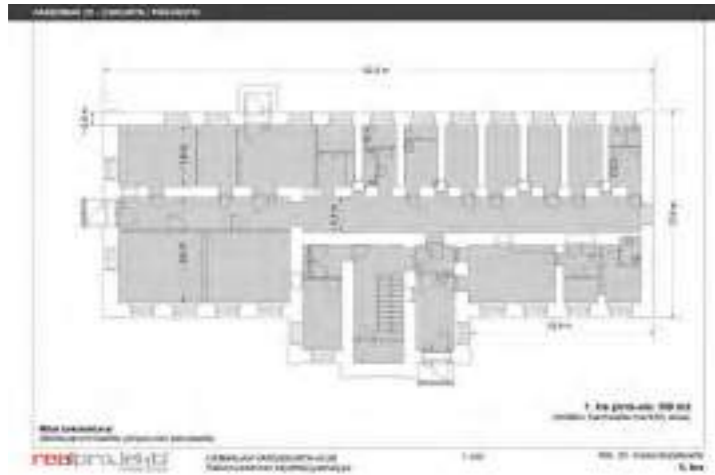

Keskikäytävää on muutoksissa jatkettu läpi talon.

Toimistohuone laskettuine alakattoineen.

PÄÄVARTIO (22)

Vuonna 1913 valmistuneen päävartion alemmassa kerroksessa on toimistotiloja ja putkaosasto. Ylemmässä kerroksessa on saattanut olla alun perin asunto; sinne johtaa oma näyttävä sisäänkäyntinsä Hennalankadun puolelta. Pohjakaava perustuu keskikäytävään.

Päävartio kuuluu Hennalan autenttisimpana säilyneisiin rakennuksiin, ja sen sisätiloissa on voimakasta ”historiallista” tunnelmaa, joka syntyy alkuperäisistä tai ainakin vanhoista rakennusosista, kuten puuikkunoista, ovista, koristeellisesta, valurautaisesta portaankaiteesta sekä näkyvillä olevista kappaholveista. Myös putkakopit erikoisovineen ovat säilyneet. Päävartion erikoisuus ovat kunkin selliparin väliin seinään muuratut pönttöuunit, joiden lämmittäminen hoituu käytävältä käsin.

Museoviranomaiset ovat esittäneet suosituksenaan, että rakennuksen uusia käyttäjiä suunniteltaessa siitä laadittaisiin rakennushistoriaselvitys ja että harkittaisiin rakennuksen sisätilojen kaavasuojelua (keskustelu Niskasen ja Sinisalonen kanssa 22.2.2015; Kiiveri-Hakkarainen ohjausryhmän kokouksessa 2.2.2015).

Alla vasemmalla: Päävartiosta on vanhat, mahdollisesti alkuperäiset ikkunat, joissa on poikkeuksellisen suuri ja siten ääneneristävyyttä parantava lasiväli.

Alla oikealla: Kappaholvit on jätetty korjauksissa näkyviin.

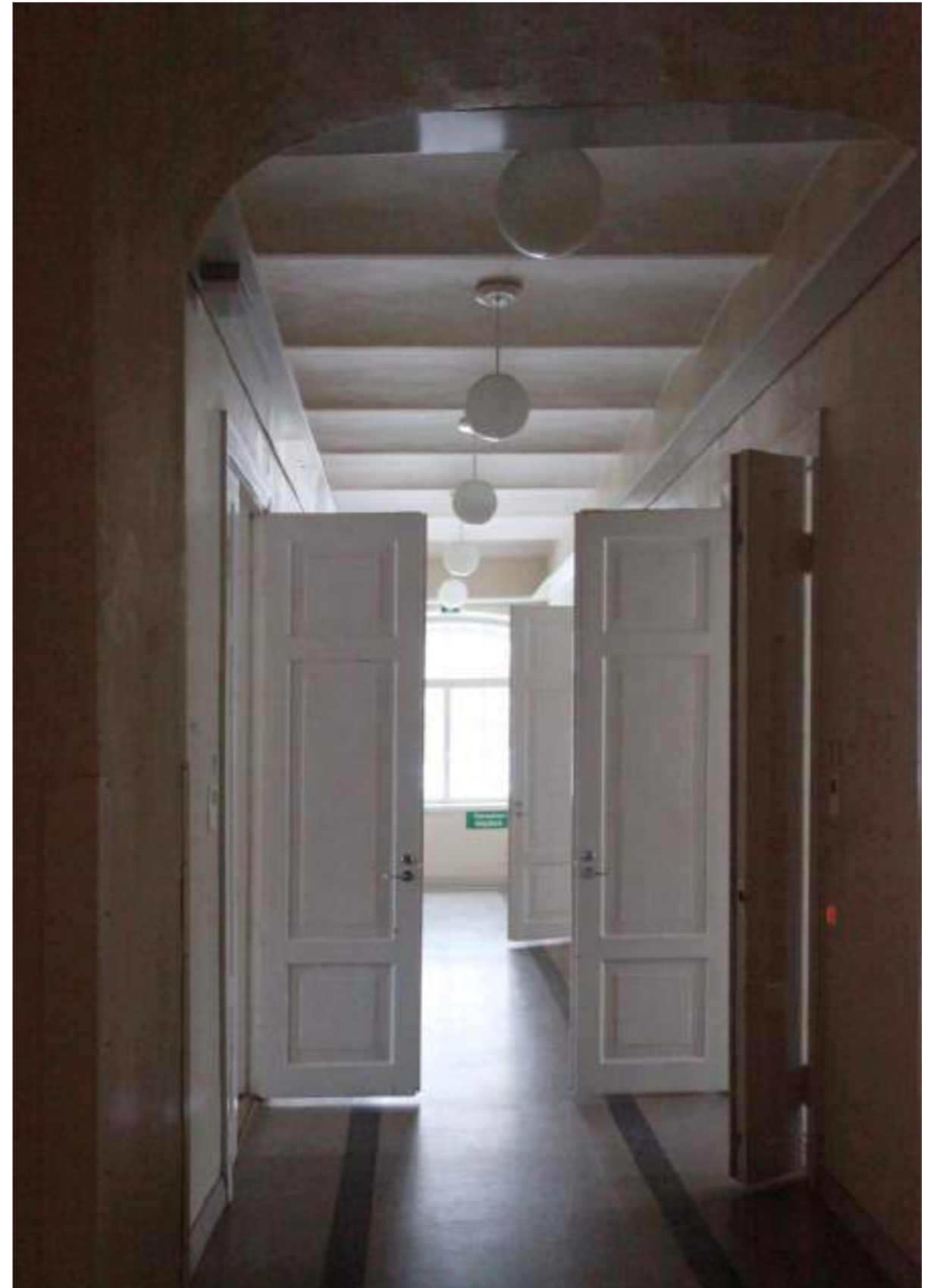

Päävartion alakerran vankikoppi, koppien oviin liittyviä detaljeja sekä koppien väliseen seinään muurattu pönttöuuni.

Päävartion alakerran kappaholvattua käytävää.

Päävartion toisen kerroksen käytävää kappaholveineen ja vanhoine ovineen.

Miehistökasarmien 24 käytävää.

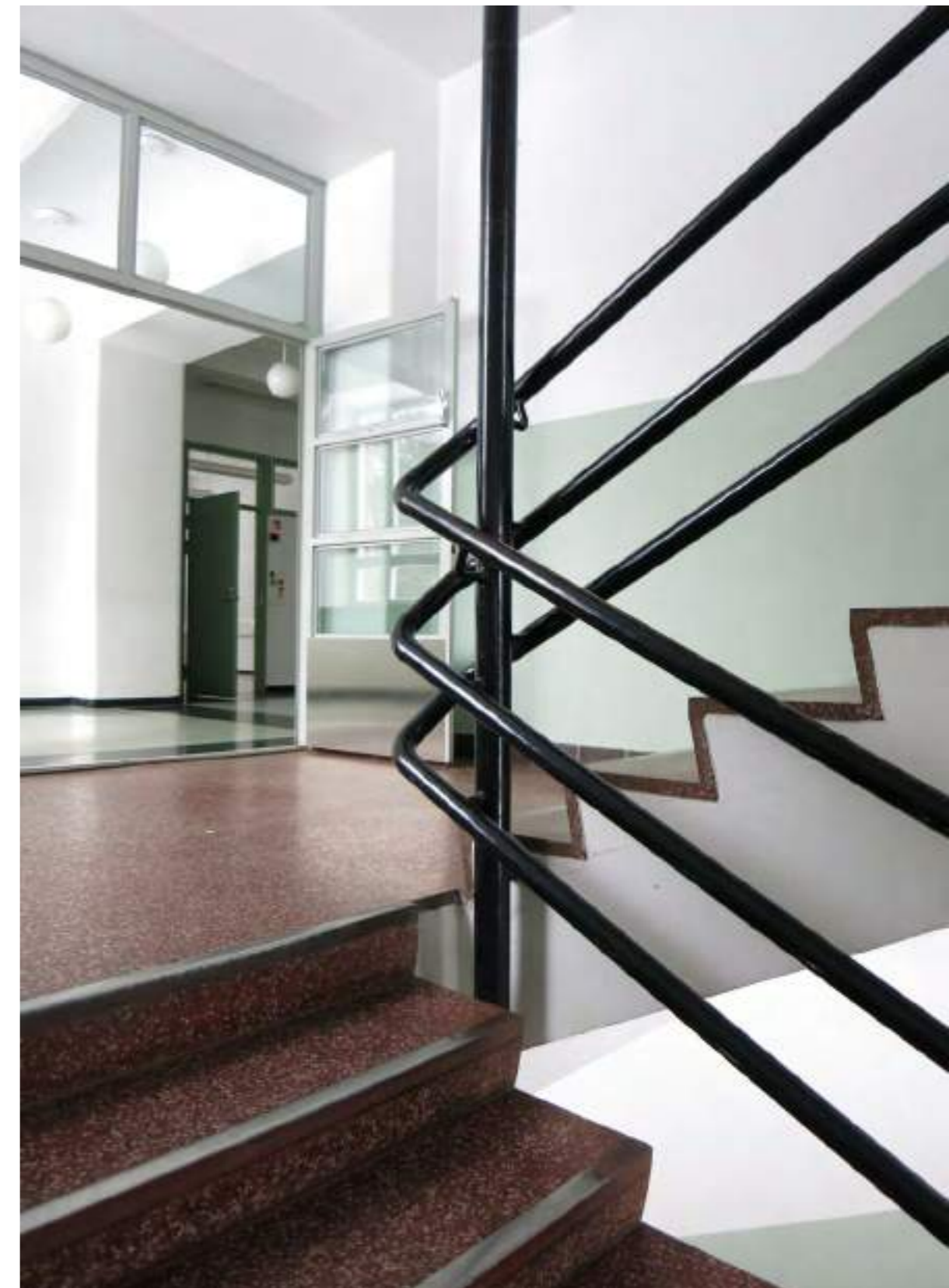
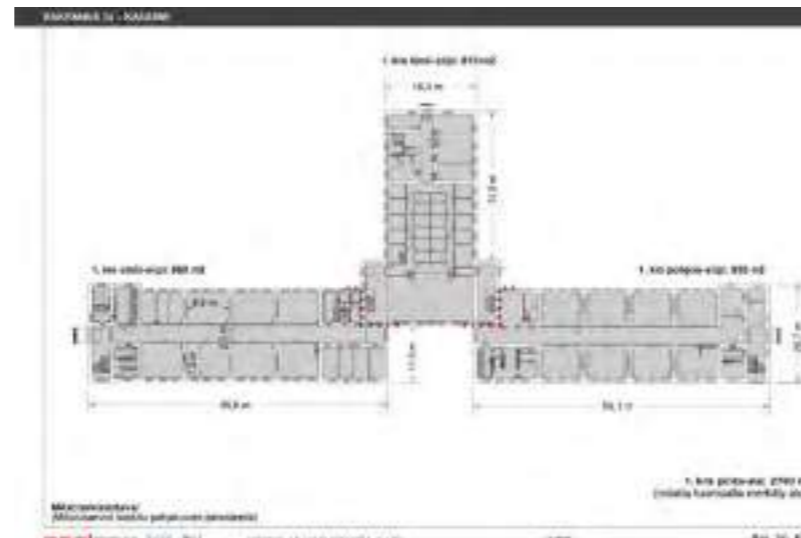

Kaksikerroksiset miehistökasarmit valmistuivat vuonna 1912. Ne ilmensivät aikansa rationaaliseen kasarmirakentamiseen liittyviä suosituksia ja tyyppiinustusten periaatteita. Yksinkertainen, suorakaiteinen majoitussiipi oli jaettu majoitussaleiksi poikittaisseinillä, joita oletettavasti puhkoivat ovettomat kulkuaukot. Lämmitysunit saattoivat sijaita aukkojen kohdalla. Hennalan erikoisuus, majoitussiivet yhdistävä, poikkisuuntainen siipirakennus on mahdollisesti alkujaan sisältänyt keittiön, ruokalan ja luokkahuoneita.

Miehistökasarmien vanhasta salijaosta luovuttiin vuosina 1957–1958, kun niihin rakennettiin muun muassa keskikäytävät ja miehistötuvot. Miehistökasarmien 23 pohjoisosan puuvälipohja korvattiin teräsbetonisella. Ullakkotiloja laajennettiin luokkahuoneiksi. Peruskorjauksissa sisätilat ja -pinnat on yleensä muutettu kauttaaltaan ja vanhat rakennusosat, kuten ovet ja ikkunat, on korvattu uusilla ja alkuperäisistä poikkeavilla. Mitoituksensa ja detaljiensa puolesta ikkunat vaikuttavat periytyvän 1950-luvulta. Miehistökasarmiin 23 on tehty 2000-luvulla vanhojen ikkunoiden detaljeja ja väritystä myötäileviä uusia puuikkunoita.

Nykyasussaan sisätilat edustavat eri vuosikymmenien peruskorjausajattelua ja materiaaleja. 1950-luvun henkiset portaikot jyrkevine kaiteineen ovat miehistökasarmien vaikuttavimmat tilat. Paikoin on esillä alkuperäisiä kappaholveja.

Miehistökasarmin 23 toista kerrosta (vas.) ja ullakkokerrosta (oik.)

Miehistökasarmin 23 teräsbetonivälipohja on 1950-luvulta.

SAIRAALAN VANHA OSA (V26)

Sairaalan vuonna 1913 rakennettu vanha osa edustaa pohjakaavaltaan sivukäytävällistä mallia, joka oli 1900-luvun alun venäläisten sairaaloiden vallitseva pohjamuoto. Etuna oli luonnonvaloa nauttiva käytävä, jota voitiin hyödyntää potilaiden jaloitteluun.

Peruskorjausten ajallisista kerroksista 1960-luku näkyy paitsi ikkunoissa myös rakennuksen länsipään toimistotiloissa, jotka on erotettu sairaalanpuolesta lankalasisseinällä. Sivukäytävissä on säilynyt alkupe räisiä kaariholveja.

Sairaalan sivukäytävissä on lasketut alakatot.

*Näkymä sairaalan uudesta
osasta vanhaan.*

SAIRAALAN UUSI OSA (U26)

Sairaalan uusi osa vanhaan osaan johtavine nivo-
losineen valmistui vuonna 1964. Tiettävästi laajen-
nuksen suunnitteli puolustusministeriön arkkitehti
Heidi Vähäkallio-Hirvelä.

Teräsverkolla portaikosta erotettu ja siten läpinä-
kyvä hissikuilu hisseineen muodostaa koneromant-
tisen elementin laajennuksessa, joka edustaa arkki-
tehtuuriltaan aikansa vaatimatonta arkirakentamista,
joskin korkeussuunnassa poikkeaa huomattavasti
kasarmialueen mittakaavasta.

Ovet ja ikkunat heloineen lienevät pääosin alkupe-
räisiä.

MUONITUSKESKUS (30)

Pentti Pajarisen ja Martti Kilpirannan toimiston suunnittelemassa muonituskeskuksessa näkyvät 1960–1970-lukujen strukturalismin ja konstruktivismin vaikutukset sekä betoniarkkitehtuurin läpimurto: vähäeleinen ja järkiperäinen, rakenteita, sarjallisuutta ja modulimitoitusta korostava arkkitehtuuri yhdistettynä betonin jäyhään, sotilaallisen karuun harmauteen, tasakattoon, nauhaikkunoihin ja kirkasvärisiin rakennusosiin, esimerkiksi oviin ja käsijohteisiin.

Rakennuksen sisätilojen tilallinen logiikka palvelee satojen sotilaiden ruokailun rationaalista, tehokasta

ja tarkoituksenmukaista järjestämistä. Sisätiloiltaankin tämä kookas, avarat ja korkeat keittiö-, ruokailu- ja liikuntatilat sekä saunaosaston käsittävä horisontaalinen rakennus edusti uutta, suurta mittakaavaa. Vaikuttava, harkitusti mitoitettu ruokasali liittyy ikkunoidensa ja pienen edusaukion kautta kauniisti kirkon alapuoliseen, puistomaiseen maisemaan luoden myös miellyttävää ulkotilaa.

Muonituskeskus on säilynyt liki autenttisessa asuunsa. Sen pääkerroksen avarat ja korkeat sisätilat todettiin sisätilakatselmuksessa museoviranomaisten kanssa 22.1.2015 kasarmin vaikuttavimmiksi. Jarkko

Sinisalo toi esiin, että muonituskeskus on nuoremman sotilasarkkitehtuurin historiassa tärkeä laitostyyppi. Museoviranomaiset ilmaisivat kantanaan, että rakennuksesta ja sen nykytilasta olisi aiheellista koota esimerkiksi rakennushistoriaselvitys, jollaisia tultaneen tulevaisuudessa laatimaan muistakin muonituskeskuksista ja koko rakennustyyppistä yleensä. Hennalan muonituskeskuksen osalta selvityksen tekeminen nähtiin tärkeäksi muun muassa rakennuksen talvella 2015 jo suunnitteilla olleen mittavan muutoksen vuoksi.

Suurkeittiö.

Urheiluhalli.

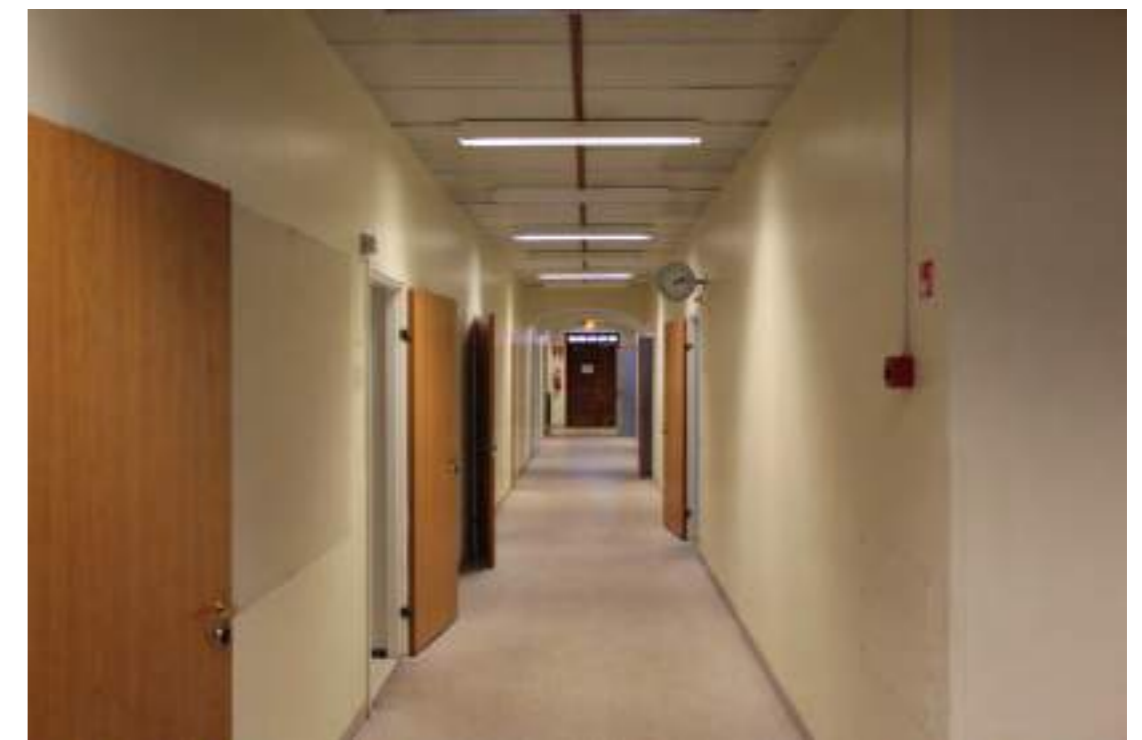

Muonituskeskuksen ruokasali.

ESIKUNTARAKENNUS (V4o)

Alkujaan tarkk'ampujarykmentin kansliaksi ja päävartioksi vuonna 1913 rakennettu, kaksikerroksinen tiilitalo on ulkoa rikkaasti koristeltu sen hierarkkista merkitystä korostaen. Sisätiloiltaan se on saanut peruskorjauksissa persoonattoman uuden ilmeen. Vanhat rakennusosat, kuten ovet, ikkunat ja portaat, sekä pinnat on korvattu kokonaan uusilla ja alkuperäisistä poikkeavilla. Käytävissä on lasketuista alakatoista huolimatta nähtävissä vanhoja holvikaaria.

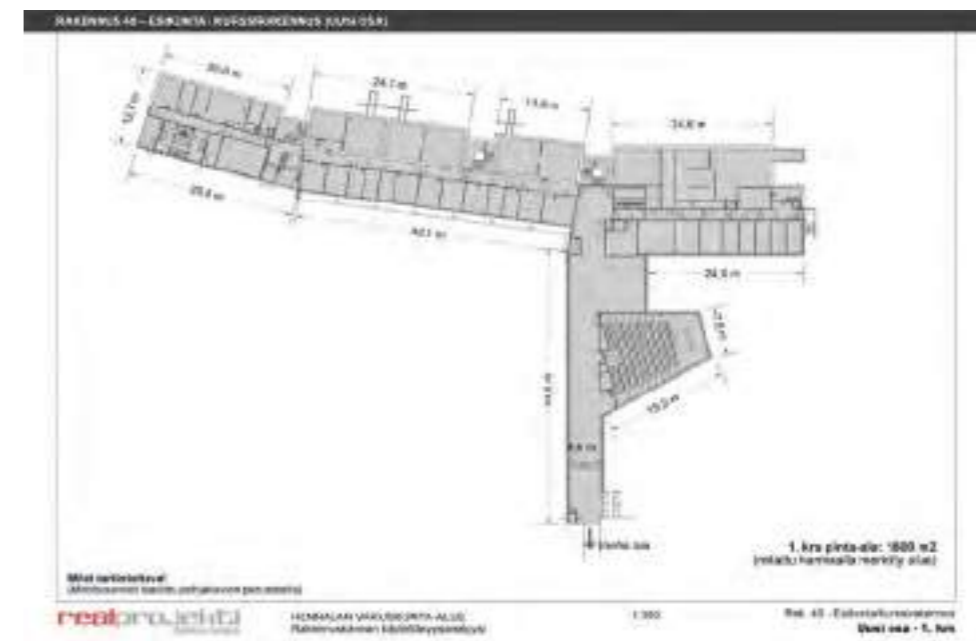
KOULUTUS- JA KURSSIKESKUS (U40)

Auditorio.

Arkkitehtitoimisto Tyyne ja Reino Lammin-Soilan suunnittelema, vuonna 1978 valmistunut koulutus- ja kurssikeskus liittyy yksikerroksisen, osin läpinäkyvän nivelosan välityksellä vanhaan esikuntarakennukseen (V40). Rakennus on pyritty sovittamaan ympäristöönsä: julkisivuiltaan punatiilinen, 2–3-kerroksinen koulutuskeskus myötäilee sotilaskodin mäen maastonmuotoja, ja pitkä rakennusmassa on jaksoteltu pienempiin osiin, jotka mittakaavallisesti liittävät sen vanhoihin tiilirakennuksiin.

Rakennus käsittää auditorion sekä keskikäytävän varaan sijoitettuja toimisto-, luokka- ja majoitushuoneita. Sisätilojen materiaaleina on suosittu punatiiltä, valkeaksi maalattua tiilipintaa ja puuta.

Vanhan ja uuden osan välinen yhdyskäytävä.

TOIMIUPSEERIKERHO (46)

Venäläisenä aikana aloitettu, ratsupartion kasarmiksi tarkoitettu yksikerroksinen rakennus saatettiin valmiiksi vasta itsenäistymisen jälkeen 1920-luvulla. Ratsupartio suoritti lähettitehtäviä, ja rakennus on pystytetty mahdollisesti näkyvyyden parantamiseksi mäennyppylälle, joka saattaa olla keinotekoinen. Ratsupartion tallit ovat sijainneet rakennuksen tuntumassa.

Pohjaratkaisu perustuu sydänseinään ovettomine kaariaukkoineen, jotka ovat ainakin osin säilyneet. Myös tilarakenne lienee pääpiirteissään säilynyt; ikkunat lienevät 1920-luvulta. Muuten rakennusosat ja pinnat on enimmäkseen vaihdettu viimeistään 2000-luvun muutostöissä.

SOTILASMUSIIKKIMUSEO (53)

Alkujaan prikaatin komentajan taloksi noin vuonna 1913 valmistunut rakennus on toteutettu pitkälti samoilla piirustuksilla kuin rykmentin komentajan talo (8), jonka tapaan se on ulkoa rikkaasti koristeltu.

Lämmitysunit purettiin vuonna 1993, kymmenen vuotta myöhemmin rakennus peruskorjattiin Sotilasmusiikkimuseoksi arkkitehti Jouko Mattilan suunnitelman mukaan. Ikkunat muutettiin T-ruutuisiksi ja sisätilat uusittiin täysin. Tilallinen rakenne on kokenut huomattavia muutoksia.

SOTALÄÄKETIETEEN MUSEO (54)

Rakennus valmistui alun perin kansliaksi noin vuonna 1913. Se muutettiin Sotilaslääketieteen museoksi vuosina 1979–1983. Sisätilat ovat säilyneet paremmin kuin Sotilasmusiikkimuseossa. Silmämääräisen tarkastelun perusteella ainakin osa ikkunoista lienee alkuperäisiä.

SOTILASKOTI (59)

Sotilaskotiin vuonna 1938 tehty laajennus alkuperäisine ikkunoineen.

Venäläisiltä kesken jäänyt ortodoksikirkko muutettiin vuonna 1924 Carolus Lindbergin laatimin piirustuksin sotilaskodiksi. Sille annettiin uusi, suomalaisempina pidetty ilme aikakaudelle tyypillisesti klassismin henkeen. Tämä merkitsi pelkistettyjä muotoja, sileää pintakäsittelyä, vaa-leita värisävyjä ja ikkunoita, joissa oli keskenään samankokoiset ruudut. Kirkon torni ja kupoli poistettiin, ja rakennus muuttui ilmeeltään matalammaksi. Vuonna 1938 rakennusta laajennettiin etelän puolelta.

Interiörissä ovat säilyneet ainakin vanhat pystyunit, 1920-luvun tilarakenne, joka perustui osin ortodoksikirkon pohjamuotoon, 1920-luvun ikkunat sekä mahdollisesti pääsalin laudoitettu sisäkatto.

Koivujen ja venäläisaikaisten talousrakennusten rivistöä.

4 Hennalan asemasta kulttuurihistoriallisena ympäristönä

4.1 Hennala alueellisissa ja valtakunnallisissa selvityksissä

Hennalan kasarmialue sisällytettiin vuonna 1980 sisäasiainministeriön ensimmäiseen valtakunnalliseen selvitykseen valtakunnallisesti merkittävistä kulttuurihistoriallisista ympäristöistä (Putkonen 2014, 33). Alue sisältyy mainitun selvityksen pohjalta laadittuun RKY 2009 -listaukseen. Hennalan koillinen asuinalue, jolla sijaitsevat upseerikerho (7), entinen komentajantalo (8), upseeriston asuintalot (3, 4, 5, 6) sekä kasarmialueen 1950- ja 1960-luvun kerrostalot (87, 88, 89, 90), jäi syystä tai toisesta RKY-rajauksen ulkopuolelle.

Kasarmialue esitellään myös Lahden kaupunginmuseon vuonna 2000 julkaisemassa *Selvityksessä Lahden kulttuurihistoriallisesti arvokkaista kohteista*. Alueen venäläisaikaisten rakennusten todetaan entistä kirkkoa lukuun ottamatta edustavan ”tyypillistä venäläistä punatiilistä sotilasarkkitehtuuria” (Niskanen 2000, 165). Lisäksi kasarmialue on luokiteltu maakunnallisesti arvokkaaksi kulttuuriympäristöksi MARY-inventoinnissa ja esitelty lyhyesti vuonna 2006 ilmestyneessä julkaisussa *Päijät-Hämeen rakennettu kulttuuriympäristö*. Kasarmialueen täydennysrakentamisesta julkaisussa arvioidaan, että 1950- ja 1970-luvun¹ kerrostalot ovat mittakaavaltaan ja julkisivumateriaaleiltaan alkuperäisten, kolmi-kerroksisten tiilikasarmien kanssa sopuoinnissa (Wager 2006, 78).

¹ Wager tarkoittaa 1960-luvun kerrostaloja alueen koilliskulmassa.

4.2 Museoviraston muistio vuodelta 2002

Museovirasto on valtion laitospäättämistä tunnetun erikoistutkijan Jarkko Sinisaloon mukaan ollut ainakin 1980-luvulta alkaen mukana vaikuttamassa Hennalan kehittämiseen ja korjaamiseen liittyvissä kysymyksissä. Sinisaloon syyskuussa 2002 Museoviraston sisäiseen käyttöön kokoama Hennala-muistio sisältää viraston Hennalaa koskevia näkemyksiä ja tarveanalyysia tuolloisessa tilanteessa, jossa Puolustusministeriössä mietittiin, miten korjausresursseja tulisi kohdistaa maan eri varuskunta-alueille. (Keskustelu Sinisaloon kanssa 22.1.2015.)

Muistiossa todetaan Hennalalla olevan huomattava valtakunnallista merkitystä sotilasrakentamisen alueena, jossa hallitsevan kerrostuman muodostaa pääosin venäläisaikainen punatiilirakentaminen. Myöhemmässä, täydentävässä rakentamisessa aluetta arvioidaan kehitetyn johdonmukaisella tavalla suhteessa sotilaskäytön muuttuneisiin tarpeisiin.

Muistion mukaan alueen ”topografista tilannetta” on hyödynnetty huolellisesti. Rakennukset on ryhmitelty toiminnallisesti ja hierarkkisesti osa-alueiksi ja samalla taitavasti jäsenneen luotu Hennalan kaavallinen ratkaisu rakennusrintamien ja akselitoineen. Edelleen todetaan, että kirkonmäki muodostaa yhä Hennalan kohokohdan ja komentajan talolla (8) on merkitystä ”puistokadun” näkymän päätteenä, *point de vue*na.

Rakennuskannan todetaan olevan kasarmialueille tyypillisesti ulkoisesti yhtenäistä, punatiilestä puhtaaksi muurattua, rakenteiltaan sekä materiaaleiltaan rationaalista ja kestävä ”perusrakentamista”. Myöhemmän uudisrakentamisen todetaan noudatelleen ”historiallisen alkutilanteen puitteita ja piirteitä” sekä kaavallista ratkaisua, mukaan lukien Hennalan koillisen sakaran asuntoalueen laitaan 1950-luvulla pystytetyt pistetalot (87, 88, 89, 90) ja venäläisten asuinrakennusten riviin 1960-luvulla sijoitetut asuinkekkorastalot (91, 92). Näistä syistä alueella voi yhä hahmottaa tietyt Hennalan ensimmäiseen suunnitteluvaiheeseen palautuvat aluekokonaisuudet, tietyssä määrin jopa toiminnallisen jäsentelyn. Muistio mainitsee Hennalan kasarmialueelle tunnusomaisina erityispiirteinä lisäksi maastotyöt ja istutukset. Uudisrakennusalueeksi soveltuvimmaksi arvioidaan kasarmialueen eteläpää nykyisten museorakennusten (53, 54) länsipuolella.

Muistion mukaan Hennala edellyttäisi suojelekohteena ”alueen merkityksen suppeaa määrittelyä suhteessa sotilasrakentamisen vaiheisiin ja säilyneisyyteen” sekä suojelekohteen kohdentamista ”erityisesti kasarmialueen kehittämisstrategian ohjaamiseksi”.

Muistiossa ilmaistaan näkemys siitä, mihin tulisi kiinnittää huomiota Hennalaa jatkossa tutkittaessa, ja esitetään listaus Hennalan merkittäviksi nähdyistä piirteistä. Listaus on esitetty viereisessä tietolaatikossa. (Museovirasto / Sinisalo 2002.)

Museovirastossa laadittu listaus Hennalan merkittävistä piirteistä (Museovirasto / Sinisalo 2002)

- asuinrakennusten alue puistokatuineen ja pihavajoineen; asuntoalueen luonne
- akselisiirtymän alueella ”komentajan asunnon” ja upseerikerhon ympäristön säilyminen väljinä
- majoitusrakennusten rivin edustan säilyminen avoimena Helsingintien varrella
- kirkonmäen tienoon alarinteet majoitus-, koulutus- ja huoltorakennuksineen muodostavat edustavan näytteen sotilasrakentamisen eriaikaisista pyrkimyksistä samalla kun rakentamisen uusimmatkin tulokset heijastavat venäläisen suunnitteluvaiheen tavoitteita kirkonmäen käsittelystä kasarmialueen edustavana keskipisteenä.
- tiilisten varstorakennusten riveistä muodostunut vyöhyke ”suurkolmion” kylkinä ja niiden jatkeelle sijoitetut 1940-luvun puiset varstorakennukset
- prikaatirakennusten ryhmä (museoiden alue) on osa kasarmialueen Helsingintien-puoleista päärintamaa

4.3 Rakennuksia koskevat selvitykset

4.3.1 Selvitys Lahden varuskunnan rakennuskannasta, 2004

Hennalan varuskunta-alueen rakennuskannasta tehtiin ensimmäinen rakennuskohtaiselle tasolle ulottuva tutkimus vuonna 2004, kun Maa ja Vesi Oy laati alueelle Puolustushallinnon rakennuslaitoksen tilauksesta maankäyttö- ja maisemasuunnitelmaa.

Ulla-Riitta Kaupin Museovirastossa laatimassa *Selvityksessä Lahden varuskunnan rakennuskannasta* todetaan – Hennalan RKY-statuksen mukaisesti –, että kasarmialue on valtakunnallisesti arvokas kulttuuriympäristö yhtenä Suomeen 1910-luvulla muodostetuista Venäjän keisarikunnan sotilasarakentamisen tyyppi-ohjeita noudattaneista venäläisistä punatiilivaruskunnista.

Kasarmialueella erotetaan kolme suojelun kannalta merkittävää osa-aluetta. Yksi tällainen on koillisosan asuinrakennusryhmä, jonka muodostavat venäläisikaiset ja 1950- ja 1960-luvulla pystytetyt rakennukset sekä niitä sitova, puiden reunustama katu. Toisena mainitaan varsinainen kasarmialue, johon sisältyvät entinen kirkko (59), sairaala- (26) ja talousrakennukset sekä harjoituskenttä. Hennalan suurten kolmisiipisten miehistökasarmien (23, 24) todetaan olevan maassamme poikkeukselliset ja vastaavia arvellaan olevan koko entisen Venäjän keisarikunnan alueella vain harvoja. Kolmantena kokonaisuutena tuodaan esiin Sotilaslääkietieteen museon (54) ja Sotilasmusiikkimuseon (53) rakennukset sekä niihin liittyvä piha-alue.¹ Kalustohallien alueen rakennuskanta on selvityksen mukaan nähtävissä osin tilapäisluonteiseksi.

¹ Venäläisikaisessa asemapiirroksessa pihalle on hahmoteltu sommitelmaa, joka saattaisi viitata vaatimattoman muotopuutarhan ajatukseen.

Kustakin rakennuksesta käydään lyhyesti läpi rakennusvuodet sekä korjaus- ja käyttöhistoriaa, suunnittelija, kerros-luku sekä julkisivujen ja katteen materiaalit. Kunnosta annetaan yksisanainen arvio, suojelutarve arvioidaan skaalalla ”suojeltava”, ”–”, ”ei suojeltava”. Hennalan rakennuskanta määritellään selvityksessä melko hyvin säilyneeksi, vaikkakin joitain venäläisikaisia rakennuksia on purettu ja korvattu uudisrakennuksilla. Lähes kaikki venäläisikaiseen suunnitelmaan sisältyneet rakennukset arvioidaan suojelun arvoisiksi, kun taas suojelun ulkopuolelle jätettäviksi rankataan käytännössä liki kaikki 1950-luvun jälkeen toteutetut rakennukset. Täydennysrakentaminen varsinaisella kasarmialueella suositellaan keskitettäväksi ”verstasalueelle” sekä ”Riihimäentien varteen”².

Valmistelutapansa vuoksi selvitys ei kaikin kohdin vastannut Museoviraston silloista, tarkistettua näkemystä Hennalan suojelutarpeesta (keskustelu Sinisalon kanssa 22.1.2015).

² *Selvityksestä ei ilmene, mitä Riihimäentiellä tarkoitetaan.*

Lahden kaupunki huomautti Maa ja Vesi Oy:n maankäyttö- ja maisemasuunnitelmasta antamassaan lausunnossa, että miehistökasarmiin liittyvät diagonaaliset puistokäytävät ovat osa sommitelmaa ja että näkömälinoja tukkivia uusia istutuksia tulisi välttää, samoin kuin laajoja pensastutuksia, jotka ovat olleet venäläisille kasarmialueille vieraita. Oppimiskeskus (46) sekä toimisto- ja esikuntarakennus (25) olivat lausunnon mukaan kaupunkikuvallisesti niin tärkeitä elementtejä Helsingintien suunnasta nähtyinä, että ne tulisi ympäristöineen varustaa suojelumerkinnällä s-1. (Lahden kaupungin lausunto, 2004.)*

*Oletettavasti suunnitelmassa oli ehdotettu suojelua myös osalle muita rakennuksia.

4.3.2 Selvitys Hennalan kasarmin rakennuskulttuurista, 2012

Hennalan varuskunta-alueen rakennusten tutkiminen kävi uudelleen ajankohtaiseksi vuonna 2012 Puolustus- ja turvallisuus-toimialan Hennalaan kohdistuneisiin myyntisuunnitelmiin liittyen³. Rakennustutkija Lauri Putkonen laati kasarmin rakennuskulttuurista raportin osana Senaatti-kiinteistöjen Ramboll Finland Oy:ltä tilaamaa rakennushistoriallista selvitystyötä, joka käsitteli Hennalan ohella Suomenlahden linnakesaaria, Kotkan Rankkia ja Kirkonmaata sekä Hangon Russärötä. Selvitykseen ei kuulunut kuntoarvioita eikä sisätalainventointeja. Putkonen hyödynsi päälähteenään Kaupin selvitystä vuodelta 2004 ja täydensi tietoja muun muassa Puolustushallinnon rakennuslaitoksen piirustusarkistossa.

Putkonen esittää selvityksessä kustakin kohteesta rakennusvuoden ja tärkeimmät muutos- ja korjausvuodet, kantavien ulkoseinien materiaalin, ominaispiirteet sekä pidättyväisesti muotoillun kiteytyksen kulttuurihistoriallisesta arvosta. Venäläisikaisiin suunnitelmiin perustuvista punatiilirakennuksista todetaan yleisesti, että ne kuuluvat varuskunnan alkuperäiseen kasarmikokonaisuuteen. Niiden todetaan myös lähes poikkeuksetta pääosin säilyttäneen ”alkuperäisen asunsa”, millä tarkoitettaneen, että julkisivujen jäsentely, materiaali ja aukotus ovineen ja ikkunoineen sekä rakennuksen volyyymi ja katto-muoto ovat säilyneet alkuperäistä vastaavina. Pohjakaavan muutoksia ei näytä huomioidun.

”Poikkeuksellisen hyvin” alkuperäisen asunsa säilyttäneeksi mainitaan varastorakennus 39. Pääosin alkuperäisen asunsa säilyttäneiksi rakennuksiksi todetaan muun muassa koillisosan kolmikerroksiset

³ *Kohteita ei ollut vielä luovutettu myyntiorganisaatiolle, Kehityskiinteistöille. Sinisalon sähköposti 19.12.2014.*

rakennukset (1, 3, 5), entinen komentajan talo (8), esikunta (22) ja toinen suuri miehistökasarmi (23). Sama todetaan ikkunoiden puitejakoa ja ovia lukuun ottamatta upseerikerhosta (7), toisesta miehistökasarmista (24), luokkarakennuksesta (25), koulutusrakennuksesta (34), opintokeskuksesta (46) sekä osasta ”talousvyöhykkeen” yksikerroksisista rakennuksista (15, 33, 35, 36 ja 45). Ajotoimistossa (44) on tallella vanhat ikkunat.

Lisäksi selvityksessä todetaan erityismerkityksiä kaalivarastolla (31), jolla on ollut merkittävä asema kasarmialueen alkuperäisessä asemakaavassa, miehistökasarmeilla (23 ja 24), jotka ovat poikkeuksellisen suuria ja kolmisiipisinä muodoltaankin muista Suomeen toteutetuista venäläisistä miehistökasarmeista poikkeavia, sekä sotilaskodilla (59), joka mainitaan alueen asemakaavallisena keskuksena.

Selvitys arvioi sotienjälkeisestä rakentamisesta, että sekä sairaalan (V26) että esikunnan (V40) suuren laajennusosan liittäminen varuskunnan alkuperäiseen kasarmikokonaisuuteen kuuluvaan, vanhaan rakennukseen on onnistunut. Koulutuskeskuksen (U40) kuvaillaan yhdistyvän ”ilmavalla yksikerroksisella nivelosalla vanhaan esikuntarakennukseen” ja sen todetaan noudattelevan ”jaksoittain sotilaskodin mäen maastonmuotoja”. Myös suuren, vuonna 1996 valmistuneen koulutushallin (48) nähdään arkkitehtuuriltaan sopeutuvan vanhaan kasarmimiljööhön, kun taas muonituskeskus (30) kuitataan mittakaavaltaan muista rakennuksista poikkeavana. Alueen eteläosan uudisrakennukset saavat yleensä lyhyen, ei-arvottavan kuvailun.

4.3.3 Hennalan varuskunta-alue. Rakennustarkastelu, 2014

Putkonen toteaa Hennalan poikkeavan tietyssä määrin venäläisten samoihin aikoihin rakentamista Kouvolan, Riihimäen ja Tammisaaren varuskunta-alueista. Sitä ei esimerkiksi ole sommiteltu suorakulmaiseen koordinaatistoon. Lisäksi alueella on selkeä keskusaihe: varuskunnan kirkon paikaksi on valittu alueen korkein kumpu ja kirkonmäestä on tehty asemakaavallisen komposition keskus, jonka ympärille kasarmirakennukset rajaavat kolmion muotoisen aukion.

Ohjausryhmään selvitystyön loppuvaiheessa kutsutun Museoviraston näkemys oli, että suojelutarpeiden määrittäminen ei kuulu selvitystyön tekijän vaan viranomaisten tehtäviin, mistä syystä selvityksessä ei anneta alue- eikä rakennuskohtaisia suojelusolosuhteita (Sinisalon sähköposti 19.12.2014). Putkonen toteaa, että alueen kulttuurihistoriallinen arvo maankäytön suunnittelun kannalta on tunnustettu ”jo varhain”, ja tiivistää suosituksensa niukasti näin:

”RKY 2009 selvityksen kohdekartassa alue on rajattu siten, että rajauksen ulkopuolelle on jäänyt koko pohjoisosa⁴, jolla sijaitsevat vanhat asuinkasarmit, komentajan talo ja upseerikerho. Myös alueen eteläosan varasto ja nykyisin varuskunta-alueen ulkopuolella oleva entinen varuskuntakappeli hautausmaineen on jätetty rajauksen ulkopuolelle. Sen sijaan rajauksen sisällä ovat varuskunta-alueen melko uudet ajoneuvokatokset ja huoltotilat. Tätä rajausta täytyy tulevaisuudessa korjata historiallisia arvoja ja nykytilannetta paremmin vastaavaksi.” (Putkonen 2014, 33.)

Puolustusvoimain toiminnan päättymiseen ja rakennusten tyhjilleen jäämiseen sekä alueen kaavoitukseen valmistauduttiin myös tilaamalla kiinteistökehitysyhtiö Realprojektilta Hennalan rakennusten käytettävyyden arviointi. Raportti *Hennalan varuskunta-alue – rakennustarkastelu* valmistui elokuussa 2014. Siinä käydään läpi 14 rakennusta pääosin venäläiskaudelta. Uudemmissa rakennuksista mukana ovat sairaalarakennuksen vanha osa (V26) ja sen 1960-luvun laajennus (U26), esikuntarakennus (V40) ja siihen liittyvä koulutuskeskus (U40) sekä koulutushalli (48). Kustakin rakennuksesta esitellään perustiedot, senhetkinen pohjakaava ja lyhyet sanalliset arviot soveltuvuudesta erilaisiin käyttötarkoituksiin. Raportin mukaan “kaikki vanhat tiilirakennukset sekä vaaleaksi rapattu sotilaskoti [...] tullaan säilyttämään alueen käyttötarkoituksen muuttuessa.” (Hennalan varuskunta-alue... 2014, 3). Saman vuoden syyskuussa valmistui lisäselvitys, johon oli otettu mukaan edellisessä raportissa käsittelemättä jääneitä rakennuksia. Niistä esitettiin vain perustiedot ja senhetkinen pohjakaava.

Yleisesti voidaan todeta, että Realprojektin selvitys suosittaa alueen rakennuksiin lähinnä julkisia tai kaupallisia palveluja, liike- ja toimistotiloja sekä terveys-, hyvinvointi-, opetus- ja kokoontumistiloja. Monipuolisimpia käyttövaihtoehtoja esitetään entiselle komentajantalolle (8) ja opintokeskukselle (46), joka rakennettiin alun perin venäläisen ratsupartion kasarmiksi. Erikseen mainittakoon vielä koulutushalli (48), jonka arvioidaan soveltuvan kulttuurin ja liikunnan monitoimitiloiksi, tuotanto- ja teollisuustiloiksi tai varastoksi. Mitään rakennusta ei suositella ensisijaisesti asuinkäyttöön, mutta kohtalaisesti tähän tarkoitukseen sopisivat selvityksen mukaan entiset komentajan talo (8), asuinkasarmit (1, 3, 5, 23, 24), toimisto-varasto (35) ja esikuntarakennuksen vanha osa (V40). Erityisasumista olisi selvityksen mukaan mahdollista järjestää (alun perinkin asumistarkoituksiin tarkoitettuihin) rakennuksiin 1, 3 ja 5 sekä sairaalan korkeaan siipiosaan (U26).

Koillisosan asuinrakennukset 4 ja 91.

4 Oikeammin koillisosa.

4.4 Maisemaselvitykset

4.4.1 Hennalan varuskunta-alueen maisemaselvitys, 2014

Hennalan varuskunta-alueen maisemaselvityksessä esitetty maisema-analyysi. Kuva: Ramboll Oy, 2014.

Osana Lahden kaupungin ja Senaatti-kiinteistöjen yhteistä Hennalan kehittämisen EAKR-hanketta varuskunta-alueesta teetettiin myös maisemaselvitys. Se tilattiin rakennuskulttuuriselvityksen tapaan Rambollilta, missä selvityksen laati maisema-arkkitehti Sonja Semeri.

Selvityksessä analysoidaan varuskunta-alueen maisemaa ja kulttuuriympäristöä sekä annetaan niihin liittyviä suosituksia maankäytön suunnittelua varten. Yleisesti todetaan, että vanha varuskunta-alue käsittää vaihtelevia mutta melko yhtenäisen ja eheän kokonaisuuden muodostavia maisemakokonaisuuksia, joissa tärkeimpinä yhdistävinä tekijöinä ovat vanhat punatiilirakennukset sekä rehevä kasvillisuus. Myös mittakaava ja rakentamisen ilme mainitaan yhtenäisyyttä luovina seikkoina.

Koillisosan asuinalue todetaan melko väljästi rakennetuksi ja vehreäksi ympäristöksi, joka on mittakaavallisesti ja visuaalisesti yhtenäinen sen ansios- ta, että useimmat rakennukset muistuttavat kooltaan ja korkeudeltaan toisiaan. Säilyneiden pihavajojen arvioidaan monipuolistavan alueen mittakaavaa ja rakeisuutta. Lisäksi todetaan, että alue jäsentyy lehmuskujanteen ja Hennalankatuun liittyvän poikkikadun varaan ja että upseerikerho (7) ja komentajan talo (8) muodostavat näkymien pääteaiheita.

Maisema-analyysikartalla esitetään muun muassa tärkeiksi arvioidut näkymäsuunnat ja avattavaksi suositeltavat näkymät varuskunta-alueella (viereinen kartta). Erityisen merkittävänä maisemaa jäsentävänä elementtinä pidetään miehistökasarmien (23, 24) ja lippukentän välistä tietä, jolla nähdään merkitystä tärkeänä näkymäakselina, samoin kuin asuinalueen lehmuskujanteella, jonka päätteessä on entinen komentajan talo (8). Hierarkkisiksi pisteiksi ja maiseman maamerkeiksi katsotaan maisema- ja tilarakenteen kannalta edustavilla paikoilla sijaitsevat ”kulttuurihistoriallisesti hierarkialtaan arvokkaimmat rakennukset”: alueen korkeimpaan kohtaan rakennettu, alun perin sotilaskirkoksi tarkoitettu sotilaskoti (59), päävartio (22) sekä entinen ”komendantin virasto” (komentajan talo 8). Kaikkiaan kasarmialueen rakennetun osan todetaan muodostavan edelleen selkeän, muusta ympäristöstä selvästi erottautuvan kokonaisuuden.

Maisemaselvitys tuo esiin myös puuston ajallista kerrostuneisuutta koivukujanteesta ja asuinalueen lehmuskujanteesta 1960-luvulla istutettuihin Hennalankadun lehmuksiin, sotilaskodin mäen muistotammiin ja Itsenäisyyden puiston puihin.

Nykytilassaan sekä rakennettu kasarmialue että entisillä pelloilla sijaitseva harjoitusalue ovat selvityksen mukaan ilmeeltään rikkonaisia muun muassa suunnittemattomasti leviävän pusikoitumisen sekä epämääräisesti rajautuvien paikoitus- ja varastoalueiden vuoksi. Myös harjoitusalueen itälaitaa halkovaa voimajohtolinjaa pidetään aluetta rikkovana elementtinä. (Ramboll 2014, 38–41.)

Suositukses esitellään osakokonaisuuksittain, joista kullakin tunnistetaan erilaiset ominaispiirteet ja joiden herkkyys täydennysrakentamiselle (muutoksensietokyky) poikkeaa toisistaan.

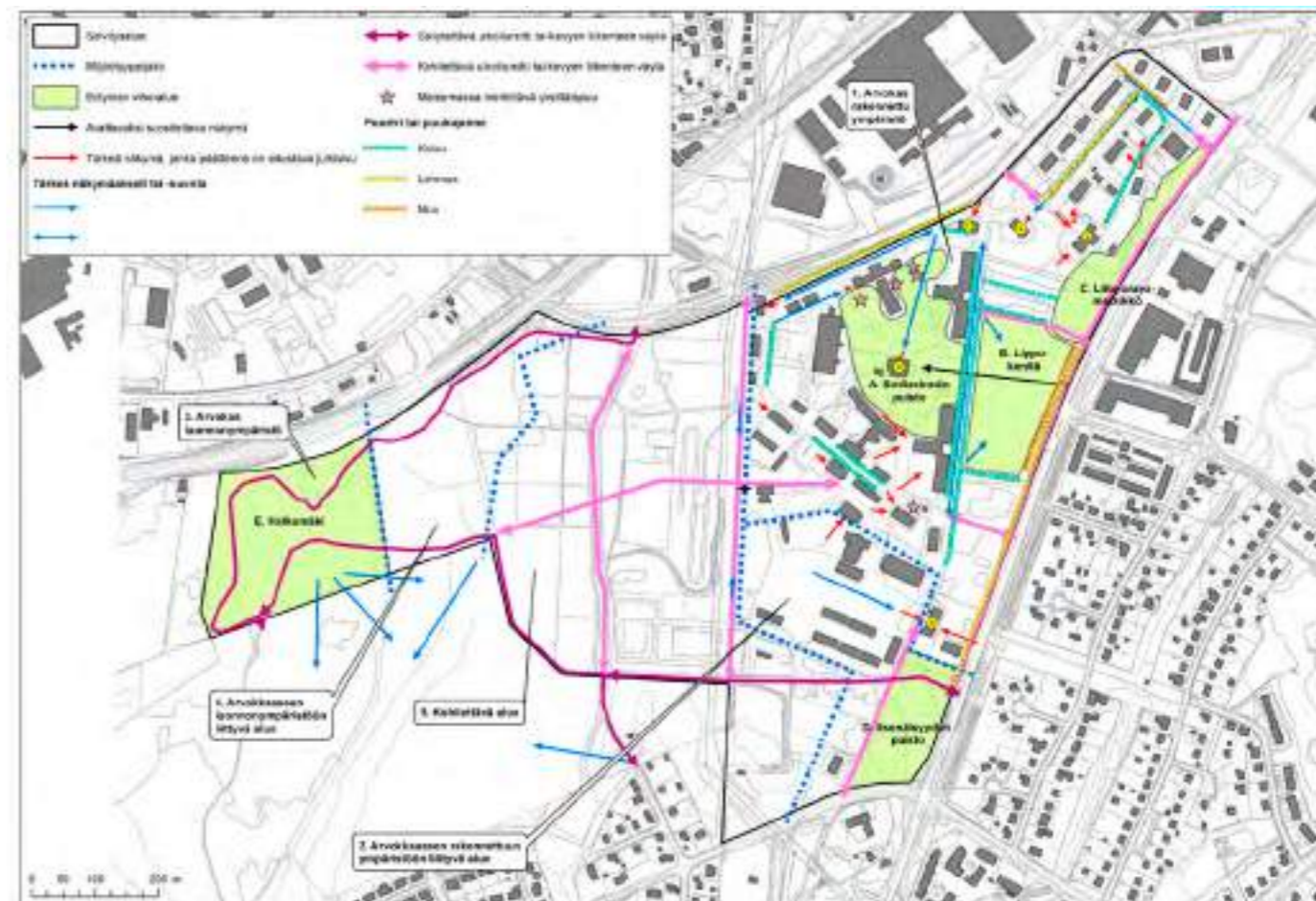
Arvokkain osakokonaisuus arvioidaan hyvin herkäksi ympäristön muutoksille. Sitä suositellaan kehitettäväksi siten, että sen kulttuurihistorialliset sekä luonto- ja maisema-arvot otetaan huomioon. Rakennuksille suositellaan uudiskäyttöä ja ylläpitoa, mahdolliseen uudisrakentamiseen samankaltaista materiaalivalikoimaa kuin vanhoissa rakennuksissa. Sotilaskodin puiston muistomerkit, kuten laatat, patsaat, tankit ja tykit suositellaan säilytettäväksi paikallaan. Lippukentän avoin nurmitylvi arvioidaan tärkeäksi osaksi alueen maisemakokonaisuutta ja historiallista toiminnallisuutta. Ympäröivät puurivistöt ja suuret miehistökasarmit nähdään lippukentän selkeän ja eheän maisematilan rajautumisen kannalta olennaisiksi, eikä kentälle suositella kiinteitä rakennelmia.

Toinen osakokonaisuus muodostuu edellä mainittuun kulttuurihistoriallisesti arvokkaaseen rakennettuun ympäristöön liittyvästä alueesta, kasarmialueen eteläosasta 1960–1990-lukujen rakennuskerrostumiin. Alue arvioidaan sijaintinsa vuoksi ympäristön muutosten suhteen herkkyydeltään ”keskisuureksi”. Kolmanneksi todetaan Halkomäen lakialueen metsikkö maisemallisesti ja virkistyskäytön kannalta merkittävänä, eikä sitä suositella rakennettavaksi.

Sen sijaan varuskunnan harjoitusalueen ja sitä ympäröivän, vanhan viljelysaukean nähdään kestävän muutosta hyvin.

Erityisesti viheralueiksi kulttuuriympäristön kannalta katsotaan sotilaskotia ympäröivä, vaihteleva, puistomainen miljö, lippukenttä ja Itsenäisyyden puisto.

Jatkosuunnittelussa suositellaan laatimaan tarkemmat ohjeet alueen rakentamisohjeiksi ja lähiympäristösuunnitelmaksi. Selvityksen tekijät näkevät tarpeelliseksi myös alueen kulttuurihistoriallisten arvojen tarkemman selvittämisen muun muassa rakennusten ja aluekokonaisuuksien suojelutarpeiden määrittämiseksi. Sotilaskodin mäkeä suositellaan kehitettäväksi erikseen laadittavan hoito- ja kunnostussuunnitelman mukaisesti ottaen huomioon alueen kulttuurihistorialliset arvot, kuten vanha kasvillisuus ja hierarkkinen asema sotilaskirkon mäkenä. Mahdollisena pidetään myös sotilaskodin mäen kehittämistä nojautuen vanhoihin, toteuttamattomiin suunnitelmiin. Näkymien säilyttämistä ja avaamista pidetään tärkeänä osana jatkokehittämistä. Puurivistöistä maisemallisesti tärkeimmiksi arvioidaan Hennalankadun ja Helsingintien varren puut, koillisen asuinalueen lehmusten rajaama kuja sekä lippukentän länsipuolella kulkeva koivukuja. Yleisestikin kasarmialueen vanhaa puustoa pidetään säilyttämisen arvoisena. (Ramboll 2014, 45–46.)

Hennalan varuskunta-alueen maisemaselvityksessä annettuihin maankäyttösuosituksiin liittyvä kartta. Kuva: Ramboll Oy, 2014.

Osin Museovirastossa vuonna 2002 laadittuun muistioon sekä Lauri Putkosen rakennuskulttuuriselvitykseen nojautuen Ramboll Oy:n maisemaselvityksessä tuodaan esiin Hennalan varuskunta-alueen ominaisuutena maastonmuotojen hyödyntäminen rakennusten sijoittelussa sekä alueen sisäisen hierarkian korostamisessa:

”Varuskunnan kirkko sipulimaisine tornikupoleineen on suunniteltu sijoitettavaksi alueen korkeimmalle kohdalle ja siitä on tehty asemakaavallisen sommitelman keskus, jonka ympärillä kasarmirakennukset muodostavat tasasivuisen kolmion. Kolmion pohjoiskärkeen liittyy diagonaalisesti puistokatu, jonka varrella sijaitsevat päällystön punatiiliset asuinrakennukset sekä kadun päätteenä komendantin asuintalo upseerikerhon liittyessä tähän kokonaisuuteen. Suuret, kaksikerroksiset miehistökasarmit sijoittuvat kolmion itälaidalle. Kolmion länsikärjessä on varasto- tai kellarirakennus, jonka näyttävä arkkitehtuuri perustuneen sijaintiin kasarmialueen pääakselille. Kasarmialueen rakennuskanta oli tällaisille alueille ominaiseen tapaan tyylillisesti yhtenäinen, tiilestä puhtaaksimuurattua sotilasarkkitehtuuria, jonka rationaalinen rakenne- ja materiaalimaailma edusti aikansa kestävä perusrakentamista.” (Ramboll 2014, 17.)

4.5 Luonto- ja kasvillisuus selvitykset puutarha- ja puistotaiteen kannalta

4.5.1 Kulttuurihistoriallisesti merkittävän Hennalan kasarmialueen kasvillisuus, 1995

Karri Asko teki vuonna 1995 selvityksen Hennalan kasarmialueen kasvillisuudesta Lahden kaupungin Valvonta- ja ympäristökeskukselle. Selvityksessä käytiin läpi lähinnä kasarmialueen keskeinen osa (ks. luku 5.1). Noin kolmenkymmenen hehtaarin alue inventoitiin muutamassa päivässä elokuussa 1994.

Asko kartoitti kasarmialueen aidatun osan kasvillisuudesta pääasiassa kenttäkerroksen luonnonvaraiset kasvit. Selvityksessä ei huomioida lainkaan heiniä tai sanikkaisia ja puuvartinen kasvillisuus jää kirjoittajan omienkin sanojen mukaan kenttäkerrosta vähemmälle huomiolle.

Kasveista annetaan runsaasti lisäinformaatiota, esimerkiksi niiden aiemmasta lääkekäytöstä tai tieteellisen nimen alkuperästä tai sen merkityksestä. Oleellisimpana lisäinformaationa voidaan pitää lajien harvinaisuudesta kertovia kommentteja sekä arvioita siitä, mitkä lajit olisivat saattaneet kulkeutua alueelle venäläisten tai saksalaisten joukkojen mukana. Näistä lajeista Asko mainitsee rohtomesikän (*Melilotus officinalis*), valkomesikän (*M. Alba*), punaluppion (*Sanguisorba officinalis*) ja peltokierron (*Convolvulus arvensis*). Varsinkin heinien joukosta saattaisi löytyä muitakin lajeja, jotka olisivat saattaneet kulkeutua alueelle tällä tavoin. Näiden lajien voidaan katsoa olevan arvokkaita alueen historian kannalta, ja ne kannattaisi mahdollisuuksien mukaan säilyttää alueella. Lisäksi Asko mainitsee alueella tavattavista

kasveista harvinaisina ojakurjenpolven (*Geranium palustre*), isokierron (*Convolvulus sepium*), hukanputken (*Aethusa cynapium*), valkoiilakin (*Silene latifolia*) ja kelta-apilan (*Trifolium aureum*).

Lisäinformaatiosta huolimatta selvitys jää luonteeltaan alueen kasvillisuuden luettelomaiseksi kuvaukseksi, josta käy ilmi joidenkin kasvien summittainen sijainti. Alueen tulevan suunnittelun kannalta selvityksen merkitys on vähäinen. Työn liitteenä on yksi karttapiirros, johon on merkitty kolme rehevää kasvupaikkaa. Kaksi näistä on sotilaspoliisivartioston eli entisen sairaalan tartuntatautien osaston (34) ympäristössä ja yksi lippukentän koilliskulmassa eli entisen ampumaradan kohdalla.

Hennalan puustoa Asko pitää kuitenkin näyttävänä ja historialtaan mielenkiintoisena. Sotilaskodin mäellä sijaitsevat omenapuut ovat suullisen tiedon mukaan kasarmien paikalla aiemmin sijainneen talon ajalta ja siten arvokkaita. Lehtipuukujanteet ovat alueelle luonteenomaisia, ja ne tulisi selvityksen mukaan säilyttää ja tarpeen tullen uusia. Kasarmien alueelle on istutettu useita muistopuita, joista monet ovat vuonna 1995 olleet merkittämättömiä. Ne kannattaisi merkitä niin kauan, kuin niistä on suullista tietoa saatavilla.

Yleisesti Asko kuvailee Hennalan kasarmialuetta hyvänä esimerkkinä luonnon ja ihmisten aikaansaannosten toisiaan täydentävästä kokonaisuudesta ja näkee, että kasarmialueen puisto, kasvillisuus ja muu luonto nostavat entisestään tämän kulttuuri- ja rakennushistoriallisesti merkittävän alueen arvoa.

4.5.2 Hennalan varuskunta-alue. Puolustusvoimien käytöstä poistuvien alueiden luontoselvityksiä, 2012

Ramboll Oy:ssä tehtiin Senaatti-kiinteistöjen tilauksesta vuonna 2012 kasvillisuus- ja luontotyypiselvitys pääosin samalla aluerajauksella kuin vuoden 2014 maisemaselvitys. Kasvillisuus selvityksen kaikissa osaluueissa keskityttiin tutkimaan, onko Hennalan alueella lakien, sopimusten tai suositusten mukaisia luonnonsuojelutarpeita. Luontoselvityksessä todettiin, että Hennalan kasvillisuusarvot liittyvät lähinnä avoimiin kulttuuriympäristöihin ja varuskunta-alueen monilajiseen ja järeään puustopuustoon. Erikseen mainittiin neljä 1960-luvulla istutettua muistotammea sekä puutarha-arkkitehdin ja maisema-arkkitehtuurin opiskelijan myötävaikutuksella toteutettu Itsenäisyyden puisto vuonna 1969 istutettuine puineen.

Kasvillisuus- ja luontotyypiselvityksessä mainittiin, että alueella esiintyy haitallisia vieraslajeja, mutta niistä nostettiin esiin vain kaukasianjättiputki (*Heracleum mantegazzianum*). Lisäksi tekstissä mainittiin alueella tavattavan ainakin lupiinia (*Lupinus polyphyllus*), jättipalsamia (*Impatiens glandulifera*) ja terttuseljaa (*Sambucus racemosa*), jotka myös luetaan haitallisiksi vieraslajeiksi.

4.5.3 Yhteenveto luonto- ja kasvillisuus selvityksistä puutarha- ja puistotaiteen kannalta

Asko ja Ramboll mainitsevat molemmat selvityksissään Hennalan kasarmin alueen kulttuurikasvillisuuden ja erityisesti järeän puistopuuston alueen arvokkaimmaksi anniksi kasvillisuuden osalta. On huomattava, että molemmat selvitykset keskittyvät luonnonvaraisiin kasveihin, joten näiden selvitysten pohjalta ei voi tehdä kovin tarkkoja päätelmiä tai johtopäätöksiä alueen kulttuurikasvillisuudesta.

Selvityksistä nousevat kuitenkin esille alueen käyttöön ja luonteeseen liittyvinä asioina lehtipuukujanteet, muistopuut, mahdollisesti Saksan tai Venäjän armeijoiden mukana saapuneet kasvit sekä avoimet alueet, kuten harjoitusalue ja lippukenttä.

Sotilaskodin mäen puustoa. Kuva: Armi Patrikainen

4.6 Yhteenveto tehdyistä selvityksistä

Tässä yhteenvedossa tuodaan yhteen Hennalan varuskunta-alueen aiemmissa selvityksissä ilmaistuja arvoja ja peilataan niitä Hennalan kasarmialueen RKY 2009 -kuvaukseen.

Vaikka Hennalan kasarmialue on jo 1990-luvun alussa valittu RKY-listalle ja 2000-luvun alussa luokiteltu Päijät-Hämeen maakunnallisesti arvokkaaksi kulttuuriympäristöksi, kulttuuriympäristönäköalasta aluetta on tutkittu tarkemmin vasta viimeisten kymmenen vuoden aikana, jolloin siihen on alkanut kohdistua myynti- ja uudelleenkäyttösuunnitelmia. Hennalasta kuluneiden kymmenen vuoden aikana tehdyt rakennuskantaa ja maisemaa käsittelevät selvitykset nojautuvat pitkälti samoihin niukkoihin aineistoihin, kuten Sirpa Hailan tutkimukseen *Venäläinen rationaalisuus* ja Museoviraston sisäiseen käyttöön laadittuun Hennala-muistioon vuodelta 2002. Tämä on johtanut siihen, että samat havainnot ja arviot toistuvat useissa selvityksissä. Tästä syystä alla on mainittu havainnon tai arvion esittänyt taho vain silloin, kun arvio on muista selvästi poikkeava tai ainutkertainen.

Lippukentän ja miehistökasarmien välinen tie on yksi Hennalan pääakseleista.

Hennalan asemakaavallisen sommitelman peruselementit vuoden 1946 ortokuvassa esitettynä. Olennoisilta osiltaan samat elementit ovat edelleen hahmotettavissa.

- Sotilaskodin mäen kolmiosommitelma sekä prikaatin esikunnan ja upseeriston asuinalueen suorakulmainen sommitelma
- Akselisiirtymän alueet, joilla sijaitsee hierarkkisesti tärkeitä rakennuksia
- Kulkutautisairaala ja selvitysalueen ulkopuolelle jäävä tsasouna
- Lippukenttä ja sitä rajaavat kasarmirakennukset

Kuva: Lahden kaupunki. Kuvankäsittely: Livady.

4.6.1 Arvokas kokonaisuus ja sen osa-alueet

RKY 2009 -kuvauksen mukaan Hennalan kasarmi-alue on merkittävimpiä ja parhaiten säilyneitä 1910-luvulla syntyneitä kasarmialueitamme.

Hennalalla nähdään huomattavaa valtakunnallista merkitystä sotilasrakentamisen alueena, jossa hallitsevan kerrostuman muodostaa pääosin Venäjän keisarikunnan sotilasrakentamisen tyyppiohjeita noudattanut 1910-luvun punatiilirakennuskanta. Kasarmialueen rakennetun osan todetaan muodostavan edelleen selkeän, muusta ympäristöstä selvästi erottautuvan kokonaisuuden.

Suojelun kannalta tärkeinä osa-alueina on tuotu esiin koillisosan asuinrakennusryhmä lehmuskujanteineen sekä varsinainen kasarmialue. Lisäksi on mainittu entiset prikaatin esikunnan rakennukset eli Sotilasmusiikkimuseo (53) ja ja Sotilaslääketieteen museo (54) piha-alueineen (Museovirasto / Kauppi 2004).

4.6.2 Asemakaavallinen ratkaisu

Hennalan kasarmialueen asemakaavallinen jäsentely poikkeaa vastaavien kasarmien tyyppillisestä ruutukaavaperinteestä. (RKY 2009.)

Hennalan kasarmialue poikkeaa asemakaavallisesti muista samanaikaisista, venäläisten rakentamista kasarmialueista. Lähtökohdan asemakaavalliselle sommitelmalle ovat ilmeisesti antaneet paikan maastomuodot, entinen peltoaukea sekä käytettävissä olleen maa-alan muoto. Niiden vuoksi kasarmialueen keskeistä osaa rakennuksineen ei ole sommiteltu suorakulmaiseen koordinaatistoon, kuten aikakauden kasarmialueet yleensä, vaan tasasivuisen kolmion muotoiseksi kokonaisuudeksi, kasarmialueen sisäisen hierarkian ja toimintojen mukaisesti. Lisäksi alueella on keskusaihe, sotilaskoti (59) eli entinen kasarmin kirkko. Suorakulmaiseen koordinaatistoon on järjestetty entinen prikaatin esikunnan rakennusryhmä eli Sotilasmusiikkimuseo (53) ja ja Sotilaslääketieteen museo (54) sekä koilliskulman asuinalue upseerikerhoineen (7) ja komentajan taloineen (8). Viimeksi mainitut muodostavat lisäksi tärkeitä näkymien pääteaiheita.

Hennalassa esiintyy myös aikansa kasarmisuunnittelussa vielä suosittuja akseliaiheita. E erityisen merkittävänä maisemaa jäsentävinä elementteinä ja näkymäakselina on pidetty miehistökasarmien (23, 24) ja lippukentän välistä tietä sekä asuinalueen lehmuskujannetta, jonka päätteenä on entinen komentajan talo (8). Asemakaavallinen erityismerkitys on mainittu kaalikellarilla eli ammusvarastolla (31), miehistökasarmeilla (23 ja 24) sekä sotilaskodilla (59).

4.6.3 Hierarkia ja toiminnot

Hennalan alkuperäisessä suunnitelmassa hahmotellut aluekokonaisuudet ja niihin liittyvä toiminnallinen ja hierarkkinen jäsentely ovat paikalla edelleen hahmotettavissa, esimerkiksi talousrakennusten keskittäminen kolmion yhdelle sivulle ja korkeampien sotilasarvojen edustajien alueiden sijoittaminen erilleen keskeisestä kasarmialueesta.

Hierarkkisiksi pisteiksi ja maiseman maamerkeiksi katsotaan maisema- ja tilarakenteen kannalta edustavilla paikoilla sijaitsevat ”kulttuurihistoriallisesti hierarkialtaan arvokkaimmat rakennukset”: alueen korkeimpaan kohtaan rakennettu, alun perin sotilaskirkoksi tarkoitettu sotilaskoti (59), päävartio (22) sekä ”komendantin virasto” (8) (Ramboll 2014, 38–41).

Asemakaavallisesti tärkeäksi mainittu ”kaalikellari” (31) sekä rakennus (29).

Ylempi kuva: Varikkoalueen venäläisaikaisia talousrakennuksia.

Alempi kuva: Museot eli entiset prikaatin esikunnan rakennukset.

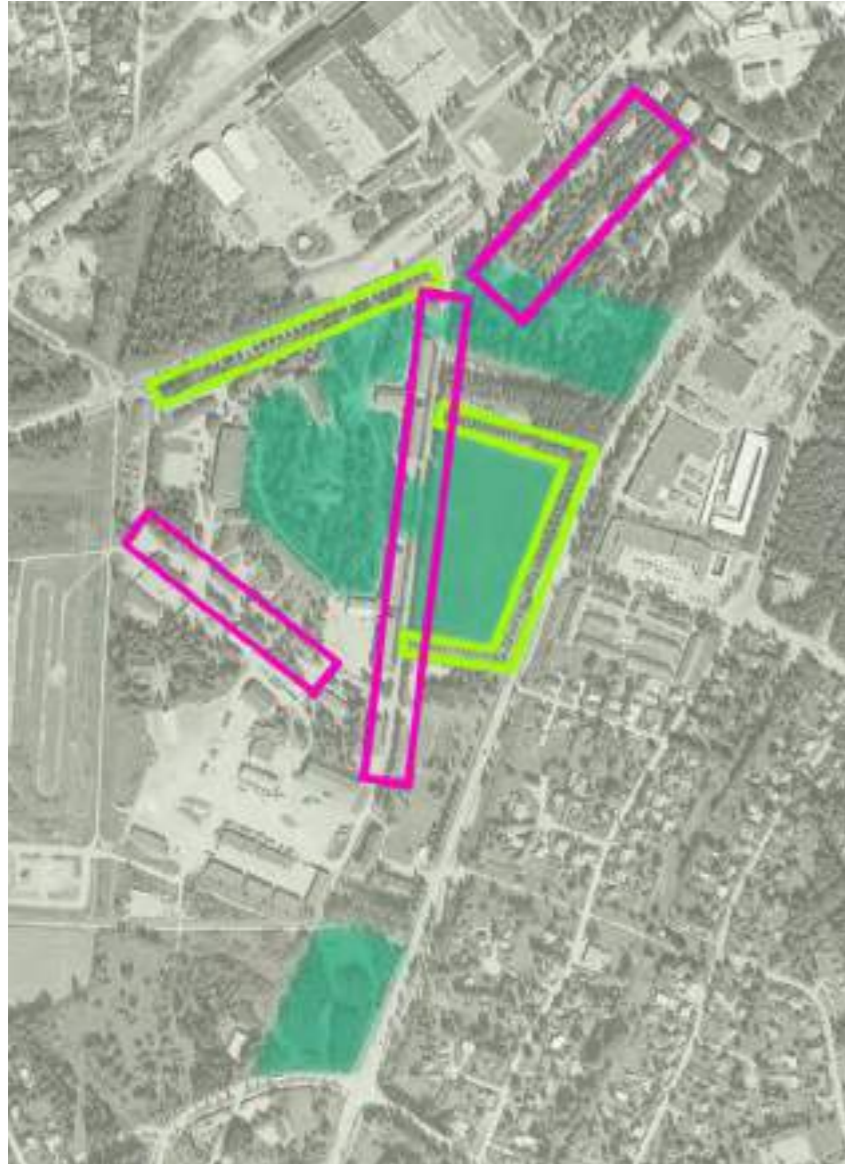

*Näkymä lehmuskujanteen akselia pitkin entiselle rykmentin komentajan talolle.
Sivun valokuvat: Armi Patrikainen.*

4.6.4 Yhtenäinen punatiilinen (sotilas)arkkitehtuuri

Alueen keskeinen rakennuskanta muodostuu 1910-luvulla rakennetuista kolmikerroksista venäläisaikaisista punatiilikasarmeista ja niihin liittyvistä talousrakennuksista. [...] kasarmit ovat samaa venäläistä rautateiden varsille rakennettua kasarmiarkkitehtuuria kuin Riihimäen kasarmit, Dragsvikin kasarmit Raaseporissa ja Linnan kasarmit Hämeenlinnassa. Lisärakentamisesta huolimatta venäläisaikainen puhtaaksimuurattu tiiliarkkitehtuuri hallitsee kasarmialueen näkymiä. (RKY 2009.)

Selvityksissä on todettu alueen venäläisaikaisten rakennusten, sotilaskotia lukuun ottamatta, edustavan tyypillistä venäläistä punatiilistä sotilasarkkitehtuuria, jonka rationaalinen rakenne- ja materiaaalimaailma edustaa oman aikansa kestävä perusrakentamista. Miehistökasarmien (23, 24) on todettu kuitenkin olevan maassamme ja mahdollisesti koko entisen Venäjän keisarikunnan alueella poikkeuksellisia matalan, poikkisuuntaisen siipensä ja suuren kokonsa vuoksi. Punatiilen ja tyypipiirustusarkkitehtuurin lisäksi yhtenäisyyttä luovina tekijöinä on mainittu mittakaava ja rakentamisen ilme, erityisesti koillisosan asuinalueella, missä säilyneiden pihavajojen on nähty monipuolistavan alueen mittakaavaa ja rakeisuutta.

Hennalan kulttuuriympäristön kannalta merkittäviksi arvioidut viherelementit vuoden 2005 ortokuvassa esitetyinä.

- Aksiaaliset puistokujanteet
- Tilaa rajaavat puurivistöt
- Puistot tai puistomaiset alueet

Kuva: Lahden kaupunki. Kuvankäsittely: Livady.

4.6.5 Onnistunut täydennysrakentaminen

... , jonka nykyilmettä leimaa historiallisen ja uudemman rakennuskannan rinnakkainelo (RKY 2009).

Kasarmialueen sotienjälkeistä täydennysrakentamista on pidetty onnistuneena ja johdonmukaisena suhteessa sotilaskäytön muuttuneisiin tarpeisiin sekä alkuperäiseen asemakaavalliseen sommitelmaan. Uusia rakennuksia on sopeutettu vanhan rakennuskannan keskelle muun muassa myötäilemällä maastomuotoja, materiaali- ja värimaailmaa, mittakaavaa ja rakennuskorkeuksia.

Näistä periaatteista selkeimmin poikkeavaksi on mainittu muonituskeskus (30) (Tmi Lauri Putkonen 2012, 20).

4.6.6 Rakennusten säilyneisyys ja suojeltavuus

Varuskunnan alkuperäiseen kasarmikokonaisuuteen kuuluvien, venäläisaikaisiin suunnitelmiin perustuvien punatiilirakennusten on todettu lähes poikkeuksetta säilyttäneen pääosin ”alkuperäisen asunsa”.¹ Erityisen hyvin alkuperäisen asunsa säilyttäneiksi mainitaan varistorakennus (39) sekä päävartio (22). Kaupin vuonna 2004 Museovirastossa laatimassa selvityksessä on arvioitu suojelun arvoisiksi liki kaikki venäläisaikaiseen suunnitelmaan sisältyneet rakennukset.

¹ Tämä pätee julkisivujen jäsentelyyn, materiaaliin ja aukotukseen, toisinaan myös oviin ja ikkunoihin, sekä rakennuksen volyyymiin ja kattomuotoon.

4.6.7 Puisto- ja puutarhakulttuuri

Rakennuksiin liittyvässä puistomaisessa ympäristössä on nurmikenttiä, puuistutuksia ja puistokäytäviä. (RKY 2009.)

Kasarmialueen on todettu vaihtelevuudessaankin sisältävän melko yhtenäisen ja eheän kokonaisuuden muodostavia maisemakokonaisuuksia, joissa sitovina tekijöinä ovat vanhat punatiilirakennukset ja rehevä kasvillisuus. Alueen käyttöön ja luonteeseen liittyvinä, kulttuuriympäristön kannalta tärkeinä piirteinä on tuotu esiin järeä puistopuusto, muistopuut, mahdollisesti Saksan tai Venäjän armeijoiden mukana saapuneet kasvit sekä avoimet alueet, kuten harjoitusalue ja nurmipeitteinen lippukenttä, Itsenäisyyden puisto sekä sotilaskodin mäen puisto.

Puurivistöistä maisemallisesti tärkeimmiksi on arvioitu Hennalankadun ja Helsingintien varren puut, koillisen asuinalueen lehmusten rajaama puukuja, jonka varrella sijaitsevat upseeriston punatiiliset asuinrakennukset ja komendantin asuintalo, sekä lippukentän länsipuolinen koivukuja. Kasarmialueen vanhaa puustoa on pidetty säilyttämisen arvoisena. Sommitteellisesti merkittävänä on pidetty myös miehistökasarmiin liittyviä diagonaalisia puistokäytäviä (Lahden kaupunki 2004).

Hennalan kasarmialueelle tunnusomaisina erityispiirteinä on lisäksi tuotu esiin maastotyöt ja istutukset (Museovirasto / Sinisalo 2002).

Yllä: Muonituskeskus sotilaskodin puistoon päin.

Alla: Koivukujaa.

Kuvat: Armi Patrikainen

4.6.8 Historiallinen merkitys

Venäjän ja Suomen varuskuntana toimimisen lisäksi Hennalan kasarmilla on historiallista merkittävyyttä yhtenä vuoden 1918 sisällissodan punavankileirinä. (RKY 2009.)

Useimmissa selvityksissä on tuotu esiin Hennalan varuskunta-alueen satavuotinen historia ensin Venäjän keisarikunnan kasarmialueena, sitten itsenäisen Suomen varuskunta-alueena. On mainittu myös se, että Hennala on todistanut Suomen yleisempään historiaan liittyviä vaiheita sisällissodan jälkeisenä punaisten vankileirinä sekä Venäjältä paenneiden vastaanottoleirinä 1920-luvun alussa.

Paikan muistin säilymisen kannalta tärkeinä on mainittu alueen muistokivet, -veistokset, -laatat ja -puut, tykit ja panssarivaunu (Ramboll 2014, 45). Historiallisesta käytöstä muistuttavat myös itse kasarmirakennukset ja harjoituskenttä.

Sotilaskodin mäen ja siellä sijaitsevan "perinnerinteen" muistokiviä ja laattoja, jotka on omistettu muun muassa sotaveteraanien, vapaussodan ja vapaussotureiden muistolle sekä Tampereen Rykmentille ja Hämeen ratsujääkäripataljoonalle. Myös sotilaskodin mäen tykit ovat osa Hennalan kulttuurihistoriaa. Aukeaman valokuvat: Armi Patrikainen

5 Hennalan piirteitä osa-alueittain

Tässä luvussa Hennalan kasarmialuetta tarkastellaan erilaisiin historiallisiin, toiminnallisiin ja maisemallisiin osa-alueisiin jaettuna. Kustakin alueesta esitetään keskeiset piirteet sekä lyhyt katsaus niiden kehittämisestä osana kasarmin kokonaisuutta. Lopuksi kuvaillaan kunkin alueen kulttuuriympäristön kannalta arvokkaimpia piirteitä.

Historiallisessa tarkastelussa on käytetty apuna päällekkäin asetettuja karttoja, piirustuksia ja ilmakuvia eri ajoilta. Käytetyt karttamateriaalit ovat: pitäjänkartta 1860-luvulta, Senaatin kartta vuosilta 1874–1875, topografiakartat vuosilta 1930–1931 ja 1938 (painettu 1950), peruskartat vuosilta 1963, 1978 ja 1992 sekä 2010-luvulta, päiväämätön aluesuunnitelma venäläisten ajalta, kartta kasarmialueesta 1923 sekä asemakaava vuodelta 1937. Lisäksi käytössä ovat olleet aiempia Hennalaa käsitteleviä selostuksia varten tehdyt karttaesitykset. Käytetyt ortokuvat ovat vuosilta 1946, 1960, 1979, 1986, 1995, 2005 ja 2011. Ne on saatu käyttöön Lahden kaupungilta.

Kutakin osa-aluetta tarkastellaan ensin suurempana kokonaisuutena ja sen jälkeen hienojakoisempiin osiin jaettuna. Jaot eivät ole tarkkarajaisia, vaan sama rakennus voi kuulua kahteen eri tarkastelualueeseen. Esimerkiksi miehistörakennukset (23, 24) kuuluvat venäläisaikaisten rakennusten kolmioon, ja samalla niillä on tärkeä maisemallinen tehtävä lippukentän lännenpuoleisen laidan rajaajina.

Tässä selvityksessä Hennalan varuskunta-aluetta käsitellään neljään osa-alueeseen jaettuna. Alueet ovat:

5.1 kasarmialueen keskeinen osa

5.2 koillinen asuntoalue

5.3 varikkoalue

5.4 avoimet alueet ja metsiköt.

Kukin alue on jaettu pienempiin osiin. Rajaukset ovat pikemminkin teemallisia kuin tarkan maantieteellisiä.

Ortokuva: Lahden kaupunki.

Kuvankäsittely: Livady

5.1 Kasarmialueen keskeinen osa

Kasarmin keskeiseksi osaksi on määritelty pääasiassa venäläisten ajalta 1910-luvulta peräisin olevien rakennusten rajaama alue ja lippukenttä. Koillisosan asuntoalue esitetään omana kokonaisuutenaan.

Keskeinen alue on jaettu viiteen pienempään osaan: sotilaskodin mäkeen, venäläisaikaisten rakennusten kolmioon, museorakennusten alueeseen, lippukenttään ja 1960–1970-lukujen rakennusten vyöhykkeeseen, joita käsitellään omissa alaluvuissaan.

Valtaosa kasarmin rakennuksista sijaitsee keskeisellä alueella, ja hieman yli puolet niistä on valmistunut jo ensimmäisen rakennusvaiheen aikana 1910-luvulla. Rakennusten ulkoinen ilme on varsin yhdenmukainen; ne ovat pääosin harjakattoisia ja tiilipintaisia. Materiaaleiltaan ja rakennustekniikaltaan ne edustavat oman aikansa kestäväää perusrakentamista ja ovat monien muutosten ja peruskorjausten jälkeenkin säilyttäneet olennaiset piirteensä ja ulkoisen ilmeensä.

Hennalan ensimmäinen tärkeä täydennysrakennusvaihe sijoittui 1960–1970-luvuille, jolloin keskeisen alueen sisäkehälle rakennettiin kolme uutta rakennusta (U26, 30, U40). Nämä rakennukset muodostavat alueelle oman kerrostumansa. Ne eroavat rakennustekniikaltaan, muotokieleltään ja mittakaavaltaan venäläiseltä ajalta peräisin olevista rakennuksista. Kasarmin toiminnan kannalta niillä on ollut hyvin keskeinen rooli.

Keskeiselle kasarmialueelle tullaan pohjoisesta, Hennalankadulta, jonka suuntaan keskeinen alue näyttäytyy lehmuskujan takaa. Hennalan kasarmi on aidattu. Sairaalan vanhan osan (V26) ja päävartion (22) pääjulkisivut suuntautuvat alueelta ulospäin. Sisäänkäyntiportin takaa lähtee pitkä, suora koivukuja, joka halkaisee kasarmialueen pohjois–eteläsuunnassa. Tien itäpuolella avautuu laaja lippukenttä, ja länsipuolella pitkät miehistörakennukset (23, 24) muodostavat muurimaisen seinämän.

Maisemallisesti kasarmialueen keskeinen osa on kaksijakoinen: lippukentän aukeaa tilaa rajaavat suorissa riveissä olevat puurivit, kun taas venäläisaikaisten rakennusten rajaaman kolmion sisällä kasvillisuus on puistomaista ja vapaamuotoisempaa. Kasarmialueen viihtyisyyteen alettiin kiinnittää huomiota jo 1920–1930-luvuilla, jolloin varuskunnan alueelle istutettiin lehtipuukujia. 1960-luvulla istutuksia jatkettiin.

Kasarmialueen keskeinen osa on jaettu viiteen osaluueeseen:

- 5.1.1 sotilaskodin mäki
- 5.1.2 venäläisaikaisten rakennusten kolmio
- 5.1.3 museorakennusten alue
- 5.1.4 lippukenttä ja sen ympäristö
- 5.1.5 1960–1973-luvuilla valmistuneiden rakennusten vyöhyke.

Ortokuva: Lahden kaupunki.

Kuvankäsittely: Livady

Kulttuuriympäristön kannalta Hennalan keskeinen alue on kasarmin tärkein ja monimuotoisin alue. Sille keskittyvät vanhimmat rakennukset, jotka ovat säilyneet ulkoiselta olemukseltaan hyvin. Kasarmille eri aikoina asetetut käyttö- ja tilatarpeet näkyvät erilaisina rakennuskerrostumina, sekä täydennysrakentamisena että sisätilamuutoksina. Alueen sommittelullisessa keskipisteessä sijaitsevalla sotilaskodilla (59) on rakennushistoriallisen arvon lisäksi tärkeä symbolinen arvo. Tällä

hetkellä täysikasvuiset puut sekä alueelle ominainen harvahko ja pääosin matala rakennuskanta tekevät kasarmin asemapiirustuksista selkeästi luettavan asemaavallisen perusajatuksen paikalla jossain määrin vaikeasti havaittavaksi.

Kasarmialueen keskeinen osa vuonna 2000.

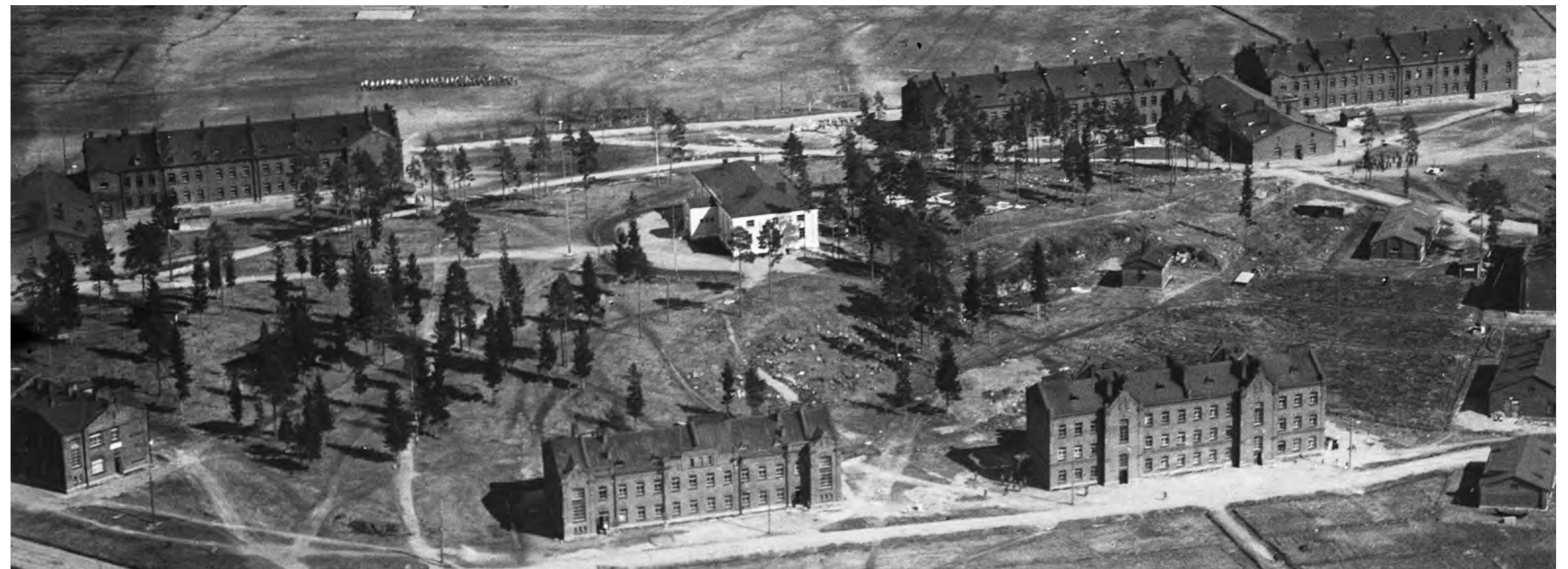
Kuva: Lahden kaupunki (osasuurennos).

5.1.1 Sotilaskodin mäki

Sotilaskodin mäki on Hennalan varuskunta-alueen hierarkkinen keskipiste. Kasarmialue on alun perin suunniteltu hyväksikäyttäen maastonmuotoja. Varuskunnan kirkko (59) sipulimaisine tornikupoleineen sijoitettiin sommitelman korkeimmalle kohdalle, ja sitä ympäröivät rakennukset järjestettiin kolmiomaiseen sommitelmaan. Vanhimmissa asemapiirustuksessa oli suunniteltu lippukentältä kirkolle nousevia monumentaaliportaita, jotka olisivat jatkuneet myös kukkulan länsipuolella. Portaita ei tehty, ja ortodoksinen sotilaskirkko jäi keskeneräiseksi. Symbolisesti tärkeä kirkko muutettiin klassistisen tyyliksi sotilaskodiksi suomalaisten saatua kasarmien haltuunsa.

Ilmakuvien perusteella voidaan nähdä, kuinka sotilaskodin mäen suhde sitä ympäröivään maisemaan ja rakennuksiin on vuosien aikana muuttunut. Varhaisin kuva on vuodelta 1928. Siinä kukkulalla kasvava puusto on nuorta ja sotilaskoti näkyy kaikilta suunnilta. Kukkulaa ympäröivät rakennukset ovat melko kaukana, ja niiden kattolinjat jäävät sotilaskotia matalammiksi. Päävartion (22) kulmalta suoraan sotilaskotia kohti nouseva tie halkaisee varuskunta-alueen keskeisen osan. Muut kukkulalle tulevat reitit ovat lähinnä polkuja.

Ortokuvien perusteella sotilaskodin läheisyydessä on ollut useita pieniä rakennuksia – mahdollisesti vajoja, jotka on purettu viimeistään 1960–1970-luvuilla, kun sairaalan uusi osa (U26), muonituskeskus (30) ja koulutus- ja kurssikeskus (U40) valmistuivat. Nämä uudet rakennukset ovat muuttaneet sotilaskodin mäen suhdetta ympäristöönsä. Maisemalliseksi dominantiksi oli suunniteltu sotilaskirkko (59), joka nousi muita rakennuksia korkeammalle. Nyt vaikuttaa se nyt melko pieneltä ja matalalta. Myös kukkulaa kiertävät tiet ovat muuttuneet ovat leventyneet ja ne on asfaltoitu.

Sotilaskodin mäki lännestä nähtynä vuoden 1928 ilmakuvassa. Etualalla muonituskeskuksen rakentamisen yhteydessä purettu kasarmit P30 ja P32. Kuva: Ilmavoimien kuvakokoelma / Sotamuseo (osasuurennos).

Myös pieneksi metsäksi kasvaneet kukkulan puut ovat muuttaneet maisemasuhdetta. Päänäkymät kukkulalta suuntautuvat päävartiota (22) kohti kulkevalle tielle ja lippukentälle. Täysikasvuiset puut lähes peittävät näkymät muihin suuntiin. Sotilaskodin eteläpuolella on metsikkö, jolle maisemaselvityksen mukaan sijoittuu lepakoiden säännöllisesti käyttämä ruokailualue (Ramboll Oy 2014, 15).

Sotilaskodin mäen symbolista arvoa Hennalan kasarmien keskeisenä paikkana kuvastaa hyvin sen nykyinen käyttö muistomerkkipuistona. Alueelle on pystytetty lukuisia eri muistokiviä, patsaita, tykkeitä, laattoja ja panssarivaunu.

Sotilaskodin mäki etelästä nähtynä vuoden 2000 ilmakuvassa. Kuva: Lahden kaupunki (osasuurennos).

Muistomerkit:

- Hämeen Rykmentin perinnekivi (1)
- Panssarintorjuntamuistomerkki (2)
- Mannerheim-ristin ritarimerkki ja kunniatammi (3)
- Ilmatorjuntamuistomerkki (4)
- Jääkäripataljoona 3:n muistomerkki (5)
- Jalkaväkirykmentti 6:n (JR 6) ja
- Jalkaväkirykmentti 22:n (JR 22) muistomerkit (6)
- Tampereen Rykmentin muistomerkki (7)
- Marsalkka Mannerheimin rintakuvapatsas (8)
- Vapaussoturien muistomerkki (9)
- Veteraani-tammi ja tunnuskiivi (10)
- Tammenlehväpaasi (11)
- Veteraanien paasi (12)
- Ratsumiesten perinnekivi (13)
- Hudlin perinnekivi (14)
- Sotilaskoti (15)

Nykyään sotilaskodin mäkeä ympäröivät puut ovat kasvaneet täyteen mittaansa. Kukkulaa käytetään muistomerkkipuistona, ja sinne on koottu erilaisia muistokiviä, -laattoja, -patsaita sekä eri joukko-osastojen toiminnasta kertovia aseita.

5.1.2 Venäläisaikaisten rakennusten kolmio

Tontin korkeimmalle kohdalle sommitellun sotilas-kirkon lisäksi toinen Hennalan kasarmisommitelman keskeisistä piirteistä on kukkulaa ympäröivien rakennusten muodostama, tasasivuisen kolmion muotoon tehty tiilirakennusten kehä. Kolmion eri laidoille on sijoitettu eri tarkoituksia palvelevia rakennuksia. Itälaitaa rajaavat suuret miehistökasarmit (23, 24). Hennalankadun vastaisella laidalla oli alun perin ainoastaan sairaalarakennus (V26) ja päävaratio (22), joka on samalla kolmion pohjoinen kärki. Kolmion lännenpuoleinen kärki on muodoltaan leikattu; sille sijoittuvat alun perin pesutupina käytetyt rakennukset (29, 33) ja oletettavasti ammus- tai räjähddevarastona käytetty ”kaalikellari” (31). Kolmion lounaiselle laidalle sijoittuu erilaisia paja-, varasto- ja tallirakennuksia sekä esikuntarakennus (V40), jotka muodostavat puurivistöjen reunustaman kadun varrelle yhtenäisen tilan. Kolmion eteläisessä kärjessä ovat entiset toimiupseerikerho (46) ja konekiväärijoukkueen eli kuularuisku- ja tiedustelukomennuskuntien kasarmi (25). Myös sommitelmasta erillään oleva entinen kulkutautisairaala (34) kuuluu samaan rakennusryhmään.

Venäläisaikaisten rakennusten kolmion rakennukset ovat, harvaa poikkeusta lukuun ottamatta, peräisin 1910-luvulta. Niistä lähes kaikki ovat kokeneet useita erilaisia muutos- ja peruskorjausvaiheita. Siitä huolimatta ne ovat säilyttäneet olennaiset piirteensä. Sotien aikana rakennettuja puisia varastoja (71, 72) lukuun ottamatta rakennukset ovat tiilirakenteisia ja niissä on peltipintaiset, tummiksi maalatut harjakatot.

Ilma- ja ortokuvien perusteella kolmion rakennuskanta on pysynyt valmistumisaikaisen kaltaisena muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. 1960-luvun jälkeen varastojen 35 ja 39 välistä on purettu mahdollisesti puurakenteinen rakennus, jonka korvaa nyt parkkipaikka. Kasarmien (23, 24) välissä on ollut vuonna 1960 jonkinlainen rakennus tai katos, jota ei muina vuosina otetuissa kuvissa näy.

Rakennuksiin liittyvä erikoisuus on nykyisen varaston ja entisen pesulan (35) korkea savupiippu, joka vuoden 1928 kuvassa näyttäisi olevan teräsrakenteinen ja ohut. Vuosien 1934 ja 1938 viistoilmakuvissa

näky muurattu tiilipiippu. Rakennuksen edessä näyttäisi olleen myös suuria halkopinoja, joita on oletettavasti käytetty pesuveden keittämiseen.

Samojen kuvien perusteella voidaan nähdä, että kaalikellarin (31) ulkoseinille on aiemmin kasattu maavalleja. Tämä tukisi sitä olettamusta, että rakennusta olisi käytetty ammusvarastona ja seiniä olisi vahvistettu räjähdysvaaran takia.

Kasvillisuuden ja puuston kannalta venäläisaikaisten rakennusten kolmioon pätee pitkälti sama kuin sotilaskodin mäenkin kasvillisuuteen. Vanhimmissa kuvissa näkyvät nuoret puut ovat ajan kuluessa kasvaneet täyteen mittaansa, ja alueen yleisilme on muuttunut puistomaiseksi. Hennalantien vastaisella sivulla on nähtävissä puurivi jo vuoden 1934 ilmakuvasa. Maisemaselvityksen mukaan toinen puurivi on lisätty vuonna 1966 (Ramboll Oy 2014, 12, 28). Myös kolmion lounaisen laidan tietä reunustavat puut on ortokuvien perusteella istutettu vuoden 1960 jälkeen.

Venäläisaikaisten rakennusten kolmio on olennainen ja keskeinen osa Hennalan kasarmien alkuperäistä sommitelmaa. Erikokoiset punatiiliset ja harjakattoiset rakennukset edustavat oman valmistumisaikansa hyvää ja kestäväää rakentamista. Ne ovat säilyttäneet olennaiset piirteensä hyvin lukuisista muutos- ja korjausvaiheista huolimatta.

Kaalikellarin (31) ulkoseinille kasattuja maavalleja vuoden 1928 kuvassa. Kuva: Ilmavoimien kuvakokoelma / Sotamuseo (osasuurennos).

Varasto- ja pajarakennusten kuja vuonna 1977. Kuva: Lahden kaupungimnuseon kuva-arkisto / Pirjo Kaarikoski.

Entisen pesulan (35) korkea savupiippu vuonna 1938. Kuva: Ilmavoimien kuvakokoelma / Sotamuseo (osasuurennos).

Varastot (71, 72).

Näkymä etelästä kohti esikuntarakennusta (V40).

Hennalankadun lehmuskuja ja sairaala (V26).

Päävartio (22).

Kaalikellari (31).

Paja- ja varastorakennusten vyöhykkeen puukuja.

Miehistökasarmi (24).

Sosiaalirakennus (33) ja kaalikellari (31).

Miehistökasarmi (24).

Korjaamo / varasto (38).

Paja- ja varastorakennuksia (36, 38) esikunta (V40).

Entinen hevostalli, nykyinen varasto (41).

Toimiupseerikerho (45).

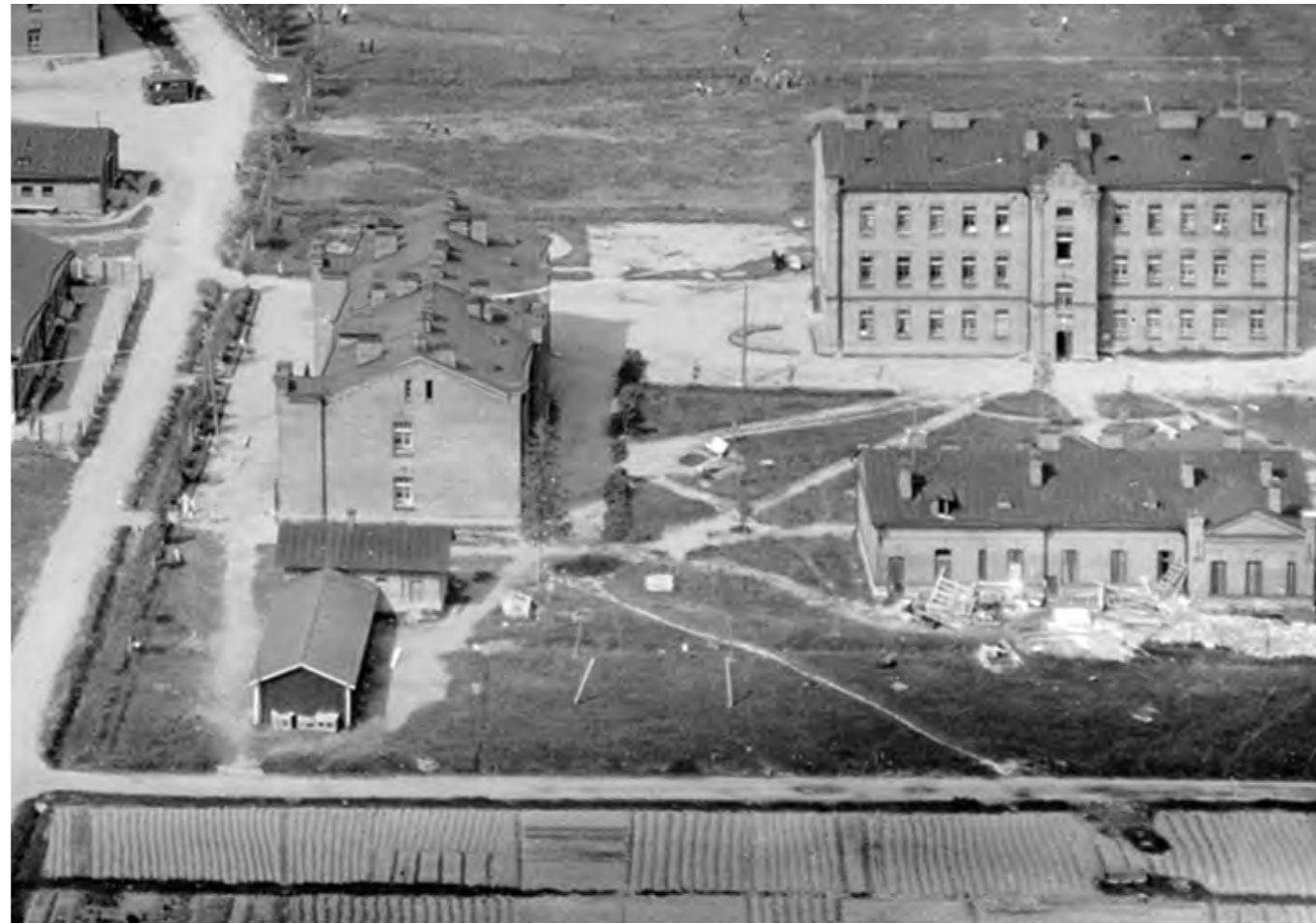
5.1.3 Museorakennusten alue

Museorakennusten alue on selvitysalueen eteläosassa, varikkoalueen ja Helsingintien välissä. Alue on rajattu muusta kasarmista erilleen verkkoaidalla ja portilla. Pääsisäänkäynti museoalueelle on Helsingintieltä muusta kasarmialueesta erillisen portin kautta.

Alun perin museoalue koostui kolmesta päärakennuksesta: rakennus 53 oli tarkoitettu prikaatin komentajan taloksi, rakennus 54 kansliaksi ja rakennus P55 upseerien asuinrakennukseksi. Niiden lisäksi alueella on ollut erilaisia apurakennuksia – varastoja ja kellareita, joista viimeinenkin on purettu ennen vuotta 1979. Kolmikerroksinen asuinrakennus P55 on purettu samoihin aikoihin. Vuonna 1983 rakennuksessa 54 aukesi Sotilaslääketieteen museo ja vuonna 2003 rakennus 53 peruskorjattiin Sotilasmusiikkimuseoksi.

Museorakennusten alue suunniteltiin jo alkuperäisessä kasarmisommitelmassa muusta varuskunta-alueesta hieman erilliseksi kokonaisuudeksi. Päärakennusten väliin jäi kolmelta laidalta suljettu piha-alue. Kauppi mainitsee rakennuskantaselvityksessään, että piha-alueita olisi alun perin koristanut muotopuutarha (Museovirasto / Kauppi 2004, 7). Vanhimmissa käytävissä olleessa asemapiirustuksessa on hahmotettavissa vaatimaton muotoaihe, mutta valokuvien perusteella sellaista muotopuutarhaa ei olisi toteutettu. Kuvissa piha on avointa tilaa, jossa diagonaaliset polut risteilevät rakennukselta toiselle. Ensimmäiset varsinaiset pihaan liittyvät istutukset kuuluvat Helsingintietä reunustavaan lehmusriviin. Ortokuvien perusteella pihan sommiteluun on panostettu vasta 1990-luvun lopulla tai 2000-luvulla.

Sotilaslääketieteen museo (54) ja Sotilasmusiikkimuseo (53) sekä niihin liittyvä piha muodostavat Hennalan kasarmialueelle yhtenäisen, muusta varuskunta-alueesta jossain määrin erillään olevan osa-alueensa. Entisen upseerien asuinrakennuksen (P55) purkamisen on jossain määrin hämärtänyt museorakennusten alueen tilallista jäsenystä.

Museorakennusten alue vuonna 1934 etelästä päin kuvattuna. Etualalla näkyy viljelysmaita. Takimmainen kolmikerroksinen rakennus on myöhemmin purettu upseerien asuinrakennus (P55).

Kuva: Ilmavoimien kuvakokoelma / Sotamuseo (osasuurennos).

Museorakennusten alue vuonna 2000. Kuvassa näkyy Helsingintielle aukeava portti.

Kuva: Lahden kaupunki (osasuurennos).

Sotilaslääketieteen museo (54) tammikuussa 2015.

Sotilasmusiikkimuseo (53).

5.1.4 Lippukenttä ja sen ympäristö

Hennalan kasarmialueen lippukenttää rajaavat koillinen asuntoalue, museorakennusten alue, kasarmirakennukset (23, 24) sekä Helsingintie. Laajaa nurmipintaista kenttää on vuosien aikana muutettu useaan otteeseen, mutta se on säilyttänyt keskeiset piirteensä.

Venäläisaikaisessa aluesuunnitelmassa lippukenttä on esitetty suorakulmaisena alueena, joka sijoittuu symmetrisesti sommittelullisen kolmion ja sotilaskirkon (59) muodostamalle akselille. Sen eteläpuolelle on piirretty toinen määrittelemätön, suorakaiteen muotoinen alue. Senaatin kartan ja 1960-luvun pitäjänkartan perusteella lippukentän paikalla oli ennen kasarmin rakentamista Hennalan tila ja viljelysmaat. Tilan päärakennus sijoittui suurin piirtein samalle kohdalle, missä tällä hetkellä on lipputanko.

Lippukenttää tuskin koskaan toteutettiin suunnitellun mukaisena, sillä jo vuodelta 1923 peräisin olevassa kasarmialueen kartassa se on saanut nykyisen, hieman kiilamaisen muotonsa. Kartassa entisen Hennalan tilan rakennuksen kohdalle on merkitty pieni istutettu puistikko. Vuoden 1928 ilmakuvassa kenttä on kartan mukaisessa asussa.

Vuosien varrella lippukentällä on tapahtunut muutoksia pääasiassa etelä- ja pohjoispäissä. Museo- rakennusten alueen vieressä oli 1920-luvulla pitkät rivit halkopinoja. 1930-luvulla kasarmin 24 edustalle oli rakennettu juoksurata ihmisille tai hevosille. Vuoden 1946 ortokuvassa lippukentän eteläosassa näkyy pieniä rakennuksia, jotka ovat mahdollisesti olleet varastoja, apurakennuksia tai hevosiin liittyviä rakennuksia. Ne muodostivat kaksi erillistä ryhmää ja pihaa. Pohjoisimmat näistä rakennuksista sijoituivat linjalle, joka nykyisellään rajaa lippukenttää, ja suurin osa niistä on purettu ennen vuotta 1960.

Vuoteen 1979 mennessä juoksurata kasvoi umpeen, ja lippukentän eteläosaan oli rakennettu parkkipaikka. Myöhemmin tämä pysäköintialue on nurmikoitunut ja sen viereen on tehty uusi. Ortokuvan perusteella kumpikin parkkipaikka näyttäisi olleen käytössä vielä vuonna 2011. Parkkipaikkoja lukuun ottamatta nykyisen lippukentän ja museorakennusten välinen alue on jäänyt rakentamattomaksi. Ilmakuvien perusteella näyttäisi, että tällä alueella

kasuvat puut olisivat osin istutettuja, osin ympäristö on pusikoitunutta.

Myös lippukentän pohjoisosassa on läpikäynyt useita erilaisia rakennusvaiheita. Vuonna 1936 kentän koilliskulmaan rakennettiin pistooli- ja pienoiskiväärirata, joka purettiin ennen vuotta 1979. Tällä hetkellä ampumaradan paikalla kasvaa pieni metsikkö. Lippukentän pohjoispuolen parkkipaikat rakennettiin vaiheittain; ensimmäinen osa valmistui ennen vuotta 1979 ja toinen ennen vuotta 1995.

Lippukenttää kaikilta reunoilta rajaavat puurivit on istutettu monessa vaiheessa. Kasarmirakennusten (23, 24) edessä olevista koivuriveistä ainakin toinen on alun perin istutettu jo 1920-luvulla. Vuoden 1934 ilmakuvassa näkyy jo selvästi kaksi riviä puita. Helsingintien puoleista laitaa reunustava puurivi on istutettu ennen vuotta 1986 ja lippukenttää pohjoisesta sekä etelästä rajaavat puurivit ennen vuotta 1995. Puuston kasvamisen lisäksi lippukentällä ei ole kuvissa nähtävissä olennaisia muutoksia.

Lippukenttä on tärkeä osa kasarmin keskeisen osan maisematilaa ja historiallista toiminnallisuutta. Symbolisen merkityksen lisäksi sillä on tärkeä rooli Hennalan kasarmialueen sommitelman hahmottumisessa maastossa, esimerkiksi kasarmirakennusten (23, 24) itäjulkisivut sekä kenttää rajaavat puurivit ovat olennainen osa lippukentän maisematilaa. Aikojen saatossa kenttää on pienennetty, mutta toisaalta sen rajaaminen puuriveillä on selkeyttänyt alueen tilallista hahmoa.

Tampereen Rykmentin paraati lippukentällä 1930-luvulla.
Kuva: Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto.

Lippukentän muuttuneita piirteitä vuoden 1949 ortokuvassa.

Pohjoinen raja on siirtynyt.
Nyt tilalla on parkkialueita ja puurivistöt.

Ampumarata on purettu.
Nyt tilalla kasvaa metsikkö.

Helsingintien-puoleiselle rajalle on istutettu puurivistöt.

Juoksurataa ei enää ole.

Etelänpuoleiset varistorakennukset on purettu. Nyt tilalla on parkkialueita, puurivistö ja puoliaukeaa rakentamatonta ympäristöä.

Kuva: Lahden kaupunki (osasuurenno).
Kuvankäsittely: Livady.

Lippukenttä on Hennalan kasarmialueen keskeisen osan suurin maisematila.

Miehistökasarmit (23, 24) rajaavat lippukentän länsipuolta.

Puurivistöt kiertävät lippukenttää kaikilta laidoilta.

*Kentän keskellä sijaitsee korkea lipputanko. Samalla paikalla oli Hennalan tilan talo ennen kasarmien rakentamista.
Kuva: Armi Patrikainen.*

5.1.5 1960–1970-luvuilla valmistuneiden rakennusten vyöhyke

Sotilaskodin mäen ympärille valmistuivat 1960- ja 1970-luvulla suuret uudisrakennukset: sairaalan uusi osa (U26), muonituskeskus (30), sekä koulutus- ja kurssikeskus (U40). Ne ympäröivät sotilaskodin mäkeä ja muodostavat alueelle modernin rakentamisen kerrostuman. Nämä rakennukset ovat jo pelkästään kokonsa ja sijaintinsa puolesta merkittävimmät Hennalan kasarmin ensimmäisen rakennusvaiheen jälkeen valmistuneista uudisrakennuksista.

Keskenään erityyyliset rakennukset sopeutuvat ympäristöönsä erilaisin keinoin. Vuonna 1964 valmistunut sairaalan uusi osa (U26) sijoittuu vanhaan osaan (V26) nähdessä siipinä samaan tapaan kuin yksikerroksiset siipirakennukset miehistökasarmeihin (23, 24). Kuusikerroksisena se on kuitenkin huomattavasti korkeampi kuin alueen muut rakennukset.

Muonituskeskus (30) eroaa 1970-lukulaisena tasakattoisena betonirakennuksena materiaaleiltaan ja mittakaavaltaan Hennalan tiiliympäristöstä. Tyyliältään se muistuttaa muihin kasarmeihin 1960–1970-lukujen aikana rakennettuja varuskuntarakennuksia. Rinteeseen sijoittuva, matala massa rajaa itäpuolelleen sotilaskodin mäen suurten puiden reunustaman sisääntuloaukion, johon avautuu näkymä ruokasalalin suurista ikkunoista. Rakennuksen muilla sivuilla on lastauslaitureita, ajopihoja ja rampeja.

Esikuntarakennuksen (V40) yhteydessä oleva koulutus- ja kurssikeskus (U40) noudattelee sotilaskodin mäen muotoja ja ikään kuin maastoutuu sotilaskodin takaiseen metsikköön. Pitkä, tiiliverhoiltu asuntolasiipi on jaksoteltu pienempiin osiin, jotka mukautuvat mitoiltaan alueen vanhaan pienimuotoiseen rakennuskantaan. Yhdessä esikuntarakennuksen kanssa kurssikeskus rajaa länsipuolelleen suojaisan pihan.

1960–1970-luvuilla valmistuneilla rakennuksilla on ollut tärkeä osa Hennalan varuskunnan toiminnassa. Keskussotilassairaala 2 ja vuodesta 1984 vuoteen 1994 toiminut Hämeen Sotilassairaala olivat merkittäviä laitteita jopa valtakunnan mittakaavassa. Hennalan varusmiesten jokapäiväisen elämän näkökulmasta muonituskeskus (30) oli keskeisessä asemassa. Keittiön ja ruokasalin lisäksi rakennuksessa oli varusvarasto, saunat ja liikuntatilat. Hennalaan oli keskitetty monen eri alan koulutusta, muun muassa Huoltokoulutuskeskus, Esikuntakoulu, Asekoulu, Moottorikoulu ja Lääkintäkoulu, joiden toimintaa varten koulutus- ja kurssikeskus (U40) oli rakennettu.

1960–1970-luvuilla valmistuneet rakennukset etelästä nähtynä. Kuva: Lahden kaupunki.

Sairaalan uusi osa (U26). Kuva: Armi Patrikainen.

Muonituskeskuksen (30) betoninen sisäänkäyntikatos.

Koulutus- ja kurssikeskuksen (U40) auditorio ja yhdyskäytävä esikuntarakennukseen (V40).

5.2 Koillinen asuntoalue

Lippukentän pohjoispuolella on alun perin päällystön majoitusta varten rakennettu alue, jonka voi jakaa kolmeen osaan: upseerikerhon ja komentajan talon ympäristöön, lehmuskujan ympäristöön ja 1950-luvun asuinrakennusten ja päiväkodin alueeseen.

Koillisen asuntoalueen vanhin rakennuskerrostuma on venäläisten ajalta 1910-luvulta, ja se vastaa melko tarkasti varhaisinta kasarmisuunnitelmaa. Hennala eroaa monista muista samaan aikaan rakennetuista kasarmeista siinä, että sommittelu ei noudattanut suorakulmaista mallia, vaan rakennukset sovitettiin jossain määrin maaston muotoihin. Upseerien kolmikerroksiset asuinrakennukset kuitenkin järjestettiin tiukan symmetrisesti alueen sisäisen akselin kahden puolen. Kadun päätteeksi ja alueen dominantiksi rakennettiin komentajan talo (8). Hennalan koillinen asuinalue on erillään muusta varuskunta-alueesta. Tämä vastaa 1900-luvun vaihteen sotilashierarkian periaatteita, joiden mukaan eri sotilasarvoja edustavien elinpiirit tuli erottaa toisistaan.

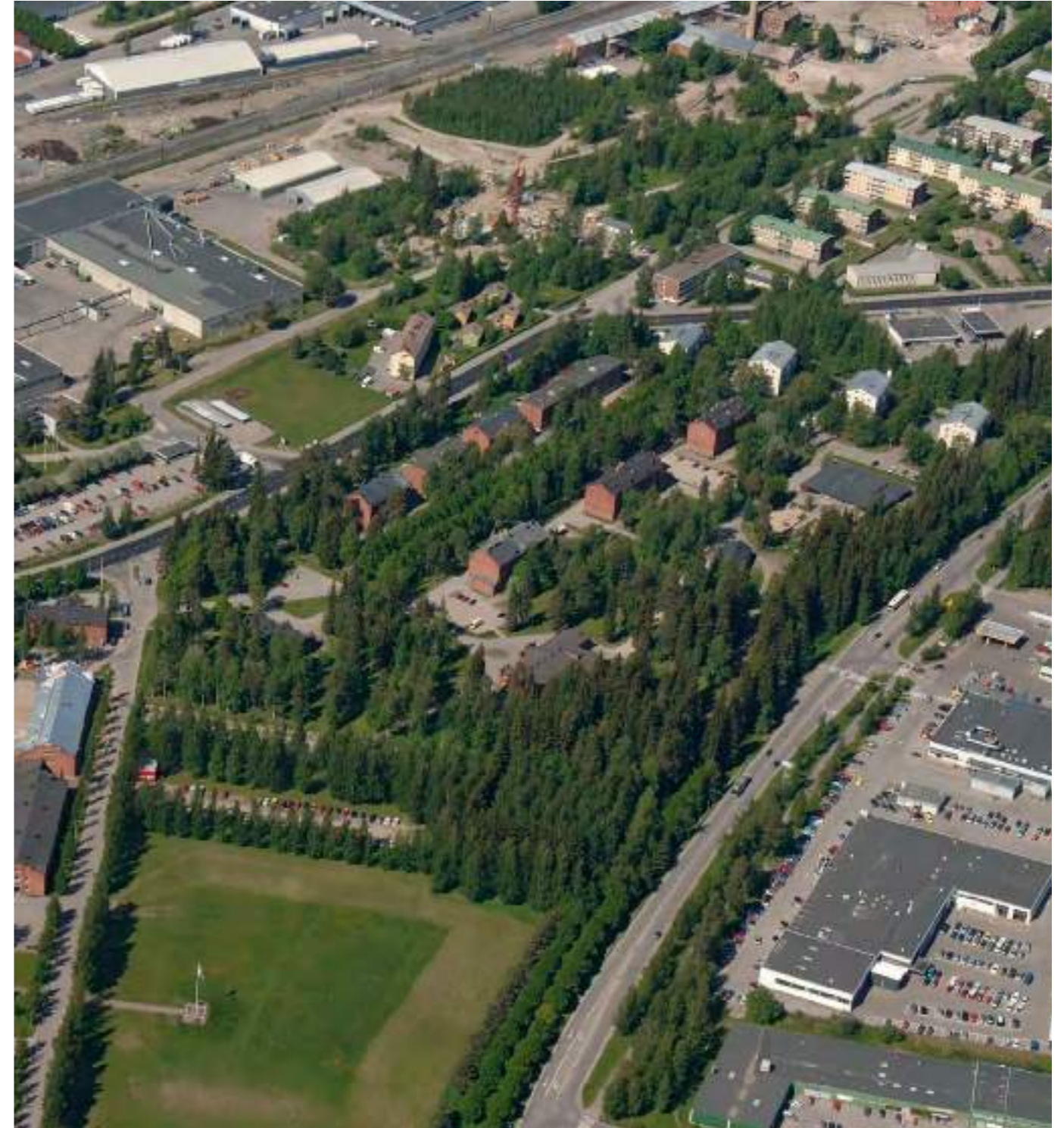
Päällystön asuntoalueen idänpuoleinen rajalinja jatkoi alun perin lippukentän suuntaa. Vuosien 1956–1957 asuintalojen rakentamisen yhteydessä koko alue kasvoi jonkin verran itään päin. Samalla Helsingintien linjaus muuttui tältä kohdilta.

Kulttuuriympäristön kannalta upseeriston tarpeisiin rakennettu koillinen asuinalue kuuluu Hennalan merkittävimpiin osiin. Varsinkin upseerikerho (8), komentajan talo (7) ja lehmuskujan varrella olevat kolmikerroksiset tiilitalot muodostavat pääpiirteissään alkuperäisen kaltaisena säilyneen ympäristön, jonka aksiaalisessa sommitelmassa ovat näkyvissä paitsi oman aikansa rakennustapa ja -tekniikka myös sotilasalue-suunnittelua ohjanneet hierarkkiset periaatteet. Muusta kasarmista erilleen sijoitettu alue ei selvityksen tekohetkellä kuulu Hennalaa koskevan RKY-rajauksen piiriin, mutta varsinkin vanhimmilta osiltaan sen merkitys varuskunta-alueen kokonaisuudessa on yhtä suuri kuin kasarmialueen keskeisellä osalla.

Koillinen asuinalue on jaettu kolmeen osa-alueeseen:
5.2.1 upseerikerhon ja komentajan talon ympäristö
5.2.2 lehmuskujan ympäristö
5.2.3 1950-luvun asuinrakennusten ja päiväkodin alueeseen

Ortokuva: Lahden kaupunki.
Kuvankäsittely: Livady

Koillinen asuinalue vuonna 2000.
Kuva: Lahden kaupunki (osasuurennos).

5.2.1 Upseerikerhon ja komentajan talon ympäristö

Kasarmialueen keskeisen osan ja koillisen asun-
toalueen ”nivelkohdassa” on upseerikerhon (7),
komentajan asunnon (8) ja päävartion (22) muodos-
tama, hierarkkisesti ja toiminnallisesti merkittävä
alue, jossa enimmäkseen miehistön käytössä olleen
alueen kolmiomainen sommitelma vaihtuu upseeri-
en asuinalueen aksiaaliseen järjestykseen. Alueen
keskeisessä pisteessä on komentajan asunto (8),
josta on pystytty tarkkailemaan sekä kasarmialuetta,
upseerien asuinaluetta että lippukentän tapahtumia.

Kullakin alueen rakennuksella on ollut oma tärkeä
roolinsa kasarmien toiminnassa. Päävartio (22) on
koko olemassaoloaikansa toiminut erilaisissa esikun-
ta-, kanslia- ja vartiotehtävissä. Myös upseerikerho
(7) on aina ollut alkuperäisen kaltaisessa käytössä.
Aiemmin se on ollut upseeriston sosiaalisen elämän
keskus, nykyään rakennuksessa toimii tilausravintola.
Komentajan asunnon (8) käyttö on muuttunut
useaan otteeseen. Se on alun perin toiminut 9. Suo-
menmaalaisen Tarkk’ampujarykmentin komentajan
asuntona, itsenäisyyden aikana varuskunnan koman-
tajan asuntona, myöhemmin Hämeen ratsujääkäri-
pataljoonan esikuntana ja viimeksi Puolustushallin-
non rakennuslaitoksen toimistona.

Kasarmialueen pääsisäänkäynti vartioituine port-
teineen sijaitsee päävartion (22) vieressä. Upseeri-
en asuinalueelle oli aiemmin Hennalantieltä oma
sisäänkäyntiliittymänsä, joka johti suoraan kohti
upseerikerhoa. Sisäänkäyntiä on siirretty samoihin
aikoihin, kuin Hennalantien linjaus on 1960-luvulla
siirtynyt pohjoisemmaksi. Nykyinen sisäänkäyntitie
alkaa päävartion (22) liepeiltä ja suuntautuu kohti
asuinalueen keskellä olevaa risteystä. Venäläisai-
kaisessa aluesuunnitelmassa risteuksen keskelle oli
kaavailtu pyöreää puistosommitelmaa, mutta sitä ei
ole toteutettu.

Koillisen asuinalueen sisäänkäyntiportti oli aiemmin
Hennalankadun puolella. Kuva on vuodelta 1936.
Kuva: Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto.

Upseerikerhon ja komentajan talon ympäristön
puistomainen ilme on peräisin 1920- ja 1930-luvulla
tehdystä istutuksista. Vuosien 1934 ja 1938 ilmaku-
vissa puusto näyttää nuorelta, ja ortokuvien perus-
teella se on vuosien aikana kasvanut huomattavasti.
Näyttää siltä, että 2000-luvun aikana puustoa olisi
hieman karsittu. Esimerkiksi umpeen kasvanut
komentajan asunnon (8) aksiaalinen näkymä leh-
muskujalle on avattu. Rakennusten edustoilla olevia
hiekk- ja asfalttipihoja on muokattu useaan ottee-
seen. Risteuksen pohjoispuolella oleva parkkialue on
tehty ennen vuotta 1979.

*Kulttuuriympäristön näkökulmasta upseerikerhon ja
komentajan talon ympäristö on hyvin säilynyt väljä ja
puistomainen alue, joka liittyy visuaalisesti ja hierarkki-
sesti yhteen kaksi Hennalan varuskunta-alueen erillistä
osaa. Alueen rakennukset ja niiden sijoittelu kuvastavat
1910-luvun sotilasrakentamisen arvojärjestyksiä.*

Päävartio (22) kuuluu upseerikerhon ja komentajan talon ympäristöön.
Se on myös kasarmialueen keskeisen osan pohjoinen kärki.

Upseerikerho (7) tammikuussa 2015.

Komentajan asunto (8).

5.2.2 Lehmuskujan ympäristö

Hennalan koillisen asuntoalueen halkaisee lehmuskuja, jonka päätteenä on komentajan talo (8). Ympäristö muodostuu alun perin upseerien majoitukseen tarkoitetuista, tiilipintaisista asuinrakennuksista, jotka sijaitsevat puistokadun molemmin puolin. Jokaisen talon edessä on kadun puolella piha-alue. Tietä reunustavat tuuheet lehmusrivit ovat olennainen osa alueen tilanmuodostusta ja ulkoista ilmettä.

Asuinrakennusten sijoittuminen vastaa venäläis-aikaisen aluesuunnitelman mallia. Ne on kuitenkin toteutettu hieman kaavaviltoa suurempina. Alun perin kolmikerroksisia rakennuksia oli kuusi ja niiden väliin sijoittui pieniä apurakennuksia. Lehmuskujan puuta, kuten muitakaan istutuksia, ei vanhoissa suunnitelmissa näy, ja ne saattavatkin olla peräisin 1920- ja 1930-luvulta, samoin kuin upseerikerhon ja komentajan talon ympäristön istutukset.

1960-luvulla lehmuskujan varrelle rakennettiin kaksi uutta asuintaloa. Nelikerroksinen rakennus 91 tehtiin Keskussotilassairaala 2:n asunnoiksi vuonna 1964 rakennusten 4 ja 6 väliin. Ortokuvien perusteella sen tieltä purettiin kaksi varastorakennusta. Asuintalo 92 valmistui vuonna 1967. Sen paikalta purettiin 1910-luvulla tehty rakennus (P2). Kumpikin 1960-luvun rakennus on tasakattoinen, toisin kuin 1910-luvulla tehdyt harjakattoiset tiilirakennukset. Uudet rakennukset noudattelevat kuitenkin alkuperäisen suunnitelman henkeä, ja ne tuntuvat sopivan hyvin ympäristöönsä.

Kaikki lehmuskujan ympäristön vanhat rakennukset on peruskorjattu vuosina 1979–1987. Rakennuksen 4 korjauksessa kokeiltiin vanhoja rakennustapoja. Rakennus 5 muutettiin vuonna 1986 Esikuntakoulun koulutusrakennukseksi. Rakennukset 1, 3 ja 4 olivat Hämeen rykmentin viime vuosina oppilasasuntolakäytössä.

Lehmuskujan ympäristö on yhtenäinen ja pääpiirteittäin ominaislaatuunsa hyvin säilyttänyt alue. Myöhemmissä muutoksissa alueen sotilaallinen järjestelmällisyys on hieman hämärtynyt, mutta alueen keskeiset piirteet ovat silti helposti havaittavissa.

Asuinrakennus (1).

Asuinrakennus (92).

Asuinrakennus (3) takaapäin.

Asuinrakennus (4) edessä ja (91) takana.

Lehmuskujan aksiaalisen sommitelman päätteenä on komentajan asunto (8).

5.2.3 1950-luvun asuinrakennusten ja päiväkodin alue

Tähän alueeseen kuuluvat vuosina 1950-luvulla rakennettujen asuintalojen (87, 88, 89, 90) ympäristö, vuonna 1982 valmistunut päiväkoti ja lehmuskujan alueen ja lippukentän välinen tila.

1950-luvun asuinrakennusten ja päiväkodin alueen vanhinta rakennuskantaa ovat 1910-luvulta peräisin olevat varastorakennukset 13 ja 14 sekä versta- ja sosiaalitalaksi vuonna 1983 kunnostettu rakennus 15. Hennalan punavankileiriaiikoina, vuosina 1918–1919 varastojen ympäristöä käytettiin teloituspaikkana kun vankeja ”vietiin viitosen taakke” (Takala 2008, 112). Aluetta halkaisevaa tietä ei näy venäläisaikaisessa asemapiirustuksessa, mutta vuoden 1923 kartassa se jo on olemassa.

Vuosina 1956–1957 upseerien asuntoalueen koillisivulle rakennetut neljä asuinkerrostaloa (87, 88, 89, 90) muodostavat oman yhtenäisen ryhmänsä. Toistensa kaltaiset tyyppitalot on sijoitettu omaan koordinaatistoonsa, joka osaltaan korostaa niiden erottautumista lehmuskujan varrella olevista asuinrakennuksista. Myös vaalea rappauspinta erottaa talot ympäristön tiilirakennuksista. Rakennus 87 on kolmikerroksinen, muut nelikerroksisia. Asuintalojen rakentamisen yhteydessä alue on kasvanut itään päin. Yksikerroksinen ja tiilipintainen Hennalan päiväkoti valmistui Vuonna 1982.

1950-luvun asuinrakennusten ja päiväkodin alueen rakennuskanta edustaa pääosin Hennalan varuskunta-alueen uusimpia kerrostumia. Kerrostalojen (87, 88, 89, 90) sijoittelu poikkeaa lehmuskujan varren rakennusten sijoittelusta. Alue on kiinteä osa koillista asuinalueita, mutta kulttuuriympäristön näkökulmasta sen merkitys ei ole aivan yhtä suuri kuin ympäristön vanhimmilla osilla. Helsingintien puoleisella laidalla on metsikkö, jonka luontoarvoja on selvitetty esimerkiksi Ramboll Oyn tekemässä maisemaselvityksessä (2014, 15).

Vuonna 1956 valmistunut asuinrakennus (88) edessä ja vuonna 1957 valmistunut rakennus (87) takana.

Sosiaalirakennus / korjaamo (15) on peräisin venäläisten ajalta.

Vuonna 1982 valmistunut Hennalan päiväkoti.

Venäläisaikaisen varaston (13) kulmissa näkyy halkeamia.

5.3 Varikkoalue

Kasarmialueen keskeisen osan eteläpuolella oleva varikkoalue edustaa Hennalan uusinta rakennuskerrostumaa. 1969 rakennettua opetuskorjaamoa (51) lukuun ottamatta kaikki rakennukset ovat valmistuneet vuoden 1985 jälkeen.

Varikkoalue on esitetty jo venäläisajaisessa alue-suunnitelmassa. Sen mukaan alue koostui viidestä rakennuksesta: vaunuvajoista (P48, P51), hevostallista (P49), korppuvajasta (P50) sekä vetovälineiden varastosta (P56). Rakennukset ovat rajanneet väliinsä piha-alueen.

Vuonna 1923 laaditun kartan mukaan varikkoalue olisi rakennettu lähes suunnitelman mukaisesti, joskin rakennusten koot poikkesivat hieman alkuperäisestä suunnitelmasta. Ne ovat myös saattaneet olla jo alusta asti suunnitelmasta poikkeavassa käytössä. Esimerkiksi hevostalliksi merkitty rakennus P49 on toiminut Tampereen Rykmentin aikana 1919–1939 sikalana (Museoviraston lausunto 6.7.2001).

1930-luvun viistoilmakuvien perusteella varikkoalueen alkuperäiset rakennukset olivat samankaltaisia yksikerroksisia tiilirakennuksia kuin esimerkiksi venäläisajaisien rakennusten kolmion lounaisella laidalla olevat varasto- ja pajarakennukset. Alueen eteläpuolella oli pieni viljelysmaat ja länsipuolella erillinen piha, jolle oli sijoitettu halkopinoja.

Kaikki 1910-luvun rakennukset on purettu uusien ajoneuvo- ja huoltorakennusten tieltä. Purkaminen on tapahtunut useassa vaiheessa vuosien 1985–2001 aikana. Varikkoalueen rakennusvaiheita on kuvailtu tarkemmin luvussa 2.4.3 Ajoneuvorakennuksia ja päiväkotia 1982–1997.

Tällä hetkellä Hämeen Rykmentin aikana valmistuneet ajoneuvo- ja huoltorakennukset muodostavat kasarmien vanhoista säilyneistä tiilirakennuksista poikkeavan ryhmänsä. Aluetta leimaa käytännölläheisyys. Rakennukset ja suuri kivituhkapintainen piha on suunniteltu ajoneuvojen tarpeisiin. Alueella ei ole mainittavaa kasvillisuutta. Ajoneuvopihaan itälaidalta aukeaa näkymä Sotilaslääketieteen museolle (54).

Kulttuuriympäristön kannalta varikkoalueen arvo liittyy sen historialliseen rooliin varuskunnan toiminnassa ja osana kasarmialueen lähimaisemaa. Uudehkoilla rakennuksilla ei voida nähdä olevan merkittävää rakennushistoriallista arvoa.

Varikkoaluetta 5.3 on käsitelty itsenäisenä osa-alueena.
Ortokuva: Lahden kaupunki.
Kuvankäsittely: Livady.

Venäläisajaisia varikkorakennuksia vuoden 1934 ilmakuvasa. Alueen länsipuolella on suuri määrä halkopinoja.
Kuva: Ilmavoimien kuvakokoelma / Sotamuseo (osasuurennos).

Vuoden 2000 ilmakuvasa kaikki venäläisajaiset rakennukset on purettu ja niiden tilalle on rakennettu uusia. Samalla alue on laajentunut länteen.
Kuva: Lahden kaupunki (osasuurennos).

5.4 Avoimet alueet ja metsiköt

Hennalan varuskunta-alueeseen kuuluu rakennettun kasarmialueen lisäksi rakentamattomia avoimia alueita ja metsikköjä. Näistä erottuu kolme erilaista aluetta: *itsenäisyyden puisto ja varuskunta-alueen eteläinen osa, harjoituskenttä sekä läntinen metsäalue ja Halkomäki.*

Varuskunta alueen rajat ovat muuttuneet ajan mittaan. Muutoksista, tai niiden ajoituksesta ei ole lähteissä tarkkoja tietoja, mutta kartta-aineiston perusteella voidaan päätellä, että kasarmialue on alun perin ulottunut kauemmaksi etelään. Porvoonjoki on toiminut kasarmialueen eteläisenä rajana ja esimerkiksi selvitysalueen ulkopuolelle jäävä tsasouna ja venäläisaikainen hautausmaa ovat karttojen perusteella kuuluneet alueeseen.

Kasarmin luoteiskulmasta on karttojen mukaan ollut suora yhteys Hennalan rautatieseisakkeelle.

Kartoista ja lähteistä ei kuitenkaan voi päätellä onko tämä osa kuulunut elimellisesti varuskunta-alueeseen.

Varuskunnan länsipuolella olevat harjoituskenttä ja halkomäki eivät ole kuuluneet alkuperäiseen kasarmisommitelmaan. Ne on liitetty alueeseen 1960-luvulla aluevaihdon ansiosta, samalla kun Hollolan Hälvälän kylästä hankittiin harjoituspaikaksi 600 hehtaarin tila. (Tervasmäki 1978, 360–361).

Hennalan varuskunta-alueen avoimilla alueilla ja metsiköillä ei ole vastaavaa kulttuurihistoriallista merkitystä kuin rakennetulla ympäristöllä. Tästä syystä museoviranomaisten ja ohjausryhmän kanssa sovittiin, että tässä selvityksessä niitä käsitellään kursorisesti aiempiin selvityksiin nojautuen.

5.4.1 Itsenäisyyden puisto ja varuskunta-alueen eteläinen osa

Itsenäisyyden puisto ja sen viereinen metsikkö ovat museorakennusten ja varikkoalueen eteläpuolella. Tämä alue on erotettu muusta kasarmialueesta aidalla.

Senaatin kartassa alue on merkitty osin viljelymaaksi, osin metsäksi ja niityksi. Venäläisten ajan asemapiirustuksessa osa-alueelle on merkitty ainoastaan ampumarata ja siihen liittyvä pieni rakennus, jotka purettiin vuonna 1931. Vuonna 1930 alueella olleen pienen metsikön keskelle rakennettiin keltaiseksi rapattu varasto (58 tai 68).

Ilmakuvien perusteella alue on ollut pääasiassa viljelyskäytössä 1960-luvulle asti. Vuonna 1969 alueen Helsingintien puoleiselle laidalle istutettiin Puolustusministeriön metsätoimiston ja puutarha-arkkitehdin yhteistyöllä noin 4000 puuntainta: koivuja, mäntyjä, kuusia, jalavia ja lehtikuusia. Tämä osa

nimettiin Itsenäisyyden puistoksi. Viljelystoiminnan ja puistoistutusten jälkeen myös alueen lännenpuoleinen osa on metsitty. Tällä hetkellä pohjois–eteläsuuntainen ulkoilureitti erottaa puistoksi istutetun ja istuttamattoman osan toisistaan. Osa-alueen lännenpuoleisin osa on puoliavointa ja pusikoitunutta ympäristöä. (Ramboll Oy, 2014, 28, 43.)

Osa-alueen pohjoisosassa on harjoituskentän eteläreunan suuntainen tie, joka on tehty vuoden 1995 jälkeen. Tien ja autokatosten (52) rajaamaan kolmioon on vuoden 1986 jälkeen tehty parkkipaikka.

Kulttuuriympäristön näkökulmasta Itsenäisyyden puiston istutuksilla on jonkin verran symbolista merkitystä. Alueen luontoarvoja on käsitelty esimerkiksi Hennalan varuskunta-alueen maisemaselvityksessä (Ramboll Oy 2014).

Hennalan varuskunta-alueen avoimet alueet ja metsiköt on jaettu kolmeen osa-alueeseen: 5.4.1 itsenäisyyden puistoon ja varuskunta-alueen eteläiseen osaan 5.4.2 harjoituskenttään 5.4.3 läntiseen metsäalueeseen ja Halkomäkeen. Ortokuva: Lahden kaupunki. Kuvankäsittely: Livady.

Itsenäisyyden puiston laitaa pitkin kulkee ulkoilureitti.

Itsenäisyyden puiston viereisessä metsikössä on varistorakennus (58 tai 68).

5.4.2 Harjoituskenttä

Kasarmialueen länsipuolella on armeijan harjoituskentäksi 1960-luvulla aluevaihoilla hankittu alue.

Senaatin kartan mukaan tällä alueella on ollut niitty ennen kasarmin rakentamista. Valokuvien perusteella harjoituskenttä on ollut viljelyskäytössä ennen jo vuonna 1918. Peltojen keskeltä on kulkenut tie, jonka varrella on eri aikoina ollut erilaisia rakennuksia. Tie on yhä olemassa, joskin sen linjausta on muutettu vuoden 1995 jälkeen. Alue siirtyi puolustusvoimien käyttöön 1960-luvulla, mutta ortokuvien perusteella näyttäisi, että maanviljely olisi loppunut vasta vuoden 1979 jälkeen.

Harjoitusalueen kasarmin puoleiselle laidalle on rakennettu esterata vuoden 1995 jälkeen. Aluetta halkoo pohjois–eteläsuuntainen voimalinja. Nykyasussaan harjoitusalue on avointa tai puoliavointa ja pusikoitunutta tilaa.

Kulttuuriympäristön kannalta alueen merkittävintä piirre lienee ollut käyttö varusmiesten harjoituskenttänä. Lähes kaikki maisemassa olevat viitteet aiempaan viljelystoimintaan ovat kadonneet.

5.4.3 Läntinen metsäalue ja Halkomäki

Varuskunta-alueen läntisin osa on lähteinä käytettyjen karttojen ja ilmakuvien perusteella ollut aina metsäaluetta. Pohjoisesta metsä rajautuu rautatiehen. Halkomäen osa alueesta jatkuu metsänä myös selvitysalueen ulkopuolella. Muuten alue rajautuu etelästä peltoihin, jotka on raivattu metsästä 1960-luvun jälkeen.

Maisemaselvityksen mukaan ”selvitysalueen rajalla kasvaa varttunutta lehtomaisen kankaan kuusikko, jossa sekapuina esiintyy mäntyä. Kuusikko on kasvatsumetsää, mutta alueella esiintyvät lahoppuut nostavat

alueen monimuotoisuusarvoja. Kuusikko vaihetuu mäelle siirryttäessä mäntyvaltaiseksi tuoreeksi kankaaksi, jolla sekapuina kasvaa kuusta. Puusto on tälläkin alueella varttunutta. Varttunut männikkö rajautuu nuorehkoon kasvatuskoivikkoon. Kasvatuskoivikon alueella muusta ympäristöstä erottuu pieni avoin ja paahteinen kallioalue.” (Ramboll 2014, 14.)

Alueella ei voi sanoa olevan varsinaisia kulttuuriympäristöarvoja. Maisemaselvityksessä Halkomäki on luokiteltu arvokkaaksi luonnonympäristöksi (Ramboll 2014, 44–45).

Esterata.

Halkomäki ja läntinen metsäalue idästä päin kuvattuna vuonna 2000. Kuva: Lahden kaupunki.

6 Hennalan varuskunta-alue rakennettuna kulttuuriympäristönä

6.1 Hennalan varuskunta-alueen asema Lahden kaupunkirakenteessa

Hennalan kasarmi sijoitettiin 1910-luvulla silloisen Lahden kaupungin ulkopuolelle, maaseudulle Helsinki–Pietari -radan tuntumaan. Pälähestymissuunta kasarmille lienee ollut Hennalan seisakkeelta tuleva tie. Kuten luvussa 3 kuvataan, kasarmin

asemakaava heijastelee lähtökohtana ollutta maatalousmaisemaa: lippukenttä oli aiemmin pelto ja Hennalan talon paikka.

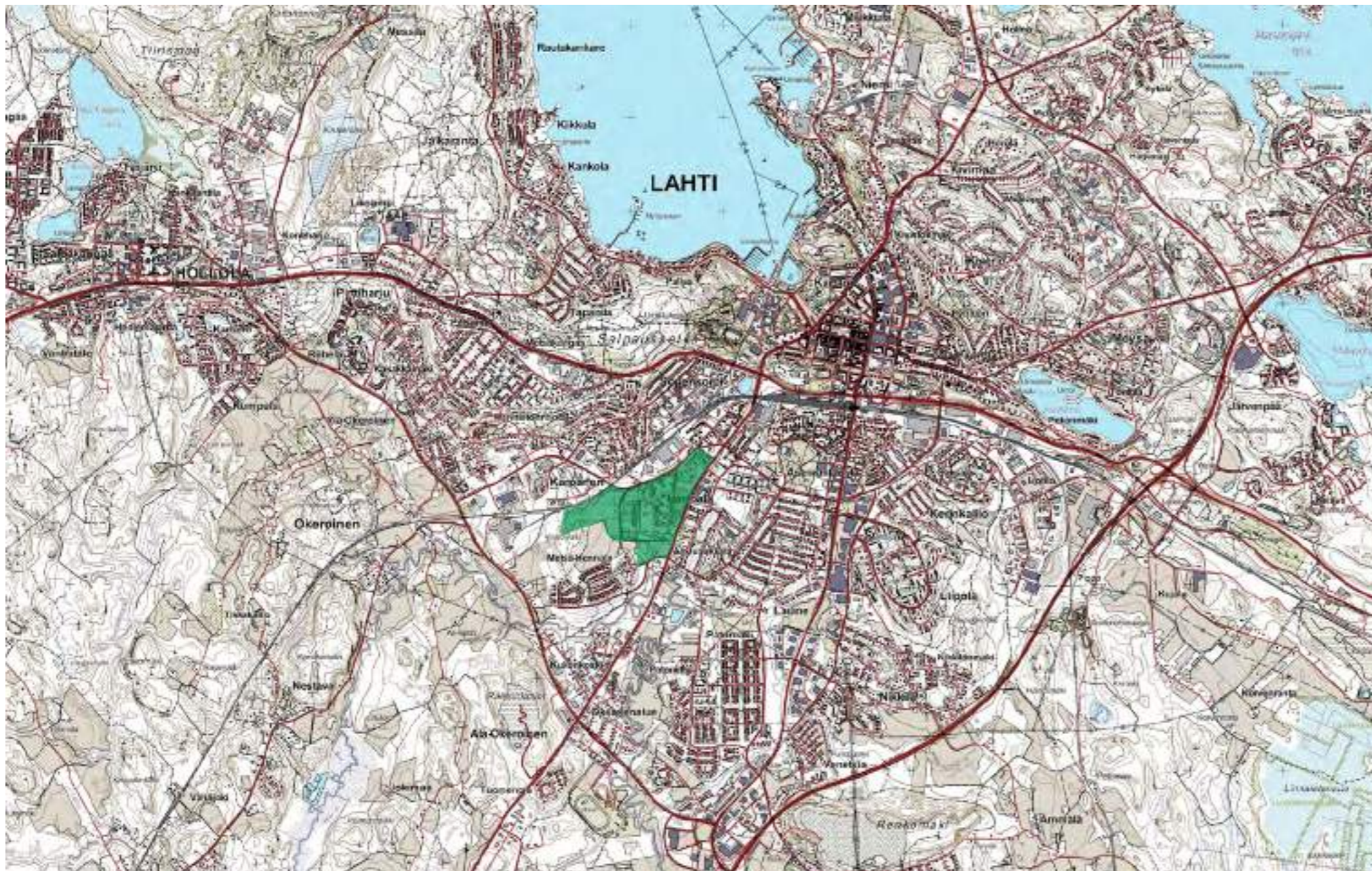
Lippukentän itäreunaa seuraavasta tiestä tuli osa Lahdesta Helsinkiin johtavaa tietä 1950-luvun lopul-

la. Kasarmia sivuavan tielinjan asettuminen osaksi Helsingintietä toi Hennalan kasarmin uudella tavalla keskeiseksi tuolloin nousussa olleen autoliikenteen kannalta. Vuonna 1963 tie otettiin osaksi valtatie 4:n uutta linjausta. Helsingintie avasi kaupungille uuden

kasvusuunnan. Sekä valtatie varsinkin että radanvarsi rakentuivat teollisuus- ja asuinalueina. Suljettu kasarmi ja laajat harjoitusalueet jäivät muuta ympäristöä hitaammin muuttuvaksi kiilaksi Helsingintien ja radan väliin. Moottoritien avaamisen jälkeen (1999) liikennevirrat suuntautuivat uudelleen ja Helsingintie jäi vähäisempään ja paikallisempaan rooliin.

Nykytilanteen kannalta oleellista on se, että tilalliselta logiikaltaan kasarmialue poikkeaa sitä ympäröivistä teollisuus- ja asuinalueista. Kasarmilla on selkeä ja tietoisesti suunniteltu ulkotilojen järjestelmä, joka voi toimia lähes sellaisenaan julkisen kaupunkitilan aihiona puistoinen, akseleinen ja hierarkkisine kohokohtineen. Näkymät avautuvat hienosti jopa Lahden ikonisiin hyppyrimäkiin.

Nyt kun kasarmi avautuu kaikkien kaupunkilaisten käyttöön, se voisi muodostaa luontevan lähtökohdan ympäröivää lähiörakennetta kokoavalle puistomaiselle ja avoimelle alakeskukselle. Jos sekä Hennalan kasarmin muutoksia sietävät osat että kasarmilta pohjoiseen sijaitseva Lahden varikko (joka on nykyisessä yleiskaavassa osoitettu ”elinkeinoelämän ja asumisen alueeksi”) täydentyvät rikkaaksi sekoittuneiden toimintojen kaupunkirakenteeksi, kasarmin ydinalue asettuu melko laajan asuinalueen keskelle. Sieltä on hyvät kevyen liikenteen yhteydet eri suuntiin, muun muassa satamaan vanhaa ratalinjaa pitkin, keskustaan ja Launeen marketteihin sekä Salpakankaan harjumaastoon. Hennalan seisakkeen avaaminen lähijunaliikenteelle parantaisi kasarmi-alueen liikenneyhteyksiä entisestään.

Hennalan varuskunta-alue suhteessa Lahden kaupunkirakenteeseen. Varuskunta-alue korostettuna vihreällä. Pohjakartta: Maanmittauslaitos.

6.2 Vaalimisen ja kehittämisen kysymyksistä selvitysalueella

Hennalan varuskunta-alue on ydinosaan yksi valtioneuvoston vahvistamista RKY 2009 -alueista. Tässä selvityksessä on pyritty valottamaan sen rakentamisen ja kehittämisen historiaa sekä sen rakennettuun ympäristöön liittyviä kulttuuriympäristöarvoja.

Selvitysalueen ydinosa on alkuaan, vuodet 1913–1917, palvellut venäläisenä kasarmialueena. Suomen itsenäistyttyä se toimi ensin vankileirinä, jossa oli sisällissodan jälkeen punavankeja lokakuuhun 1919 asti, sitten suomalaisena varuskunta-alueena. Vuonna 1920 osa kasarmialueesta toimi myös noin puolen vuoden ajan ns. Hennalan venäläisenä keskitysleirinä, johon oli sijoitettuna Venäjältä saapuneita pakolaisia.

RKY 2009 -alueena kasarmialue edustaa maamme kehitysvaiheita rakennettuna ympäristönä ja kuvastaa maamme historiaa.¹ Se on siis nähty myös historiallisesti dokumentiksi kasarmi- ja varuskunta-alueiden suunnitteluideoista ja rakentamisperiaatteista tietyinä historiallisena ajanjaksona.

RKY-alueita koskevana yleisenä vaalimista ja kehittämistä koskevana tavoitteena on muun muassa ”...kaupunkikuvan sekä alueilla jo olevien rakennusten ja ympäristön säilymisen turvaaminen sekä mahdollisen täydennysrakentamisen ja muiden muutosten sopeuttaminen kulttuuriympäristön ominaisluonteeseen ja erityispiirteisiin” sekä ”...rakennettujen kulttuuriympäristöjen turvaaminen hyvien korjaustapojen ja hallitun muutoksen kautta”.² RKY-status edellyttää lisäksi, että aluetta kehitettäessä muutokset sopeutetaan alueen ominaisluonteeseen ja erityispiirteisiin niitä myös vahvistaen ja että muutokset ja rakentaminen eivät ole olennaisesti ristiriidassa alueen kulttuuriympäristöarvojen kanssa.³

Nämä RKY-alueita koskevat yleiset tavoitteet antavat hyvät suuntaviivat alueen suunnittelulle ja rakentamiselle. Selvitysalueen jäsentely ja rakentaminen ovat pääosin perustuneet alkuperäiseen, 1910-luvulla hahmoteltuun kokonaisideaan, ja tuolloin laaditun suunnitelman pääpiirteitä voi katsoa kunnioitetun myös myöhemmässä rakentamisessa. RKY-alueita koskevat periaatteet voi siten nähdä perinteisinä toimintatapoina selvitysalueen keskeisellä kasarmi-alueella.

Selvitysalueen kulttuurihistoriallisen arvon kannalta on huomionarvoista, että Hennalan kasarmialue suunniteltiin ja toteutettiin vanhaan viljelys- ja metsämaaseen sen ominaisuuksia hyödyntäen. Peltoaukea muuttui harjoituskentäksi, ylempi maastonkohta varattiin kirkolle ja sen ympärille hahmoteltiin kasarmin keskeisimmät rakennukset kolmiosommitelmaksi, joiden kärkien tuntumaan, hierarkkisesti erilleen sijoitettiin upseeristo ja esikunnan prikaatin suorakulmaiseen koordinaatistoon sovitettujen rakennukset. Toisaalta alueen kulttuurihistoriallinen arvo perustuu merkittävältä osin myös pitkään jatkumoon ensin Venäjän, sitten Suomen puolustuslaitoksen käytössä.

Tämä selvitys sisältää historiallista tietoa Hennalan varuskunta-alueesta sekä tulkinnan siitä, millaisia reunaehdot sen tulevalle kehitykselle voidaan selvityksen valossa asettaa. Alaluvun 6.4 karttakuvassa on käyty läpi selvitysalueella tammi–helmikuussa 2015 tunnistettuja arvokkaita piirteitä ja esitetty selvityksen laatijoiden näkemys osa-alueiden muutoksensietokyvystä kulttuuriympäristön arvon näkökulmasta. Kartta havainnollistaa omalta osaltaan sitä, että ”hallittu muutos”, johon RKY-alueita koskevassa yleisessä ohjeistuksessa⁴ on viitattu, voi merkitä alueen eri osissa eri asioita.

Kun puhutaan laajan alueen kokonaisvaltaisesta vaalimisesta, rakennetun ympäristön jatkuvuutta ja tapahtuvien muutosten hallintaa koskevat tavoitteet kytkeytyvät muun muassa alueen toimintoja koskeviin kysymyksiin. Siihen, miten antikvaariset tavoitteet, yleisemmät miljöötavoitteet sekä toiminnalliset ja muut tavoitteet voidaan parhaalla tavalla sovittaa yhteen kussakin yksittäisessä tilanteessa, ei tämänkaltaisen selvitys voi antaa valmiita yksiselitteisiä vastauksia.

Hennalan varuskunta-aluetta koskevassa RKY 2009 -kuvauksessa alueen arvoa muodostavina tekijöinä viitataan siihen, että kasarmialue on yksi maamme merkittävimmistä ja parhaiten säilyneistä 1910-luvulla syntyneistä kasarmialueista, jota nykyisellään leimaa venäläisaikaisten punatiilirakennusten ja uudemman rakennuskannan rinnakkainelo. Hennalan asemakaavallinen jäsentely, joka ei noudata kasarmeille tuohon aikaan tyypillisen suorakulmaisen sommittelun perinnettä, mainitaan erityiseksi. Sen lisäksi, että Hennala on toiminut Venäjän ja Suomen varuskuntana, kasarmilla todetaan olevan historiallista merkittävyyttä myös yhtenä vuoden 1918 sisällissodan punavankileirinä. (RKY 2009.)

Museoviraston tutkijan Ulla-Riitta Kaupin ja Tmi Lauri Putkosen tekemiin rakennuksia koskeviin selvityksiin, Ramboll Oy:n laatimaan maisemaselvitykseen, Livodyn kenttätöihin sekä niihin kannanottoihin, joita suojeluviranomaisilta on tullut selvitystyön aikana, voi todeta, että selvitysalueella on joitakin sellaisia rakennuksia, joista on perusteltua koota tarkempaa jäsenneilyä tietoa esimerkiksi rakennushistoriaselvitysten muotoon. Tällaisia rakennuksia ovat erityisesti entinen päävartio (22) sekä muonituskeskus (30). Näitä koskevaa tarkempaa tietoa tarvitaan viimeistään siinä vaiheessa, kun ryhdytään laatimaan sellaisia uusia asemakaavoja, joihin nämä kohteet sisältyvät, tai suunnittelemaan rakennuksiin kohdistuvia laajempia korjaus- tai muutostöitä. Rakennuskohtaisen historiatiedon pohjalta on

paremmat edellytykset keskustella myös kohteiden mahdollisista suojelutarpeista tulevissa asemakaavoissa. Maisemarakentamisen historiaa koskevien tarkempien tutkimusten osalta esitämme suosituksia alaluvussa 6.3 Hennalan varuskunta-alueen kulttuuriympäristöarvojen vaalimista koskevia suosituksia

Maankäyttö- ja rakennuslaissa on asetettu yleinen vaatimus siitä, että toimenpiteitä suunnittelevien on riittävän aikaisessa vaiheessa varmistettava kohdealueeseen liittyvät selvitystarpeet. Käsillä oleva yleispiirteinen selvitys, johon ei ole kuulunut esimerkiksi rakennuksiin liittyviä tarkempia tutkimuksia, ei RKY-alueella voi korvata sitä, että toimijat ovat rakennusten suojelutarpeita koskevissa asioissa hyvissä ajoin yhteydessä museoviranomaisiin. Tehtyjen selvityksen ajanmukaisuus ja riittävyys sekä selvityksissä olevan tiedon asianmukainen soveltaminen on varmistettava museoviranomaiselta kaavan laadinnan ja muun suunnittelun yhteydessä. Viranomaisten kannanottojen ja muun tarkentuvan tiedon myötä muodostuu riittävä näkemys siitä, kuinka ympäristöarvojen huolellista vaalimista edellyttävissä kohteissa sekä niihin kytkeytyvillä lähialueilla tulee toimia.

Selvityksen valossa vaikuttaa joka tapauksessa ilmeiseltä, että alueen jotkut osat edellyttävät hyvin huolellista nykytilanteen arvojen vaalimista ja pidättäytymistä ympäristön luonnetta muuttavista toimenpiteistä. Toisaalta selvitysalueella on myös osia, joihin olisi epätarkoituksenmukaista tai jopa perusteetonta kohdistaa aivan vastaavia odotuksia.

Selvitys pyrkii antamaan eväitä keskustelulle siitä, millä tavoilla selvitysalueella on mielekästä kehittää jatkossa alueen käyttötarkoituksen muuttuessa. Olennaista kulttuuriympäristön arvon säilymisen kannalta on paitsi suojelutavoitteiden määrittely myös se, miten rakennetun ympäristön arvot ja piirteet voidaan yleisemminkin nähdä vahvuuksina, voimavaroina ja inspiraationa aluetta ylläpidettäessä ja kehitettäessä.

¹ Valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen huomioon ottamisesta kaavoituksessa ja lupamenettelyssä, muistio. YM, MV; Suomen kuntaliitto 2009.

² *ibid.*

³ *ibid.*

⁴ *ibid.*

6.3 Hennalan varuskunta-alueen kulttuuriympäristöarvojen vaalimista koskevia suosituksia

Hennalan varuskunta-alueen rakennetun ympäristön kulttuurihistoriallisen arvon kannalta tärkeintä on sen vanhimman osan eli 1910- ja 1920-luvulla kokonaisuudeksi rakentuneen kasarmialueen vaaliminen. Muut varuskunta-alueen kehittämiseen liittyvät suositukset pyrkivät tukemaan tätä päätavoitetta.

Tässä alaluvussa esitetään aluksi suosituksia, jotka koskevat Hennalan varuskunta-aluetta laajemmin. Nämä käydään läpi otsikon *Yleisiä varuskunta-alueen kehittämistä koskevia suosituksia* alla. Sen jälkeen paneudutaan kohdennetummin nimenomaan kasarmialueen rakennettua ympäristöä koskeviin suosituksiin. Ne on jäsennetty neljän teeman alle: *Kasarmi-alueen luonteen ja tilajäsennyksen vaaliminen, Kasarmin ja puistojen vehreys, Tie- ja polkuverkosto, Kasarmin arkkitehtuuri*. Näiden jälkeen esitetään vielä alueen historian yleiseen vaalimiseen liittyviä suosituksia otsikon *Hennalan varuskunnan historian ja muiston yleinen vaaliminen* alla.

Yleisiä varuskunta-alueen kehittämistä koskevia suosituksia

- Turvataan kasarmialueen säilyminen historiallisena rakennettuna ympäristönä.
- Turvataan kasarmialueen rakennusten ja niihin liittyvien puistomaisten tilojen muodostaman kokonaisuuden eheys.
- Säilytetään sotilaskotirakennus (59) maisemallisesti hallitsevassa asemassa kasarmialueen keskeisessä osassa. Turvataan kaukonäkymien säilyminen sitä kohti eri suunnista.
- Toteutetaan mahdollinen täydentävä rakentaminen sekä kasarmialueen keskeisellä osalla että sen välittömässä vaikutuspiirissä siten, että uudet rakennukset ovat volyymiltään, siluutiltaan ja korkeudeltaan sopusoinnussa kasarmin 1910–1920-luvuilla valmistuneiden rakennusten kanssa.
- Kunnioitetaan kasarmialueella ja sen välittömässä tuntumassa tiestön ja polkuverkoston pääpiirteitä sekä osa-alueiden jäsentelyä ja ominaispiirteitä.
- Turvataan Itsenäisyyden puiston kasvillisuuden elinvoimaisuus ja luonne.

Kasarmialueen luonteen ja tilajäsennyksen vaaliminen:

- Vaalitaan kasarmialueen keskeisen osan 1910- ja 1920-luvulla valmistuneiden rakennusten ominaispiirteitä sekä asemakaavallista sommittelua. Olennaisia ominaispiirteitä ovat muun muun muassa massoittelu, rakennusmateriaalit, katto muodot ja rakennusten mittakaava.
- Turvataan majoitusrakennusten (23, 24) lippukentänpuoleisen edustan säilyminen avoimena.
- Hoidetaan alueella olevia puukujanteita ja varjellaan niitä kaivuulta ja järjestelyiltä jotka rikkoisivat niitä.
- Turvataan komentajan asunnon (8) ja upseerikerhon (7) ympäristön säilyminen väljänä.

- Turvataan kasarmialueen koillisosassa olevan asuntoalueen vanhan osan ominaispiirteiden säilyminen. Ominaispiirteiksi on tässä yhteydessä syytä ymmärtää muun muassa rakennusten mitatakaava, asemakaavallisen sommitelman aksiaalisuus sekä lehmuskujan vehreys.
- Turvataan Sotilasmusiikkimuseon (53) ja Sotilaslääketieteen museon (54) rakennusten muodostaman osa-alueen ominaispiirteet, kuten esimerkiksi rakennusten mittakaava ja pihanmuodostus.

Kasarmin ja puistojen vehreys:

- Säilytetään vehreyden ja väljyyden tuntu kasarmialueella.
- Vaalitaan lippukenttää Hennalan tärkeimpänä avoimena puistoalueena ja laaditaan sen alueelle yksityiskohtainen hoitosuunnitelma.
- Vaalitaan kolmiosommitelman keskelle sijoittuvan sotilaskodin ympäristön puistomaista luonetta.
- Hoidetaan ja ylläpidetään kasarmialueen yksittäispuita, puukujanteita ja metsä- ja puistoalueita siten, että ne säilyvät elinvoimaisina ja säilyttävät kulttuurihistoriallisesti merkittävän luonteensa.
- Turvataan puukujanteiden sekä yksittäisten puiden elinvoimaisuus myös mahdollisilla muutosalueilla.
- Vahvistetaan ulkotilojen sarjallisuutta ja luontevaa liittymistä toisiinsa.
- Vältetään kasarmialueella sellaisia uusia istutuksia ja laajoja pensasistutuksia, jotka tukkivat avoimia näkymälinjoja. Laajat istutukset ovat olleet 1900-luvun alun venäläisille kasarmialueille vieraita.
- Hyödynnetään maisemahistoriaa koskevaa tietoa määriteltäessä viheralueiden ja kasvillisuuden hoitotoimenpiteitä. Lähteenä voidaan käyttää esimerkiksi *Hennalan varuskunta-alueen maisemaselvitystä* (Ramboll Oy 2014) ja *Hennalan kasarmialueen kasvillisuus* -selvitystä (Asko 1995). Lisäksi voitaisiin harkita tarkempaa selvitystä kasveista, joita on saattanut levitä alueelle sotaväen mukana.

Tie- ja polkuverkosto:

- Kunnioitetaan alueen tiestön ja polkuverkoston pääpiirteitä.
- Turvataan Hennalantieltä avautuvat tärkeät saapumisenäkymät sekä perussommitelmaan liittyvät pitkät, teiden suuntaiset näkymät.
- Pyritään toteuttamaan mahdolliset uudet tiet ja polut siten, että ne sopeutuvat kasarmikokonaisuuteen ja nykyiseen tieverkostoon mittakaavaltaan ja luonteeltaan.

Kasarmin arkkitehtuuri:

- Vaalitaan olevan arkkitehtuurin arvoja asiantuntevan ylläpidon ja korjaamisen keinoin.
- Säilytetään rakennetun ympäristön yhtenäisyys ja tuetaan sitä pitäen lähtökohtana muun muassa rakennuskannan osa-aluekohtaisia koordinaatioita ja Hennalassa vallitseviksi muodostuneita julkisivumateriaaleja, kuten poltettua punatiiltä. Pyritään pääsääntöisesti sopeuttamaan uusi arkkitehtuuri olemassa olevaan muun muassa mittakaavan ja massoittelun keinoin.
- Tavoitellaan uudis- ja lisärakentamisessa korkeaa laatua sekä otetaan huomioon kunkin osa-alueen (ks. luku 5) arkkitehtuurin erityispiirteet.
- Tehdään tarpeen mukaan rakennushistoriaselvityksiä asiantuntevan ylläpidon ja hoidon tukemiseksi ja yksittäisten rakennusten suojelutarpeiden selvittämiseksi.
- Pyritään kehittämään rakennuksiin liittyviä avoimia ulkotiloja asiantunteviin kokonaissuunnitelmiin perustuen.

Hennalan varuskunnan historian ja muiston yleinen vaaliminen:

- Säilytetään sotilaskodin puiston muistomerkit, kuten laatat, patsaat ja tykit paikallaan.
- Säilytetään alueelle istutettuihin muistopuihin liittyvä tieto.
- Tuetaan Hennalan varuskunnan historiaan ja rakennettuun ympäristöön liittyvän tiedon yleistä saatavuutta.
- Liitetään myös kasarmialueen koillisosa eli päällystön asuinalueeksi toteutettu osa-alue Hennalan kasarmien RKY-alueeseen seuraavan näiden rajoja koskevan päivituksen yhteydessä

Näkymä entisen kulkutautisairaalan (34) suunnasta kohti rakennuksia 39, 44 ja 45.

6.4 Karttaesitys selvitysalueen muutoksensietokyvystä kulttuuriympäristön arvojen näkökulmasta

6.4.1 Kartan tulkitsemisen saatteeksi

RKY-alueita koskevana yleisenä vaalimista ja kehittämistä koskevana tavoitteena on muun muassa ”...kaupunkikuvan sekä alueilla jo olevien rakennusten ja ympäristön säilymisen turvaaminen sekä mahdollisen täydennysrakentamisen ja muiden muutosten sopeuttaminen kulttuuriympäristön ominaisuuteen ja erityispiirteisiin” sekä ”...rakennettujen kulttuuriympäristöjen turvaaminen hyvien korjaustapojen ja hallitun muutoksen kautta”.⁵

RKY-status edellyttää lisäksi, että aluetta kehitettäessä muutokset sopeutetaan alueen ominaisuuteen ja erityispiirteisiin niitä myös vahvistaen ja että muutokset ja rakentaminen eivät ole olennaisesti ristiriidassa alueen kulttuuriympäristöarvojen kanssa.⁶

Nämä RKY-alueita koskevat yleiset tavoitteet antavat hyvät suuntaviivat selvitysalueen suunnittelulle ja rakentamiselle. Ne voidaan nähdä myös ”perinteisenä” toimintatapoina selvitysalueella. Selvitysalueella oleva kasarmikokonaisuus on alun perin toteutettu selkeän kokonaissuunnitelman pohjalta, ja se on säilynyt näihin päiviin asti pääosin alkuperäistä vastaavassa käytössä. Alueen rakennuskantaa on uudistettu ja täydennetty useammassa eri vaiheessa puolustusvoimien toimintojen vaihtuvien tarpeiden mukaan, mutta alkuperäisen toteutuksen pohjana ollut kokonaissuunnitelma sekä ensimmäiset toteutusvaiheet ovat edelleen vahvasti tunnistettavissa alueen rakennetusta ympäristöstä.

Tässä alaluvussa esitettyyn karttakuvaan on koottu selvityksen myötä muodostunut yleispiirteinen näkemys selvitysalueen osa-alueille ominaisista arvoista ja muutoksensietokyvystä. Kartassa on kuvattu selvitysalueen osa-alueita siitä näkökulmasta, missä määrin ne sietävät muutosta ja toimenpiteitä, kun lähtökohtana pidetään sitä, että alueen kulttuurihistoriallista arvoa muodostavat sekä sen suunnitteluhistoria että se, miten erilaiset suunnittelu- ja toteutushistorian kautta merkittäviksi arvioitavat piirteet näkyvät ympäristön nykyisessä toteutuksessa.

Karttaan liittyvät arvoja ja muutoksensietokykyä koskevat huomiot – kuten myös alaluvussa 6.3 esitetyt selvitysalueen kulttuuriympäristöarvojen vaalimista koskevat suositukset – on pyritty esittämään tiiviinä, eikä niiden yksittäisiä lauseita tule käyttää kontekstistaan irrotettuina tutustumatta laajemmin selvitykseen. Karttaa, joka havainnollistaa muutoksensietokykyä, ei myöskään pidä ymmärtää suunnitelmakarttana, joka sellaisenaan osoittaisi esimerkiksi sen, minkä verran johonkin olisi automaattisesti mahdollista rakentaa. Alueen mahdollisessa täydennysrakentamisessa tulee tietenkin huomioida normaalit rakentamista koskevat tavoitteet, jotka liittyvät sekä suunnitteluprosessiin että rakentuvan ympäristön laatuun. Oheisen kartan tavoitteena on ensisijaisesti luoda edellytyksiä pohdinnalle siitä, millaisista lähtökohdista kunkin osa-alueen kehittämisestä on mielekästä keskustella.

⁵ Valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen huomioon ottamisesta kaavoituksessa ja lupamenettelyssä, muistio 23.12.2009. Ympäristöministeriö, Museovirasto, Suomen kuntaliitto 2009.

⁶ *ibid.*

6.4.2 Karttaesitys ja siihen liittyvien värien selitykset

Tässä kartassa esitellään tiivistetysti Hennalan kasarmialueen kulttuuriympäristöarvoja ja olennaisimpia piirteitä. Selvitysalue on jaettu eri väreillä merkittyihin osa-alueisiin, joiden muutosherkkyyttä ja soveltumista jatkokehittämiseen arvioidaan kulttuuriympäristön kannalta. Tässä esityksessä ei ole huomioitu Hennalan luontoarvoja, joita on käsitelty aiemmissa selvityksissä.

VIHREÄ – Varuskunta-alueen keskiosa ja koillisen asuinalueen vanhempi osa

Sommittelullisesti ja varuskunnan aikaisemman käytön kannalta keskeisimmät ulkotilat ja rakennukset, jotka ovat ulkoiselta olemukseltaan säilyneet pääpiirteissään alkuperäisen kaltaisina. Pääasiassa punatiiliset rakennukset edustavat oman valmistumisaikansa hyvää ja kestävä perusrakentamista. Pääosin täysikasvuinen puusto tekee alueista puistomaisia.

Varuskunta-alueen keskiosa kuuluu RKY-rajaukseen. Koillisosa on selvityshetkellä rajauksen ulkopuolella, mutta kulttuuriympäristöarvojensa vuoksi siihen tulisi suhtautua kuin RKY-alueeseen.

Alueiden säilyminen ilman merkittäviä muutoksia on olennaista koko kasarmialueen kulttuurihistoriallisen arvonn kannalta.

VAALEANSININEN – Lippukenttä ja Itsenäisyyden puisto

Symboliarvoltaan tärkeitä maisematiloja.

Lippukenttä on tärkeä osa kasarmin keskeisen osan maisematilaa, ja se on historiallisesti ollut tärkeä varuskunnan toiminnan kannalta. Sille olennaisia piirteitä ovat aukean tilan nurmipinta sekä aukion rajautuminen suoriin puuriveihin ja suuriin kasarmirakennuksiin (23, 24).

Itsenäisyyden puisto on puolestaan maisematilallisesti vaihteleva ympäristö, joka on varuskunta-alueella korotettu erityiseksi alueeksi myös saamansa nimen kautta.

Alueiden vaaliminen niiden nykyinen perusluonne säilyttäen on kulttuuriympäristön arvonn kannalta tärkeää. Näillä alueilla tulisi välttää esimerkiksi kiinteitä rakennelmia.

Hennalan varuskunta-alueen kulttuuriympäristöselvitys

KELTAINEN – Välittäviä tiloja

Kasarmialueen keskeiseen osaan kiinteästi kytkeytyviä, RKY-rajaukseen sisältyviä ulkotiloja, joiden asema ja luonne suhteessa kokonaisuuteen on ajan myötä muuttunut mutta joita koskevilla ratkaisuilla on edelleen merkitystä kasarmialueen kokonaisuuden arvonn kannalta.

Alueiden kehittäminen puisto- ja maisemarakentamisen keinoin siten, että ne avoimina säilyneiltä osiltaan säilyvät edelleen luonteeltaan avoimina ja kokonaisuuteen kytkeytyvinä tiloina, saattaa onnistuessaan jopa vahvistaa näiden osa-alueiden roolia kasarmialueen keskeisen osan arvonn ja merkityksen luoja. Maisematilojen vaaliminen siten, että pitkät näkymälinjat säilyvät, on tärkeää kasarmin rakennetun ympäristön kokonaisuuden ymmärrettävyyden ja säilymisen kannalta. Alueilla tulisi välttää täydennysrakentamista.

VAALEANPUNAINEN – Paja- ja varastorakennusten vyöhyke, museorakennukset ja vyöhyke niiden pohjoispuolella.

Alueet ovat kiinteä osa alkuperäistä venäläisaikaista kasarmisommitelmaa ja RKY-alueen ydinosaa. Pääosa rakennuksista on ulkoisilta osiltaan hyvin säilyneitä. Punatiiliset rakennukset edustavat oman valmistumisaikansa hyvää ja kestävä perusrakentamista, ja ne ovat toimineet pääasiassa talousrakennuksina: talleina, pajoina ja varastoina, museoalueella myös majoitusrakennuksina ja toimistoina. Alueella oleva esikuntarakennus on hierarkkisesti tärkeä.

Kasarmikokonaisuuden kulttuurihistoriallisen arvonn kannalta on tärkeää, että nämä osa-alueet säilyvät kiinteinä osina kasarmikokonaisuutta ja toisaalta rakennuskantansa mittakaavan osalta alisteisessa asemassa suhteessa keskeisen kasarmialueen rakennuskantaan.

Laadukkaasti ja taitavasti alkuperäisen asemakaavallisen suunnitelman hengessä toteutettuna täydennysrakentaminen saattaisi jopa vahvistaa selvitysalueen (asemakaavallista) perushahmoa. Mahdollisen täydennysrakentamisen suunnittelussa tulisi tällöin ottaa huomioon ympäröivän kasarmialueen ominaispiirteet muun muassa materiaalien, korkeuksien ja koordinaatiston suhteen.

ORANSSI – Koillisen asuinalueen uudempi osa

Se osa koillista asuinaluetta, jolle ei alkuperäisessä kasarmisuunnitelmassa osoitettu asuinrakentamista. Rakennuskanta koostuu yksittäisistä 1910-luvun talousrakennuksista, 1950-luvun asuinrakennuksista sekä 1980-luvulla toteutetusta päiväkodista.

Alue kestää jossain määrin täydennysrakentamista, jossa otetaan huomioon alueen puistomainen luonne ja asuinalueen vanhemman osan ominaispiirteet.

PUNAINEN – Muonituskeskus ja piha-alue sen länsipuolella

Kasarmin keskeiseen alueeseen liittyvä huolto- ja lastauspiha ja sen välitön ympäristö. Osa-alue sisältyy alkuperäiseen asemakaavalliseen sommitelmaan, vaikkakin sen luonne on uudisrakentamisen myötä muuttunut.

Alue kestää kohtuullisen määrän täydennys- ja ympäristörakentamista toteutettuna siten, että se tukee sekä alkuperäisen asemakaavallisen sommitelman hahmottumista maastossa että muonituskeskusrakennuksen (30) säilymistä tämän osa-alueen dominanttina.

Muonituskeskuksen (30) idänpuoleisella julkisivulla on arvoa osana kasarmin keskeisen alueen tilallisen kokonaisuuden hahmottumisessa. Itäjulkisivun edustalle muodostettu aukiomainen ulkotila sisältyy toisaalla kuvattuun, vihreällä värillä merkittyyn osa-alueeseen.

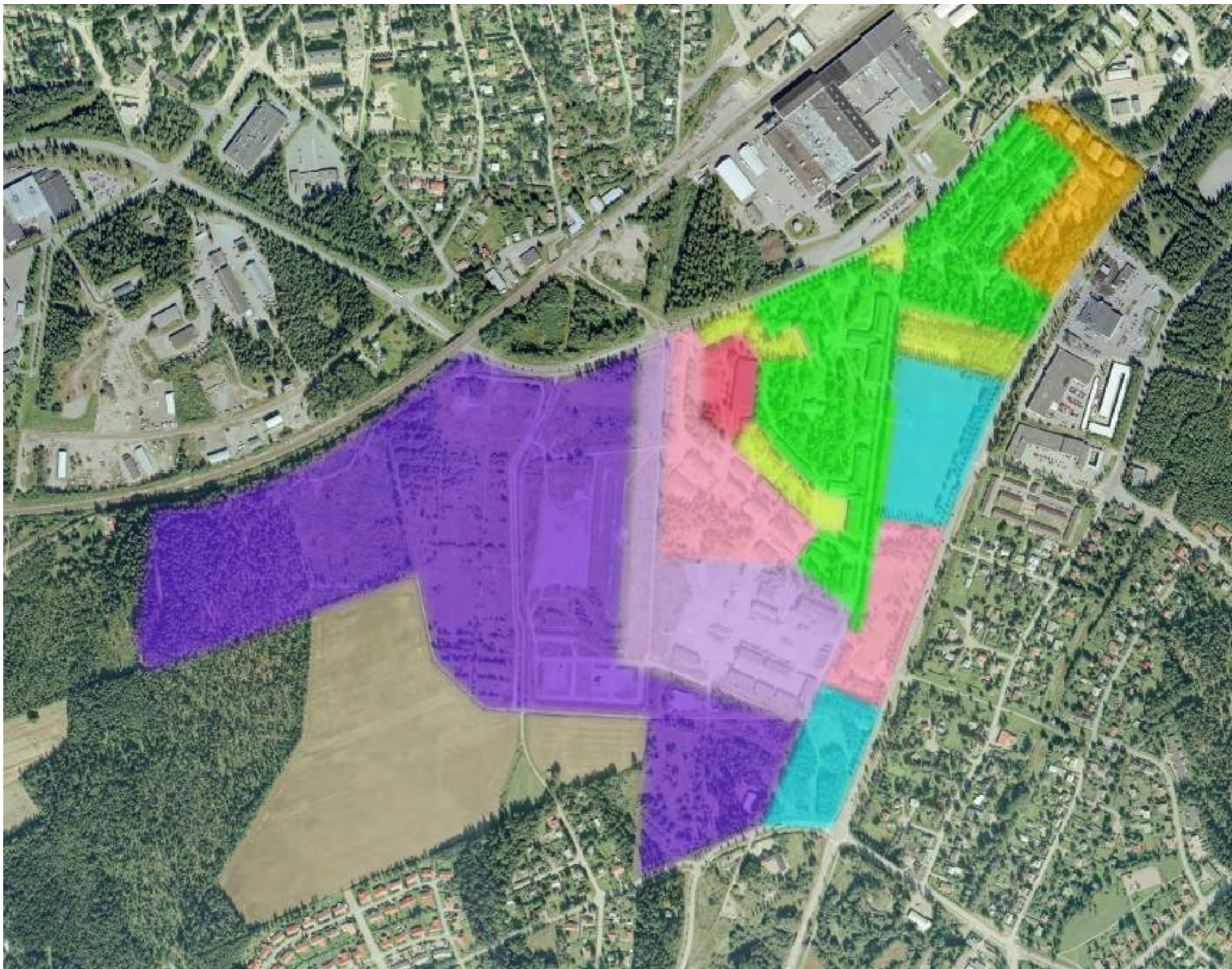
VAALEA VIOLETTI – Varikkoalue sekä keskeistä kasarmialuetta lännen puolelta sivuva maakaistale

Alue liittyy läheisesti kasarmin keskeiseen alueeseen, ja sillä on historiallisesti ollut tärkeä rooli varuskunnan toiminnassa ja osana kasarmialueen lähimaisemaa. Varikkoalueen 1910-luvun rakennuskanta on ajan myötä kokonaisuudessaan purettu ja tilalle on rakennettu 1960–1990-luvuilla erilaisia ajoneuvo- ja huoltorakennuksia.

Kasarmi-alueen kulttuurihistoriallisen arvonn näkökulmasta osa-alue kestää uudistamista, joka ottaa huomioon kasarmin keskeisen alueen ominaispiirteet eli rakennusten korkeudet, pintamateriaalit ja asemakaavallisen sommittelun päälinjat. Varikkoaluetta kehitettäessä on huomioitava, että se kuuluu RKY-rajaukseen.

TUMMA VIOLETTI – Läntinen harjoituskenttä, Halkomäki sekä selvitysalueen eteläosan metsikkö

Osittain aiempaa viljelysmaata, joka on otettu armeijan harjoituskäyttöön, osittain metsää. Alueella on myös yksittäisiä rakennuksia ja rakennelmia. Selvitystyön aikana ei ole tullut ilmi sellaisia kulttuurihistorian kannalta merkittäviä piirteitä, jotka selvityksen tekijöiden näkökulmasta edellyttäisivät tämän osa-alueen suojelua. On kuitenkin suotavaa, että viereinen RKY-alue voidaan nähdä voimavarana myös tämän osa-alueen kehittämisessä.

*Ortokuva: Lahden kaupunki.
Kuvankäsittely: Livady*

7 Lähteet

Kirjalliset lähteet

Anttila, Olavi 1980: ”Kunnallishallinto ja -politiikka”. Teoksessa Heinonen, Jouko (toim.): *Lahden historia*. Lahden kaupunki. (147–322).

Haila, Sirpa 1996: *Venäläinen rationaalisuus – 1910-luvun kasarmiarkkitehtuuri sosiaalisena käytäntönä*. Suomen historiallinen seura, Helsinki.

Heikkinen, Antero 1980: ”Kouluolot, yhdistystoiminta, Salpausselän hiihdot”. Teoksessa Heinonen, Jouko (toim.): *Lahden historia*. Lahden kaupunki. (541–632).

Kukkonen, Jukka & Elina Heikka (toim.) 2008: *Punamustavalkea 1918 – Kuvat*. Suomen valokuvataiteen museo / Kustannusosakeyhtiö Avain, Helsinki.

Lappalainen, Jussi T. (toim.): *Kasarmien aidan kahden puolen – Kaksisataa vuotta suomalaista varuskuntayhteistyötä*. Suomen Historiallinen seura, Historiallinen arkisto 101. (127–145).

Luntinen, Pertti 1984: *Sotilasmiljoonat*. Historiallisia tutkimuksia 125. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Mäkinen, Anne 2000: *Suomen valkoinen sotilasarkkitehtuuri 1926–1939*. SKS, Helsinki.

Niskanen, Riitta (toim.) 2000: *Selvitys Lahden kulttuurihistoriallisesti arvokkaista kohteista*. Lahden kaupungin museo.

Peippo, Helena 1993: ”Hennalan varuskunta ja Lahden kaupunki 1920- ja 1930-luvulla”. Teoksessa Lappalainen, Jussi T. (toim.): *Kasarmien aidan kahden puolen – Kaksisataa vuotta suomalaista varuskuntayhteistyötä* Suomen Historiallinen Seura, Helsinki. (127–145.)

Pihkala, Erkki 1980: ”Lahden talouselämä”. Teoksessa Heinonen, Jouko (toim.): *Lahden historia*. Lahden kaupunki. (323–540).

Raivo, Petri J. 1997. Maiseman kulttuurinen transformaatio. Ortodoksinen kirkko suomalaisessa kulttuurimaisemassa. Nordia Geographical Publications Volume 25:1. Toinen painos (ensimmäinen painos 1996). Oulun Yliopistopaino, Oulu.

Standertskjöld, Elina 2011: *Arkkitehtuurimme vuosikymmenet 1960–1980*. Suomen rakennustaiteen museo / Rakennustietosäätiö RTS, Helsinki.

Takala, Hannu 2008: *Taistelu Lahdesta 1918*. Lahden kaupunki.

Tervasmäki, Vilho 1978: *Puolustusministeriön historia II*. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XVII. Arvi A. Karisto Osakeyhtiö, Hämeenlinna.

Toivonen, Seppo 2011: Lahden historiakalenteri n:o 4, 2011 – Hennalan kasarmialue 100 v. Hämeen rykmentti 25 v. (Kalenterisivut, kuvasivut ja historialiite). Geisir Oy.

Tuomi, Timo 1992: ”Lahden kaupunkikuvan ja arkkitehtuurin erityispiirteitä”. Teoksessa Heinonen, Jouko & Päivi Siikaniemi (toim.) 1992: *Lahden historia 2*. Lahden kaupunki. (15–116).

Turpeinen, Oiva 1980: ”Lahden alue ja väestö”. Teoksessa Heinonen, Jouko (toim.): *Lahden historia*. Lahden kaupunki. (11–145).

Vanhanen, Hannu & Kimmo Kiimalainen 2008: ”Sisällissota saksalaisin silmin – Speaktaakkeleita ja kuvanväärennöksiä”. Teoksessa Kukkonen, Jukka & Elina Heikka (toim.) 2008: *Punamustavalkea 1918 – Kuvat*. Suomen valokuvataiteen museo / Kustannusosakeyhtiö Avain, Helsinki.

Wagner, Henrik 2006: *Päijät-Hämeen rakennettu kulttuuriympäristö*. Päijät-Hämeen liitto.

Selvitykset, asiakirjat ja muistiot

Arkkitehdit Mustonen Oy 2012: *Mytjääisten varikkoalue – rakennushistoriaselvitys*. Senaatti-kiinteistöt Oy.

Arkkitehtitoimisto ark-byroo 2013: *Suomen kasarmit – Kulttuuriympäristö- ja rakennushistoriaselvitys*. (Tilaaaja: Senaatti-kiinteistöt).

Asko, Karri 1995: *Kulttuurihistoriallisesti merkittävän Hennalan kasarmialueen kasvillisuus*. Lahden kaupunki, valvonta- ja ympäristökeskus.

Lahden kaupunki 2004: *Lausunnon antaminen Puolustushallinnon rakennuslaitokselle Lahden varuskunnan maankäyttö- ja maisemasuunnitelmasta*.

Maa ja Vesi Oy 2004: *Lahden varuskunta – Maankäyttö- ja maisemasuunnitelma – Suunnitelmaselostus*. (tilaa- ja Puolustushallinnon rakennuslaitos).

Museovirasto / Kauppi 2004 = Kauppi, Ulla-Riitta 2004: *Lahden varuskunta – Maankäyttö- ja maisemasuunnitelma – Selvitys Lahden varuskunnan rakennuskannasta*. Museovirasto 1.12.2004. (Tilaaaja: Puolustushallinnon rakennuslaitos).

Museovirasto, Ympäristöministeriö 2009: *Valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen huomioon ottamisesta kaavoituksessa ja lupamenettelyssä*. Muistio. Suomen kuntaliitto.

Museoviraston lausunnot:

14.4.2000, dnro. 071/601/2000 – asuinrakennusten asemakaavamuutos ja varasto (9).

6.7.2001, dnro. 025/601/2001 – entisen sikalan (P49) purkaminen.

9.12.2002, dnro 259/603/2002 – rakennuksen (53) muutos sotilasmusiikkimuseoksi.

22.7.2003, dnro. 075/603/2003 – toimiupseerikerhon (46), muutos oppimiskeskukseksi.

2.11.2004, dnro. 249/304/2004 – maankäyttö ja maisemasuunnitelma 2004.

17.3.2005, dnro. 037/603/2005 – kasarmin (23) peruskorjaus.

6.9.2006, dnro. 124/603/2006 – sairaalan (U26) parvekkeiden korjaus.

Puolustushallinnon rakennuslaitos 2004: *Maankäyttö- ja maisemasuunnitelma, Suunnitelmaselostus 1.12.2004*.

Ramboll Oy 2012: *Hennalan varuskunta-alue – Puolustusvoimien käytöstä poistuvien alueiden luontoselvityksiä*. (Tilaaaja Senaatti-kiinteistöt).

(Ramboll Oy &) Tmi Lauri Putkonen 2012: *Lahden Hennalan varuskunta-alue – Selvitys Hennalan kasarmin rakennuskulttuurista* (luonnos 4.12.2012). (Tilaaaja Senaatti-kiinteistöt).

Ramboll Oy 2014: *Hennalan varuskunta-alueen maisemaselvitys*. Lahden kaupunki ja Senaatti-kiinteistöt.

Realprojekti 2014: *Hennalan varuskunta-alue – rakennustarkastelu*. (Raportti 21.8.2014.)

Simanainen, Timo 2012: ”Esipuhe”, teoksessa Arkkitehdit Mustonen Oy 2012: *Mytjääisten varikkoalue – rakennushistoriaselvitys*. Senaatti-kiinteistöt Oy.

Sinisalo, Jarkko 2002. Hennalan kasarmialue. Kasarmialueen rakentuminen ja käytön vaiheet. Museoviraston sisäiseen käyttöön tehty epävirallinen muistio 25.9.2002.

YLPALVO 2009: *Yleinen palvelusohjesääntö*. Ohjesääntönumero 108. Pääesikunta, henkilöosasto.

Julkaisemattomat lähteet

Ramboll Finland Oy, 2014. *Suomenmaalaisen tarkk'ampujarykmentin varuskunta-alue asemakaava*. Epävirallinen suomennos Hennalan varuskunta-alueen maisemaselvitystä varten.

Toivonen, Seppo: *Hennalan historiaa ja vähän Lahdenkin*.

Internet-lähteet

Forsius, Arno 2015: *Keskussotilassairaala 2 ja Hämeen Sotilassairaala vuosina 1941–1994*, http://www.saunalahti.fi/arnoldus/KSS2_HSS.htm (15.1.2015).

Lahden karttapalvelu 2015: <http://kartta.lahti.fi/ims> (16.2.2015).

Lahden kaupunki 2013: <http://ekokarpaasit.fi/www/bulletin.nsf/PFAArch/C5FFF80A54014C5EC2257BEF001E1C7C?opendocument> (28.1.2015)

Lahden tekninen ja ympäristötoimiala 2012: *Lahti yleiskaava 2025*. [http://www.lahti.fi/www/images.nsf/files/58E65CB1DC5F17E0C2257D7F004EA42F/\\$file/y-201_optimoitu.pdf](http://www.lahti.fi/www/images.nsf/files/58E65CB1DC5F17E0C2257D7F004EA42F/$file/y-201_optimoitu.pdf) (16.2.2015).

Museovirasto 2009 a: *Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY*, www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx (4.12.2014).

Museovirasto 2009 b: *Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt*, www.nba.fi/fi/kulttuuriymparisto/rakennusperinto/merkittavat_rakennetut_kohteet (4.12.2014).

Museovirasto 2009 : *Valtakunnalliset merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY. Hennalan kasarnit*. www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1430 (4.12.2014).

Mäkinen, Anne: Pekka Rajala. Muistikirjoitus, 2012. www.hs.fi/muistot/a1364354333059 (7.2.2015).

Päijät-Hämeen liitto 2008: *Päijät-Hämeen maakuntakaava 2006*: http://www.paijat-hame.fi/easydata/customers/paijathame/files/ph_liitto/maka/tiedostot/maakuntakaava.pdf (16.2.2015).

Wikipedia / Lahti 2014: <http://fi.wikipedia.org/wiki/Lahti> (9.12.2014).

Wikipedia / Puolustushallinnon rakennuslaitos 2015: http://fi.wikipedia.org/wiki/Puolustushallinnon_rakennuslaitos (26.1.2015).

Hennalan varuskunta-alueen kulttuuriympäristöselvitys

Sähköpostit

Ilmonen, Heikki 2014: (Puolustushallinnon rakennuslaitos) sähköposti Netta Böökille 5.12.2014.

Niskanen, Riitta 2015: (Lahden kaupunginmuseo) sähköposti ohjausryhmälle 2.3.2015.

Sinisalo, Jarkko 2014: (Museovirasto) sähköposti Netta Böökille 19.12.2014.

Sinisalo, Jarkko 2015: (Museovirasto) sähköposti Pasi Kolhoselle 27.1.2015.

Kuvalähteet

Valokuvat ja karttakuvien käsittely: Arkkitehtitoimisto Livady Oy, ellei muuten mainittu.

Arkistolaitos: Kansallisarkiston digiarkisto

Haila, Sirpa 1996: *Venäläinen rationaalisuus – 1910-luvun kasarmiarkkitehtuuri sosiaalisena käytäntönä*. Suomen historiallinen seura, Helsinki. – Kansallisarkisto (KA) Sotasaaliskeskusosaston arkisto (SSKO).

Ilmavoimien kuvakokoelma / Sotamuseo

Lahden kaupunki: suurin osa kartta-aineistoa ja lähes kaikki ilmakuvat on saatu käyttöön Lahden kaupungilta.

Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto

Maanmittauslaitos

Malmberg, Lauri & Hugo Österman & M. Kivilinna & H. J. Viherjuuri & Yrjö Yläne 1934: *Suomen vapaussota kuvissa, II osa*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.

Patrikainen, Armi.

Ramboll Oy 2014: *Hennalan varuskunta-alueen maisemaselvitys*. Lahden kaupunki ja Senaatti-kiinteistöt. Lahden kaupunki ja Senaatti-kiinteistöt. – Maisemaselvityksessä käytetyt valokuvat ja kartat on saatu käyttöön Ramboll Oy:ltä.

Realprojekti 2014: *Hennalan varuskunta-alue – rakennustarkastelu*. (Raportti 21.8.2014.)

SA-kuva 2015: <http://sa-kuva.fi/webneologinfin.html> (9.1.2015).

Lyhenteitä

HKoulK	Huoltokoulutuskeskus
HRR	Hämeen Ratsurykmentti
HuoltoK	Huoltokoulu
HämRjP	Hämeen Ratsujääkäripataljoona
HämSS	Hämeen sotilassairaala
KSS2	Keskussotilassairaala 2
MPK	Maanpuolituskoulutusyhdistys
SotLK	Sotilaslääketieteen keskus
TeknKoulK	Tekninen koulutuskeskus
TR	Tampereen Rykmentti
YLPALVO	Yleinen palvelusohjesääntö

Selvityksessä käytettyjen käsitteiden määrittelyjä

Kasarmialue	varuskunnan toiminnalle keskeisten rakennusten muodostama alue
Kulttuuriympäristö	ihmisen muokkaamaa luonnonympäristöä ja ihmisten jokapäiväinen elinympäristö, johon kuuluvat arkeologinen perintö, rakennetut ympäristöt ja perinnemaisemat. Käsitteen lähtökohta on, että fyysisessä ympäristössä olevat historialliset piirteet ymmärretään osana laajempaa kokonaisuutta.
Varuskunta-alue	varuskunta-alueeseen kuuluvat kasarmialueen lisäksi myös lähiharjoitus-alueet, ampumaradat, varastoalueet sekä luonnonsuojelu- ja liikkumisrajoitusalueet (vrt. YLPALVO 2009)
Insinöörikomennuskunta	Venäjän-aikana kasarmialueiden piirustuksista vastasivat Suomessa insinöörikomennuskunnat. Esimerkiksi Hankoniemellä, Lahdessa, Lappeenrannassa, Viaporissa ja Viipurissa oli oma insinöörikomennuskuntansa. Selvityksessä käytetyissä lähteissä tuodaan esiin, että kasarmien piirustukset laadittiin päärakennuskomission laatimia tyyppiinpiirustuksia hyödyntäen paikallisissa rakenuskomissioista, mutta lähteistä ei ilmene, mikä oli paikallisten insinöörikomennuskuntien suhde paikallisiin rakennuskomissioihin.

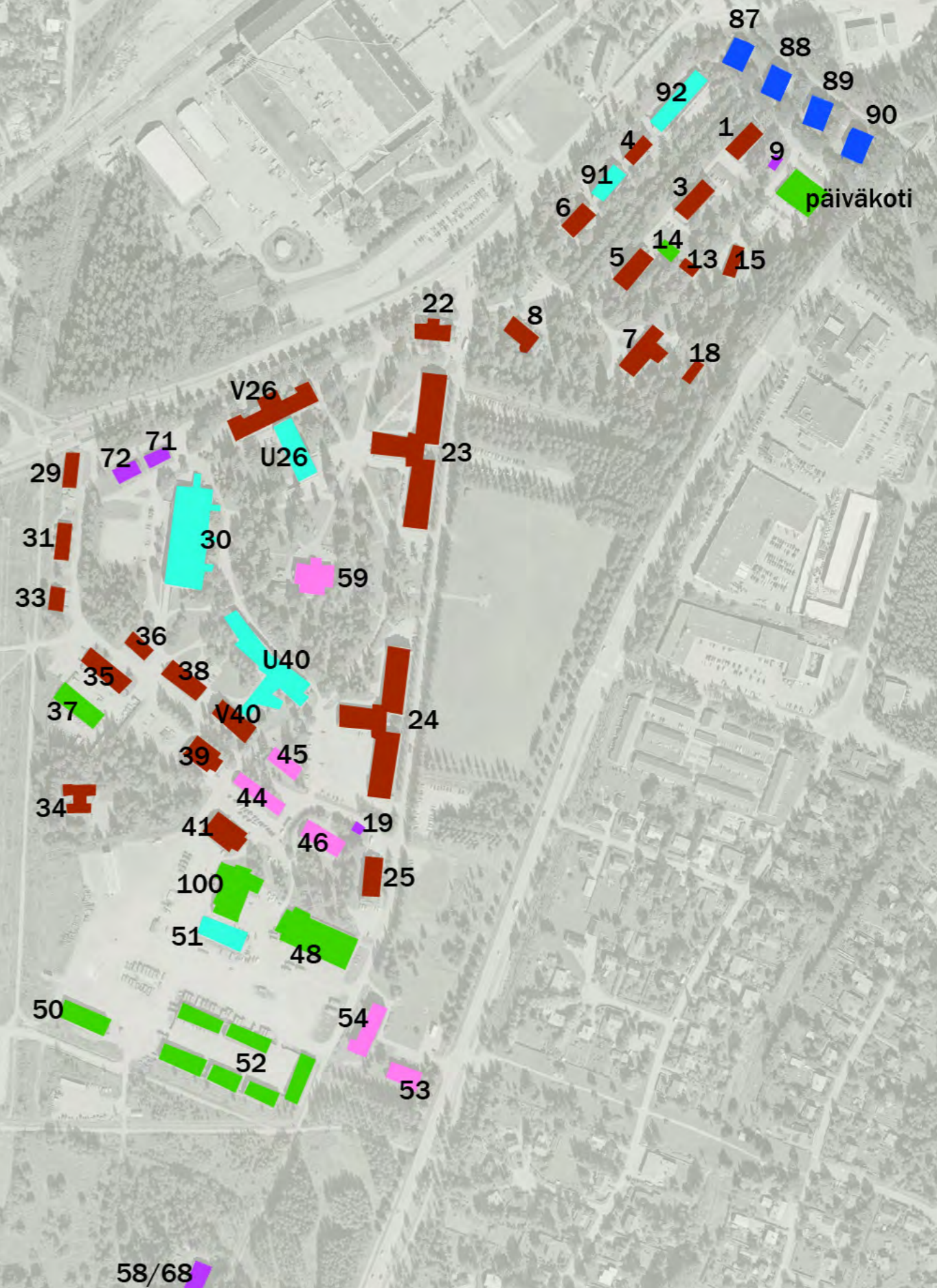
Miehistökasarmin 23 eteläpääty.

Hennalan rakennusten sijainti- ja ajoituskartta

Rakennuksista on käytetty alueella vakiintunutta numerointia. Siinä tapauksessa, että uudisosasta on käytetty samaa rakennusnumeroa kuin vanhasta osasta, ne on merkitty U- ja V-kirjaimilla, esimerkiksi sairaalan vanha osa (V26) ja uusi osa (U26). Eri-ikäisten rakennusten valmistumisajankohta on ilmaistu eri väreillä:

- venäläisten aika – noin 1912–1913
- 1920-luku – (1910-luvulla aloitetut rakennukset)
- 1930–1940-luvut
- 1950-luku
- 1960–1970-luvut
- 1980-luvun jälkeinen aika

Ortokuva: Lahden kaupunki.
Kuvankäsittely: Livady.

*Selvitysalueen rajaus.
Pohjakartta: Maanmittauslaitos.*

ISBN 978-952-7062-30-2 (painettu julkaisu)
ISBN 978-952-7062-31-9 (pdf)

Senaatti

Euroopan unioni
Euroopan aluekehitysrahasto
Euroopan sosiaalirahasto

Vipuvoimaa
EU:lta
2007-2013